

Statens tilbud

Jordbruksforhandlingene

2018

4. mai 2018

Innhold

1	Innledning.....	6
2	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2018.....	7
2.1	Regjeringens politiske plattform.....	7
2.2	Stortingets behandling av Meld St. 11 (2016-2017).....	9
2.3	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi.....	12
2.3.1	Den økonomiske politikken.....	12
2.3.2	Den økonomiske utviklingen.....	13
3	Utviklingen i jordbruket.....	14
3.1	Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon.....	15
3.1.1	Produksjons- og markedsutvikling.....	15
3.1.2	Inntektseffekter som følge av markedssituasjonen.....	17
3.1.3	Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	17
3.1.4	Dyr på beite.....	19
3.2	Landbruk over hele landet.....	19
3.2.1	Arealutvikling og -fordeling.....	20
3.2.2	Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk.....	21
3.2.3	Rekruttering og næringsutvikling.....	23
3.3	Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen.....	36
3.3.1	Inntektsutvikling.....	36
3.3.2	Kostnadsutvikling og investeringer.....	38
3.3.3	Utvikling i sysselsetting.....	39
3.3.4	Strukturutvikling.....	40
3.3.5	Produktivitet.....	40
3.3.6	Overføringene til jordbruket.....	41
3.4	Bærekraftig utvikling – miljø og klima.....	42
3.4.1	Miljø og klima.....	42
3.4.2	Økologisk produksjon og forbruk.....	53
3.4.3	Andre politikkområder.....	55
4	Utvikling i foredlings- og omsetningsledd.....	56
4.1	Innledning.....	56
4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder.....	56

4.3	Prisutviklingen på matvarer	57
4.4	Industri og konkurranseforhold.....	60
4.5	Matpolitikken.....	63
5	Importvernet og internasjonale forhold	65
5.1	Importvernet for landbruksvarer	65
5.2	WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger	65
5.3	Import fra u-land	67
5.4	EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU.....	67
5.4.1	Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)	67
5.4.2	Brexit.....	68
5.5	Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler	69
6	Hovedtrekk i tilbudet	70
6.1	Mål og rammer for oppgjøret.....	70
6.2	Grunnlagsmaterialet.....	77
6.3	Rammen	79
6.4	Fordeling på priser og tiltak	81
6.4.1	Økning i målprisene	81
6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen	82
6.4.3	Utslag på referansebrukene	82
6.5	Andre hovedpunkter.....	84
7	Nærmere om viktige politikkområder	86
7.1	Landbrukets utviklingsfond (LUF)	86
7.1.1	Økonomisk oversikt over fondet.....	86
7.1.2	Tilskuddsramme for LUF	87
7.2	Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket	88
7.2.1	Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler).....	90
7.2.2	Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak.....	92
7.2.3	Områderettet innsats.....	93
7.2.4	Rekruttering og kompetanseheving i landbruket	93
7.2.5	Forskning og utvikling	95
7.2.6	Matmerk	96
7.2.7	Utviklingsprogrammet	97

7.2.8	Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling	98
7.2.9	Skogbruk	99
7.2.10	Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift.....	100
7.3	Miljø og klima.....	101
7.3.1	Samlet oversikt over miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen.....	102
7.3.2	Nasjonalt miljøprogram.....	102
7.3.3	Regionale miljøprogram (RMP).....	105
7.3.4	Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF).....	107
7.4	Økologisk jordbruk	112
7.4.1	Økologisk produksjon og markedsutvikling	112
7.4.2	Utviklingsmidler.....	113
7.4.3	Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak.....	114
7.5	Korn, kraftfôr og mel	115
7.5.1	Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkornstilskudd og kraftfôrpris...	115
7.5.2	Tilpasninger i arealtilskuddet	116
7.5.3	Tilskudd til lagring av såkorn.....	116
7.5.4	Heving av basiskravet for matrug	116
7.5.5	Investeringsstøtte i kornsektoren.....	116
7.6	Frukt, bær, grønnsaker og poteter	116
7.6.1	Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker	117
7.6.2	Tilskudd til sertifisert settepotetavl	117
7.6.3	Distriktstilskudd i grøntsektoren	117
7.7	Melk	118
7.7.2	Inndragning av kvote solgt til staten	119
7.7.3	Produksjon på flere kvoter	119
7.7.4	Høring av satser i prisutjevningsordningen.....	121
7.8	Kjøtt og egg.....	121
7.8.1	Tilskudd til storfekjøtt.....	121
7.8.2	Tilskudd sau/lam	123
7.8.3	Representantvaren for lam	123
7.9	Tilskudd driftsvanske.....	123
7.9.2	Nærmere om ordningene i tilskudd driftsvanske	125

7.9.3	Arbeidsgruppe driftsvansker	128
7.10	Velferdsordninger.....	130
7.10.1	Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.	130
7.10.2	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	131
7.10.3	Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet	132
7.10.4	Tidligpensjonsordningen for jordbrukere (TPO)	132
7.11	Andre politikkområder	133
7.11.1	Markedsbalansering	133
7.11.2	Tilskudd til dyreavl med mer (post 77.11).....	134
7.11.3	Tilskudd til frøavl m.m. (post 77.12)	134
7.11.4	Norsk Landbruksrådgeving.....	135
7.11.5	Fjerning av minstebeløpsgrenser.....	135
7.11.6	Finansiering av elektroniske fagsystem	136
7.11.7	Tilskudd til råvareprisordningen	136
7.11.8	Pelsdynamæringen	137
8	Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150	138
8.1	Budsjettmessige forhold kapittel 1150.....	138
8.1.1	Innledning.....	138
8.1.2	Overførte beløp fra 2017 og omdisponering av bevilgninger i 2018.....	138
8.1.3	Budsjettmessige endringer fra 2018 til 2019.....	140
	Vedlegg 1: Fordeling av statens tilbud.....	142

1 Innledning

Statens forhandlingsutvalg viser til Jordbrukets forhandlingsutvalg sitt arbeidsdokument av 26. april 2018, og legger med dette fram Statens tilbud i jordbruksforhandlingene 2018. Tilbudet legges fram som grunnlag for videre forhandlinger.

Forhandlingene føres på grunnlag av Hovedavtalen, hvor formålsparagrafen lyder:

"Avtaleverket for jordbruket har til formål å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket, og som ikke er uttømmende regulert ved lov, stortingsvedtak eller forskrift."

For bevilgninger over statsbudsjettet omfatter forhandlingene kalenderåret 2019 og endringer og omdisponeringer innenfor rammen for 2018. Videre skal det forhandles om målpriser for perioden 1. juli 2018 til 30. juni 2019. Statens forhandlingsutvalg foreslår at enkelte mindre spørsmål av teknisk karakter avklares i forbindelse med gjennomgang av avtaleteksten for kommende periode.

I kapittel 2-5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som bakgrunn for forhandlingene. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i tilbudet, og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler overførte og innsparte midler, og forslag til omdisponering av disse, samt detaljerte forslag til bevilgninger på de enkelte ordningene i 2019.

2 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2018

Dette kapitlet gjennomgår det mest sentrale politiske grunnlaget for forhandlingene, som er regjeringens politiske plattform og Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* i Innst. 251 S (2016–2017). Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at oppfølgingen av Stortingets behandling skal gjennomføres over tid.

2.1 Regjeringens politiske plattform

I Politisk plattform for regjeringen utgått av Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre, Jeløya-plattformen, heter det om landbruk og mat:

"Regjeringen vil ta vare på det unike ved norsk matproduksjon som lav medisinbruk, høy dyrevelferd og en lang verdikjede. Samtidig er det behov for ytterligere reformer som sikrer bondens råderett over egen produksjon og eiendom. Regjeringen baserer sin landbrukspolitikk på en klar forståelse av at bonden er selvstendig næringsdrivende.

Jordbruk:

Jordbruket er viktig for matproduksjon, bosetting og ivaretagelse av kulturlandskapet. Regjeringen ønsker å fortsette moderniseringen for å skape et levedyktig jordbruk som legger til rette for økt matproduksjon og lønnsom drift i hele landet. Regjeringen vil styrke grunnlaget for et konkurransedyktig jordbruk gjennom å fremme investeringer og bruk av ny teknologi for å redusere kostnadene.

Lokal matproduksjon er viktig for fremtidens landbruk. I dag er regelverket for produksjon, distribusjon og servering av mat og drikke ofte et hinder for at produsenter skal lykkes. Regjeringen vil stimulere til større mangfold ved å øke satsingen på geografisk opprinnelsesmerking og spesialitetsmerking. Regjeringen vil også liberalisere regelverket for foredling av mat på egen gård, under forutsetning av at helsemessig matvaretrygghet opprettholdes.

Landbruket er en viktig bidragsyter i det grønne skiftet, både gjennom binding av karbon og produksjon av fornybar, biobasert energi og drivstoff. Samtidig er reduserte klimagassutslipp fra landbruket helt nødvendig. Regjeringen vil føre en politikk som gir insentiver til mindre utslipp og nødvendige klimatiltak i landbruket.

Regjeringen vil:

- Basere hovedlinjene i landbrukspolitikken på forståelsen som de fire ikke-sosialistiske partiene har stilt seg bak i forbindelse med behandlingen av Meld. 11 (2016–2017) En fremtidsrettet jordbruksproduksjon.
- Føre en landbrukspolitikk med utgangspunkt i at bønder er selvstendig næringsdrivende med muligheter og ansvar for å organisere driften slik de selv er best tjent med.
- Gi bonden større næringsfrihet.
- Ha inntektsutvikling i jordbruket forutsatt lav kostnadsutvikling, produktivitetsforbedring og markedstilpasning. Målet er at inntekter for bonden i størst mulig grad hentes fra markedet.
- Gjennomføre flere forenklinger som reduserer byråkratiet og gjør bondens hverdag enklere.
- Stimulere til at bønder som i dag driver eiendommer i større grad kan eie disse, gjennom nødvendige liberaliseringer av konsesjonsloven. Driveplikten skal videreføres.
- Utrede konsekvensene av å avvike odelsloven og grunnlovsvernet av odelsretten.

- Styrke arbeidsdelingen i norsk jordbruk slik at arealer til korn- og grøntproduksjon opprettholdes, mens den gressbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene.
- Følge opp jordvernstrategien.
- Stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet.
- Legge til rette for urbant landbruk.
- Styrke landbruksutdanningen og iverksette kompetanserettede tiltak for å stimulere til rekruttering i næringene.
- Fortsette satsingen på lokal mat og drikke, og liberalisere regelverket for foredling på egen gård.
- Styrke konkurransen i næringsmiddelindustrien generelt, og i melkesektoren spesielt.
- Ha en næringspolitikk som legger til rette for en effektiv og lønnsom næringsmiddelindustri.
- Fjerne muligheten for å bruke omsetningsavgift til generisk markedsføring av jordbruksprodukter.
- Legge til rette for økt konkurranse innenfor detaljhandel og distribusjon av matvarer og andre dagligvarer.
- Forsterke satsingen på god dyrevelferd, herunder gradvis innføring av dyrepoliti i alle landets fylker.
- Sette ned et lovutvalg med sikte på å samle landbrukslovgivningen i færre og mer oversiktlige lover.

Skogbruk

Tilveksten i norske skoger er betydelig større enn hogsten. Det bidrar til karbonbinding, men viser også potensial for å skape nye og større verdier basert på skogens ressurser. Skog- og utmarksressursene kan spille en viktig rolle i bioøkonomien. Regjeringen vil derfor følge opp bioøkonomistrategien. Regjeringen vil føre en skogpolitikk som legger til rette for å skape verdier av norske skogressurser og som bidrar til frivillig vern av skog.

Regjeringen vil:

- Følge opp skogmeldingen.
- Styrke grunnlaget for skogbruket gjennom kostnadsreducerende tiltak, fjerning av flaskehalser i infrastrukturen og utbygging av skogsbilveier og tømmerkaier.
- Arbeide for å avvikle konsesjonsplikten og boplikten på skogeiendommer.
- Legge til rette for økt avvirkning i skogen.
- Følge opp kravet til nyplanting etter hogst.
- Verne 10 prosent av skogen gjennom privat frivillig vern og vern av offentlig eide skogarealer.
- Føre en næringspolitikk som også kommer norsk treforedlingsindustri til gode.
- Følge opp bioøkonomistrategien og videreutvikle de tiltakene som stimulerer til bruk av tre.
- Stimulere byggebransjen til nyskaping og bruk av tre som byggemateriale.
- Legge til rette for at nye lønnsomme arbeidsplasser skapes i bionæringene.

Pelsdyr

Regjeringen vil gjennomføre en styrt avvikling av pelsdyrnæringen. Det tas sikte på å fremme en lovproposisjon til Stortinget om forbud mot pelsdyrhold med en avviklingsperiode for eksisterende produsenter frem til årsskiftet 2024/2025.

For å unngå at avviklingen krenker EMK tilleggsprotokoll 1 artikkel 1 og for å gi pelsdyrprodusentene nødvendig forutsigbarhet legges det opp til at eksisterende

næringsaktører pr. 15.1.2018 får økonomisk kompensasjon for tap av retten til å drive pelsdyrhold, jf. den juridiske vurderingen som er vedlagt Meld. St. 8 (2016–2017). Kompensasjonsordningen utredes og klargjøres i løpet av 2018 for å gi aktørene nødvendig trygghet for gjennomføring av avviklingen. Det vurderes også om andre tiltak bør iverksettes for å lette omstilling til annen landbruksproduksjon for aktuelle produsenter. Dette tas opp med partene i jordbruksoppgjøret for 2019. I tillegg vil staten ta initiativ til et samarbeid med kommuner der pelsdyrnæringen er av vesentlig betydning for å sikre omstillingstiltak og fleksibilitet for pelsdyrprodusenter som omfattes av avviklingen. Krav til forbedret dyrevelferd i pelsdyrnæringen som følger av Meld. St. 8 (2016–2017) og Innst. 151 S (2016–2017), gjennomføres ikke i avviklingsperioden."

I tillegg har regjeringen klare formuleringer for klima- og miljømålene som også legges til grunn for sektorvise prioriteringer.

2.2 Stortingets behandling av Meld St. 11 (2016-2017)

Stortingets næringskomité har behandlet meldingen *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*, i Innst. 251 S (2016–2017). De fire overordnede målene som har ligget til grunn for jordbrukspolitikken føres videre, men komiteen har tilføyd noen delmål. Her gjengis noen sentrale merknader, mens spesifikke merknader på enkelttema er gjengitt i senere kapitler. Om målene for jordbrukspolitikken skriver en samlet komite:

"K o m i t e e n viser til innstillingen til jordbruksoppgjøret 2015 (Innst. 385 S (2014–2015)), der en samlet komité sa at «reell økt selvforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norske ressurser. Dette må legges til grunn ved utforming av landbrukspolitikken». K o m i t e e n viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen. K o m i t e e n merker seg at det i meldingen vises til at landbrukspolitikken har fire overordnede mål:

- Matsikkerhet
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

Komiteen støtter at de fire overordnede målene for landbrukspolitikken videreføres, men presiserer at målet om matsikkerhet skal omfatte både matsikkerhet og beredskap. Komiteen registrerer også at regjeringen særlig peker på lavere utslipp av klimagasser i målet om bærekraftig landbruk, og støtter dette. K o m i t e e n ber regjeringen legge følgende målstruktur til grunn for jordbrukspolitikken:

a. Matsikkerhet og beredskap

- Sikre forbrukerne trygg mat.
- Økt matvareberedskap.
- God dyre- og plantehelse.
- Satse på avl, forskning og utdanning for å øke bruken av de biologiske ressursene.

b. Landbruk over hele landet

- Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
- Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting.
- Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.

- Sikre rekrutteringen.

c. Økt verdiskaping

- Utnytte markedsbaserte produksjonsmuligheter.
- Sikre en konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat med en jevnere maktfordeling.
- Sikre en effektiv og lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser.
- Videreutvikle Norge som matnasjon.
- Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården.

d. Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser

- Redusere forurensingen og utslippene av klimagasser, økt lagring av karbon og klimatilpasning.
- Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbrukets areal (jordvern) og ressursgrunnlag.
- Sikre kulturlandskapet og naturmangfoldet.
- God dyrevelferd."

Om inntektsmålet og måling av inntekt skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjettnemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå. Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt.

Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål. For å gi aktører i jordbruket forutsigbarhet og sikre rekruttering er det viktig at Stortinget formulerer et klart inntektsmål.

Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener k o m i t e e n at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen."

Om investeringsvirkemidlene skriver komiteen:

"Komiteen mener det er viktig at offentlige virkemidler utnyttes slik at flest mulig får mulighet til å investere innenfor en variert og bærekraftig bruksstruktur med utgangspunkt i arealgrunnlaget. Komiteen mener derfor det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppkjørene. Komiteen mener at innenfor de investeringsmidlene som går til melkebruk, er det spesielt behov for å fornye 15-30 kyrfjøs. I tillegg til dette mener komiteen det innenfor slike tydelige føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region".

Om beiteordningene skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, støtter forslaget om styrking av utmarksbeite, men understreker at det ikke må gå

på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt. Nødvendig grenseoppgang og utforming av virkemidler blir foretatt som en del av jordbruksoppkjøret 2017."

Om forenkling skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, peker på at de mange ordninger i jordbruket samlet sett gir en omfattende virkemiddelstruktur. Flertallet stiller seg positiv til forenklinger i form av endringer av ordninger som gir mer oversikt eller mindre arbeid for bonden og/eller forvaltningen. Flertallet viser til målene for jordbrukspolitikken, og legger til grunn at endringer i virkemidlene samlet sett ikke skal svekke mulighetene til å oppnå disse."

Om geografisk produksjonsfordeling skriver komiteen:

"Komiteen vil understreke at disse ordningene er viktige for å sikre et landbruk i hele landet, og mener heller at de må styrkes og utvides enn å svekkes eller fjernes.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, har merket seg at regjeringen i meldingen mener at de kraftfôrbaserte produksjonene i hovedsak bør finne sin lokalisering som et resultat av markedsbaserte rammebetingelser og produsentenes egen ressursutnyttelse. De kraftfôrbaserte produksjonene har vært, og er, viktige produksjoner på mange kombinasjonsbruk i distriktene for å sikre familien et levebrød fra gården. Produksjonen av svinekjøtt er også viktig for å sikre et tilstrekkelig volum gjennom hele året for slakterier i distriktene. Flertallet legger til grunn at de kraftfôrbaserte produksjonene fortsatt sikres rammevilkår som gjør det mulig å videreføre dagens geografiske produksjonsfordeling."

Om strukturpolitikken skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskudsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt drifts-omfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst driftsomfang i hovedsak baseres på markedsinntektene."

Om markedsbalansering og ansvar for finansiering av balanseringstiltak skriver komiteen:

"Flertallet vil videreføre produsentenes ansvar for markedsbalansen og deres ansvar for å finansiere alle balanseringstiltak. Derfor ønsker flertallet at produsentsamvirkene fortsatt skal stå for markedsbalanseringen. Markedsordningene for ku- og geitemelk, kjøtt, egg, korn, eple og matpotet videreføres i samsvar med dette. Samvirkets tildelte markedsregulatorrolle må ikke være konkurransevridende for noen."

Om miljø og klima skriver komiteen:

"Komiteen understreker at jordbruket gir utslipp av klimagasser, men mener likevel at utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmet fra Sosialistisk Venstreparti, mener jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere utslippene per produsert enhet, i tillegg til å øke opptaket av CO₂ og tilpasse produksjonen til et klima i endring.

Komiteen vil understreke viktigheten av miljøarbeidet som gjøres i jordbruket. Minst mulig negativ påvirkning av naturen i form av forurensning og reduksjon av biologisk mangfold må vektlegges høyt.

Komiteen mener at arbeidet med å hindre forurensning i form av avrenning til vannmiljøer fortsatt skal være et prioritert satsingsområde.

Komiteen er opptatt av å videreføre og styrke miljøordningene for jordbruket. Regionalt miljøprogram (RMP), spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) og ordningen med utvalgte kulturlandskap må styrkes. Komiteen er opptatt av å videreføre en lokal forvaltning av disse midlene. Eventuelle forenklinger i ordningene må samtidig bidra til å styrke ordningene og gjøre dem mer målrettede og effektive.

Komiteen viser til at all matproduksjon starter med fotosyntesen, og at alt jordbruk er basert på opptak av karbondioksid. Komiteen mener likevel at arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas.

Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktspolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas.

Komiteens flertall, alle unntatt Sosialistisk Venstreparti, mener at reduserte utslipp av klimagasser per produsert enhet er en naturlig del av jordbrukets mål om bærekraftig produksjon. Det er ikke god miljøpolitikk å gjennomføre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.

Komiteen mener at de biologiske prosessene i jordbruket ikke skal avgiftsbelegges slik Grønn skattekommissjon har foreslått.

Flertallet viser til at 31 pst. av Norges samlede klimagassutslipp kommer fra transport, og mener at det er viktig at også maskinparken i landbruket innlemmes i de generelle virkemidler innrettet mot å fase inn lavutslippskjøretøy og ny teknologi."

2.3 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

2.3.1 Den økonomiske politikken

Regjeringen fører en ansvarlig økonomisk politikk basert på handlingsregelen for bruk av oljepenger. I møte med oljeprisfallet har regjeringen de siste årene brukt finanspolitikken aktivt for å motvirke arbeidsledighet. Det har virket etter hensikten. Sammen med lave renter og en markert bedret konkurranseevne har en målrettet finanspolitikk bidratt til at veksten har tatt seg opp igjen og arbeidsledigheten faller. Samtidig har bruken av oljeinntekter ligget på eller under 3 pst. av verdien av Statens pensjonsfond utland i alle år siden 2014.

I tråd med handlingsregelen har regjeringen prioritert bruken av oljepenger til investeringer i kunnskap og infrastruktur, samt vekstfremmende skattelettelser. Disse formålene må stå sentralt om norsk økonomi skal komme styrket ut av de omstillingene som følger når etterspørselen fra oljevirkksomheten etter hvert avtar. På lang sikt er det særlig vekstevnen i fastlandsøkonomien som bestemmer velferdsutviklingen i Norge.

Regjeringen arbeider for at næringslivet skal ha gode rammebetingelser, et forutsigbart skattesystem, bedre infrastruktur, mulighet til å ansette kompetente medarbeidere og god tilgang på kapital. Det vil styrke næringslivets konkurransekraft. Konkurransedyktige bedrifter vil skape større verdier og trygge arbeidsplasser for fremtiden.

2.3.2 Den økonomiske utviklingen

Den økonomiske politikken har bidratt til at utviklingen i norsk økonomi har snudd i positiv retning. Moderate lønnsoppgjør og en ansvarlig, vekstfremmende økonomisk politikk er viktige forutsetninger for at den gode utviklingen i norsk økonomi kan videreføres og forsterkes.

Finanspolitikken er blitt brukt aktivt for å stabilisere utviklingen. Bedret konkurranseevne legger et godt grunnlag for omstilling og ny vekst i norsk næringsliv og bidrar til at norske bedrifter kan dra nytte av at verdensøkonomien nå er i bedring. Eksporten er derfor ventet å ta seg opp fremover.

Stadig flere kommer i jobb. Veksten i sysselsettingen tok seg opp igjennom fjoråret, etter nokså svak utvikling i 2015 og 2016. Fremover anslås sysselsettingen å vokse raskere enn befolkningen i yrkesaktiv alder. Arbeidsledigheten har fortsatt nedover både i registreringer hos Nav og i AKU-undersøkelsen. Den registrerte ledigheten er nå godt under gjennomsnittet for de siste 20 årene, og AKU-ledigheten ventes å fortsette å avta fremover.

Foreløpige tall viser at årslønnsveksten i fjor ble 2,3 pst. Lønningene økte mer enn konsumprisene, og reallønnsveksten var 0,5 pst., i fjor, etter et fall på 1,8 pst. i 2016, ifølge TBU. LO og NHO kom i april i år til enighet i lønnsoppgjøret for privat sektor innenfor en ramme for årslønnsveksten i industrien på 2,8 pst. Også i oppgjøret mellom Virke og YS og LO kom partene til enighet innenfor en ramme for årslønnsveksten på 2,8 pst.

Høyere oljepris og mer robuste investeringsprosjekter i oljesektoren har redusert sannsynligheten for et større tilbakeslag i norsk økonomi. Internasjonalt har veksten styrket seg, og veksten er bredere fundert enn tidligere. Arbeidsmarkedet har bedret seg betraktelig siden den internasjonale finanskrisen i 2008/2009 i USA, Storbritannia og Tyskland. Det er likevel flere usikkerhetsmomenter knyttet til fremtidig vekst ute. Faren for mer innadvendt politikk og tiltakende handelsbarrierer har økt. I mange land har gjeldsveksten vært høy i både privat og offentlig sektor, og renteøkninger vil ha en kraftigere dempende effekt på konsum og investeringer og begrense handlingsrommet i finanspolitikken. Sterk budsjettstimulans i USA mot slutten av en oppgangsperiode øker usikkerheten på litt lengre sikt, og veksten i Kina er ventet å avta som følge av redusert kredittvekst og finanspolitisk stimulans. Det er fortsatt en betydelig usikkerhet knyttet til Brexit.

Her hjemme utgjør husholdningens finansielle stilling en risiko som kan dempe veksten. Gjelden har lenge steget mer enn inntektene, og sårbarheten har gradvis økt. Mange husholdninger vil måtte stramme inn på forbruket ved høyere rente eller ved et markert fall i boligprisene. Korreksjonen i boligmarkedet gjennom fjoråret har redusert risikoen for en brå og mer markert prisnedgang lenger frem. Over tid vil lavere boligprisvekst trolig bidra til å dempe gjeldsveksten.

3 Utviklingen i jordbruket

Dette kapitlet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har fastsatt. For jordbrukere som selvstendige næringsdrivende, er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpasningen det enkelte år. Næringen vil oppleve årlige svingninger, f.eks. i avlinger og markedsforhold, også under ellers stabile politiske rammer. Videre er jordbruket en kapitalintensiv næring med langsiktige tilpasninger. Derfor vil det ofte kunne ta flere år før en ser målbare resultater som følge av justeringer i politikk og virkemidler. Videre bør utviklingen i jordbruket vurderes opp mot helheten i virkemiddelbruken.

Norsk landbruk består av om lag 185 000 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal, og/eller 25 dekar produktivt skogareal, og i underkant av 40 000 jordbruksbedrifter. Utviklingen for gårdsbruk med ganske like muligheter varierer som følge av at bøndene, som private næringsdrivende, og deres familier treffer sine valg ut fra en helhetlig vurdering av hvilke muligheter landbruket gir, og hvilke andre muligheter den enkelte gårdbruker har for disponering av kompetanse, tid og økonomiske ressurser. Landbrukspolitikken må til enhver tid ta hensyn til kostnader og konkurransekraft, både for jordbruket og matindustrien. Alle ledd i verdikjeden er viktige for å oppnå et godt samlet resultat.

Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk, vederlag til arbeid og kapital og vederlag til arbeid og egenkapital.
- Referansebruksberegninger: Beregningene er basert på driftsgranskningene fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), og brukes til å vurdere utslag av et oppgjør for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.
- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken.

For mer utfyllende statistikk vises det til disse publikasjonene.

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkl. inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra jord- og hagebruk, og inkluderer effekten av strukturendringer, dvs. at produktivetsframgang fanges opp løpende i beregningen av inntekt per årsverk. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter der det er brukt maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendige næringsdrivende, og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. Data på foretaksnivå viser at det er betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner og mellom bruk med likeartede forhold og forutsetninger. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og

endring av beregningsprinsipper, gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår. I årets beregninger har Budsjettnemnda valgt å ikke regne fram eventuelle volumendringer fra regnskapsåret 2016 til 2017 og 2018 på referansebrukene. Bakgrunnen er at metoden fanger opp skift i volumutviklingen forholdsvis sent. Siden det i år er satt inn tiltak for å begrense produksjonen både for egg, flere kjøttslag og melk, er denne metoden i år mindre egnet for å framskrive volumutvikling enn den ellers ville vært. Denne endringen gjør sannsynligvis at inntektsutviklingen i melkeproduksjon og særlig svineholdet undervurderes noe i framregningen fra 2016. Hovedformålet med referansebrukene er imidlertid å vise utslag av endringer i jordbruksavtalesammenheng. Til dette formålet vil årets beregninger være like godt egnet som tidligere.

Premissgrunnlaget og rapportering

Rapporteringen tar utgangspunkt i Regjeringens politiske plattform, Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*, Stortingets behandling av meldingen i Innst. 251 S (2016–2017), proposisjonen etter jordbruksforhandlingene 2017 Prop. 141 S (2016–2017) og Stortingets behandling av denne i Innst. 445 S (2016–2017), samt protokollen fra fordelingsforhandlingene av 26. juni 2017.

Flere resultatindikatorer er relevante for flere mål. Det må videre gjøres løpende avveininger mellom kryssende hensyn. Det er derfor nødvendig å gjøre en samlet vurdering av utviklingen i næringen. Utformingen av virkemidler og forvaltningen av dem må skje gjennom en organisering med god styring og kontroll, og der målretting og forenkling av virkemidlene er viktig.

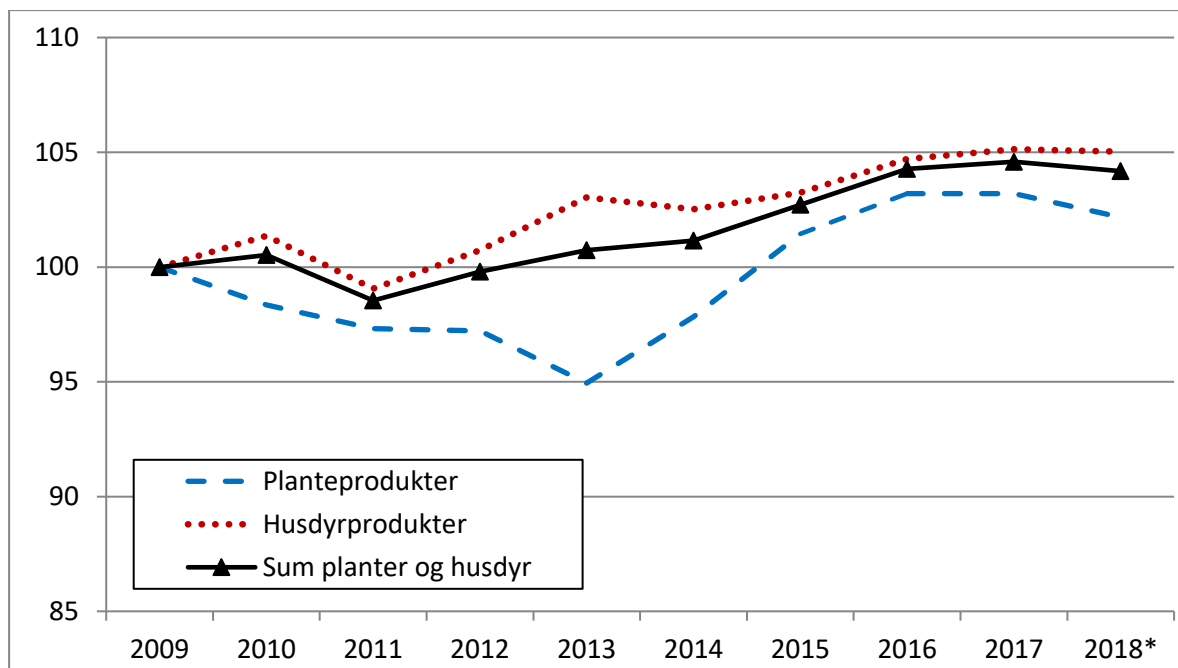
3.1 Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon

I Innst. 251 S (2016–2017) sier en samlet komite at:

"Komiteen viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen."

3.1.1 Produksjons- og markedsutvikling

Det siste tiåret har det samlede produksjonsvolumet i jordbruket økt med 4,2 pst. ifølge normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med 5 pst., mens produksjonen av planteprodukter har økt med 2,2 pst.

Figur 3.1 Endring i produksjonsvolum fra 2009 til 2018, iflg. normalisert regnskap.

Kilde: BFJ

I perioden 2009 til 2013 falt produksjonen av planteprodukter med over fem prosent. Produksjonsnedgangen skyldtes både redusert areal og svak avlingsutvikling for korn, knyttet til dårlige værforhold. Fra 2013 til 2017 økte produksjonen av planteprodukter med 8,7 pst., blant annet som følge av svært gode avlingsår som påvirker avlingstrendene. Den samlede produksjonen av planteprodukter er estimert ned 1 pst. fra 2017 til 2018, jf. figur 3.1. Det budsjetteres med en reduksjon i normalårsproduksjonen for korn og poteter. Produksjonen av grønnsaker har den siste tiårsperioden økt med 18,1 pst., mens fruktproduksjonen er redusert med i overkant av 5 ½ pst. Produksjonen av bær er om lag uendret perioden sett under ett, men de siste årene har produksjonen økt. I grøntsektoren har markedsforholdene vært utfordrende både som følge av nasjonale forhold, som endringer i eierskap og organisering i omsetningskanalene, og som følge av importkonkurransen. Målprisene oppnås i varierende grad. De siste sesongene har det imidlertid vært bedring for de fleste kulturer. Samlet sett er det markedsmuligheter for økt planteproduksjon, særlig for grøntsektoren.

Produksjonen av husdyrprodukter har hatt en jevn økning de siste årene. Det er særlig det kraftfôrbaserte husdyrholdet som har økt, i tillegg til deler av det grovfôrbaserte. Produksjonen av fjørfe har økt med over 27 pst. over tiårsperioden, og produksjonen av svin har hatt en økning på i underkant av 11 ½ pst. Produksjonen av kumelk har gått noe ned fra 2016 som følge av redusert etterspørsel. Storfekjøttproduksjonen har økt med 1,5 pst. siden 2009, og har, etter en reduksjon noen år, økt med om lag 5 pst. fra 2016 til 2017. Frem til 2016 var det et behov for import av saue- og lammekjøtt. Denne utviklingen har snudd, og det er nå markedsoverskudd i sektoren.

3.1.2 Inntektseffekter som følge av markedssituasjonen

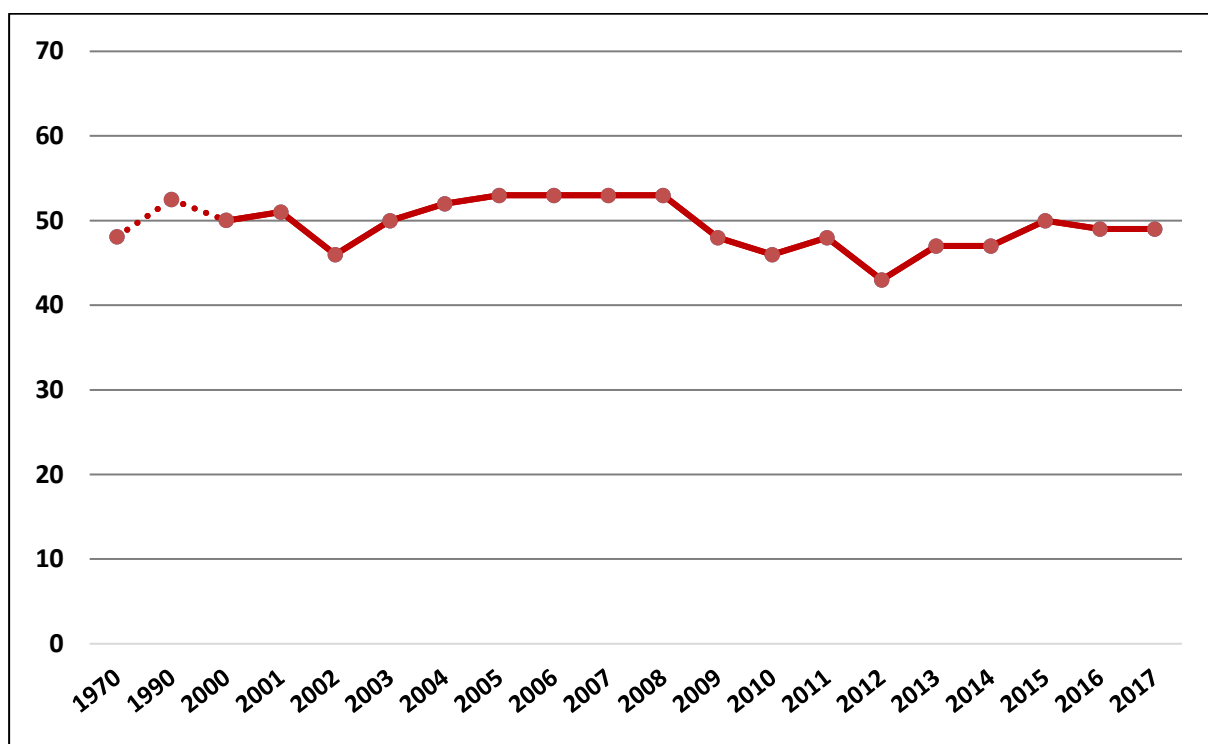
Det er stor variasjon i markedsbalansen mellom de ulike sektorene. For storfekjøtt, korn og i grøntsektoren er det udekkede markedsmuligheter for norskprodusert vare. For svin var det et markedsoverskudd til og med 2014, markedsbalanse i 2015 og 2016 og overproduksjon i 2017 og 2018 som følge av den sterke produktivitetsveksten i næringa. For egg er det tendenser til overproduksjon. Det har også vært overskudd av sau/lam de siste to årene, etter at det har vært underdekning i mange år. I 2015 falt etterspørselen etter kyllingkjøtt mye som følge av oppmerksomhet rundt antibiotikaresistente bakterier i fjørfeproduksjonen, men etterspørselen har tatt seg opp de siste to årene. Det har vært store endringer i organiseringen i fjørfeproduksjonen, og produksjonen styres i stor grad av kontrakter. Manglende markedsmuligheter for fjørfe kommer dermed særlig til uttrykk gjennom reduserte volum.

Tap som følge av markedsoverskudd er i henhold til avtalen jordbrukets eget ansvar. Budsjettnemnda har beregnet inntektseffekter av ubalanse i markedet ved å beregne det samlede pristapet som følge av lavere prisuttak enn målpris. For produksjoner uten målpris har nemnda brukt "planlagt gjennomsnittlig engrospris" for å beregne inntektseffekten. For egg er det beregnet et tap på 7 mill. kroner i 2018. For sau/lam var det relativt store overskudd både i 2016, 2017 og prognosert i 2018, og planlagt gjennomsnittlig engrospris er derfor redusert. Budsjettnemnda har derfor tatt utgangspunkt i nivået på planlagt gjennomsnittlig engrospris det siste året med markedsbalanse, dvs. i 2015, og beregnet tapet til 210 mill. kroner. For svin er tapet beregnet til 130 mill. kroner, men omsetningsavgiften for svin er imidlertid redusert slik at fondet bygges ned. Dette betyr at det reelle tapet sannsynligvis er noe større. I melkesektoren styres markedsbalansen gjennom kvotesystemet. I både 2017 og 2018 har melkekvotene vært regulert ned med 2 pst., noe som innebærer at melkeprodusenter kun kan hente inntekter på 98 pst. av det totale produksjonsgrunnlaget sitt.

3.1.3 Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden beskriver hjemmemarkedsandelen målt på energibasis, dvs. hvor mye av det vi spiser som er produsert i Norge, og er ett av flere mål på hvilken markedsandel den norske matsektoren har i det norske matmarkedet. Selvforsyningsgraden for varer produsert i jordbruket påvirkes av de naturgitte produksjonsforholdene, været, ulike kvalitetskrav, priser, landbrukspolitiske virkemidler og internasjonale handelsavtaler. Det tas ikke hensyn til eksport, eller til muligheten til å legge om produksjonen til produkter med høyere energigrad dersom situasjonen skulle kreve det. Selvforsyningsgraden er derfor ikke et godt mål på mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlands produksjon. Selvforsyningsevnen forteller hva som kan gjøres i en krisesituasjon for å sikre befolkningen forsyning, med energi og andre næringsstoffer for et fullverdig kosthold. Det inkluderer omlegging av forbruk i retning energirike plantevekster, korn, poteter og grønnsaker, og dreining av produksjonen i den retningen. For å vurdere selvforsyningsevne må det imidlertid defineres hva slags krise det er snakk om.

Selvforsyningsgraden for jordbruksprodukter økte mye fra 1970 til 1990 som følge av økt norsk matkornproduksjon. Samtidig avtok fiskens andel av energiinntaket. Derfor har selvforsyningsgraden inkl. fisk variert rundt 50 pst. i flere tiår. Etter flere år med reduksjon i selvforsyningsgraden fra 2008, økte den med 3 prosentpoeng, fra 47 til 50 pst., fra 2014 til 2015. Dette skyldes i stor grad at kornavlingene har vært gode, og at mye av kornet holdt matkornkvalitet. Fra 2015 til 2016 gikk selvforsyningsgraden ned 1 prosentpoeng, til 49 pst., som følge av redusert matkornandel. Selvforsyningsgraden var 49 pst. også i 2017. For husdyrprodukter er selvforsyningsgraden gjennomgående høy, mens den er klart lavere for planteprodukter. Naturgitte forhold gjør at selvforsyningsgraden er lav for energirike plantevekster og høy for husdyrprodukter med større proteininnhold. Selvforsyningsgraden for protein er om lag 70 pst.

Figur 3.2 Selvforsyningsgrad på energibasis inkl. fisk

Kilde: BFJ

Selvforsyningsgraden sier ikke noe om opprinnelsen til innsatsvarene i produksjonen. Mange av jordbrukets produksjonsmidler importeres. Etter flere år med reduksjon, har den totale andelen norske råvarer i kraftfôret økt med 14 prosentpoeng i perioden 2014–2017. Dette skyldes i stor grad de gode kornavlingene og økt kornareal, men også økt oppmerksomhet rundt bruken av norsk råvare i kraftfôret de siste årene. Selvforsyningsgraden justert for import av fôr var i 2017 42 pst. og har økt med 5 prosentpoeng siden 2014.

Tilgangen på norsk korn til kraftfôr avhenger av værforholdene. Krav til energi- og proteininnhold i kraftfôret gjør at andelen karbohydrater reduseres. Norskprodusert andel av karbohydratene i kraftfôret økte fra 61 pst. i 2014 til 78 pst. i 2017, jf. tabell 3.1. Hvor høy norskandelen for karbohydrater kan bli, avhenger av videre fôrutvikling og bruk av andre råvarer. Norskandelen for karbohydrater påvirkes av hvilke proteinkilder som

benyttes. De siste årene er bruken av soya redusert og erstattet med proteinråvarer som har et høyere karbohydratinnhold, som for eksempel rapspelletts. Det gir mindre rom for norsk fôrkorn. Signaler fra næringen viser at andelen norskprodusert hvete i kraftfôret er økende, fordi hveten har et høyere proteininnhold enn annet fôrkorn. Økende produksjon av hvete er derfor en viktig faktor for å heve norskprodusert andel i kraftfôret.

Norskandelen av fett og protein i kraftfôret har gått mye ned de siste årene, spesielt som følge av forbudet mot bruk av animalsk protein (kjøttbeinmel og fiskemel) i dyrefôr fra henholdsvis 2003 og 2010. Dersom importen skulle blitt erstattet av norskprodusert protein fra jordbruket, ville det gått på bekostning av kornproduksjonen, siden slike vekster ville konkurrere om de mest produktive arealene. I kraftfôret brukes fett fra råvarer som erter og oljefrø. Norskprodusert råvare holder god kvalitet, men bruken er likevel begrenset fordi egenskapene til fettene i disse råvarene ikke fullt ut kan erstatte importert vare. Andelen norskprodusert fettråvare har økt med 11 prosentpoeng fra 2014 til 2017.

Tabell 3.1 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

	1997	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Karbohydrater	77	82	89	77	78	68	65	61	73	80	78
Fett	100	87	62	50	52	41	46	45	49	57	56
Protein	49	37	16	17	6	7	8	6	5	6	5
Totalt	73	75	76	65	62	55	50	46	55	58	60

Kilde: Landbruksdirektoratet

Totalkalkylen viser at kjøp av kraftfôr til drøvtyggere har økt svakt de siste årene. Mye og godt grovfôr er antagelig en vesentlig årsak. En svært våt og vanskelig sommer og høst i 2017 innebærer imidlertid at det i 2018 har vært mangel på grovfôr og økende priser.

3.1.4 Dyr på beite

Andelen sau/lam på beite er svært stabilt. Om lag 85 pst. av sau og lam går på utmarksbeite. Andelen sau på utmarksbeite er økende med økende besetningsstørrelse. I saueholdet beiter 62 pst. av besetningene under 20 sauer i utmark, mens 87 pst. av besetningene med over 200 sauer gjør det samme.

Andelen storfe på beite har økt med 8 prosentpoeng de siste ti årene. Andelen som går på utmarksbeite har økt med 6 prosentpoeng i samme periode. For storfe går andelen dyr på beite ned med økende besetningsstørrelse.

Oppdaterte tall for dyr på beite i 2017 presenteres i Prop 1.

3.2 Landbruk over hele landet

I behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) i Innst. 251 S (2016–2017) uttalte en samlet næringskomité at:

"(...) Komiteen viser til at norske bønder over tid har hatt høyere produktivitetsutvikling enn de fleste andre næringer i Norge. For å nå målene for jordbrukspolitikken må norske bønder fortsette å utnytte gårdens ressursgrunnlag på en effektiv måte."

Produktivitetsutviklingen i jordbruket skyldes blant annet økt avling og ytelse per produsert enhet, og redusert arbeidsinnsats som følge av teknologiske forbedringer og strukturendringer. Når markedet i hovedsak er avgrenset til innenlands forbruk, betyr det at samlet sysselsetting går ned. I forbindelse med Stortingets behandling av Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer, heter det i Innst. 177 S (2015–2016) bl.a. at:

" Komiteen er enig med regjeringen som i meldingen understreker at "ein langsiktig landbrukspolitikk som bidreg til å oppretthalde eit landbruk over heile landet er avgjerande for utvikling av nye næringar i landbruket, (...)"

I Innst. 251 S (2016–2017) vises det til at måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
- Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting.
- Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
- Sikre rekrutteringen.

3.2.1 Arealutvikling og -fordeling

I perioden 1979–1999 økte det registrerte jordbruksarealet med 8,2 pst. I perioden 1999–2017 er det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal på ca. 5 pst., jf. tabell 3.2. Registrert totalareal var på sitt høyeste i 1998.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Overgangen er nå fullført. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av det nye kartverket i perioden 2005–2013 ga en reduksjon i arealet på ca. 3,3 pst. Effekten av nytt kartverk kan både skyldes mer nøyaktige målinger, og at endringer som har skjedd over tid først fanges opp når nytt kartverk tas i bruk. Arealnedgangen utenom nytt kartverk har vært på ca. 1,4 pst. i samme periode. Arealavgangen er redusert fra 60 000 daa per år i perioden med digitalisering til om lag 10 000 daa per år etter 2013. Siden 2010 har nesten 150 000 daa areal blitt godkjent til nydyrking. Både i 2016 og 2017 ble over 21 500 daa areal godkjent til nydyrking.

I 2004 ble det satt et nasjonalt mål om at den årlige omdisponeringen av dyrka jord skulle reduseres til under 6 000 daa. Dette målet ble nådd i 2013. I 2016 fastsatte Stortinget i Innst. 56 S (2015–2016) et nytt jordvernmål på under 4 000 daa per år innen 2020. Tall fra Budsjettnemnda for jordbruket viser at omdisponeringen av dyrka jord for 2017 var ca. 3 700 daa. Særlig har omdisponeringen til samferdselsformål gått ned fra 2016 til 2017. Sør-Trøndelag omdisponerte mest dyrka jord i 2016, etterfulgt av Akershus og Oslo.

Tabell 3.2 Utviklingen i jordbruksareal, 1000 daa

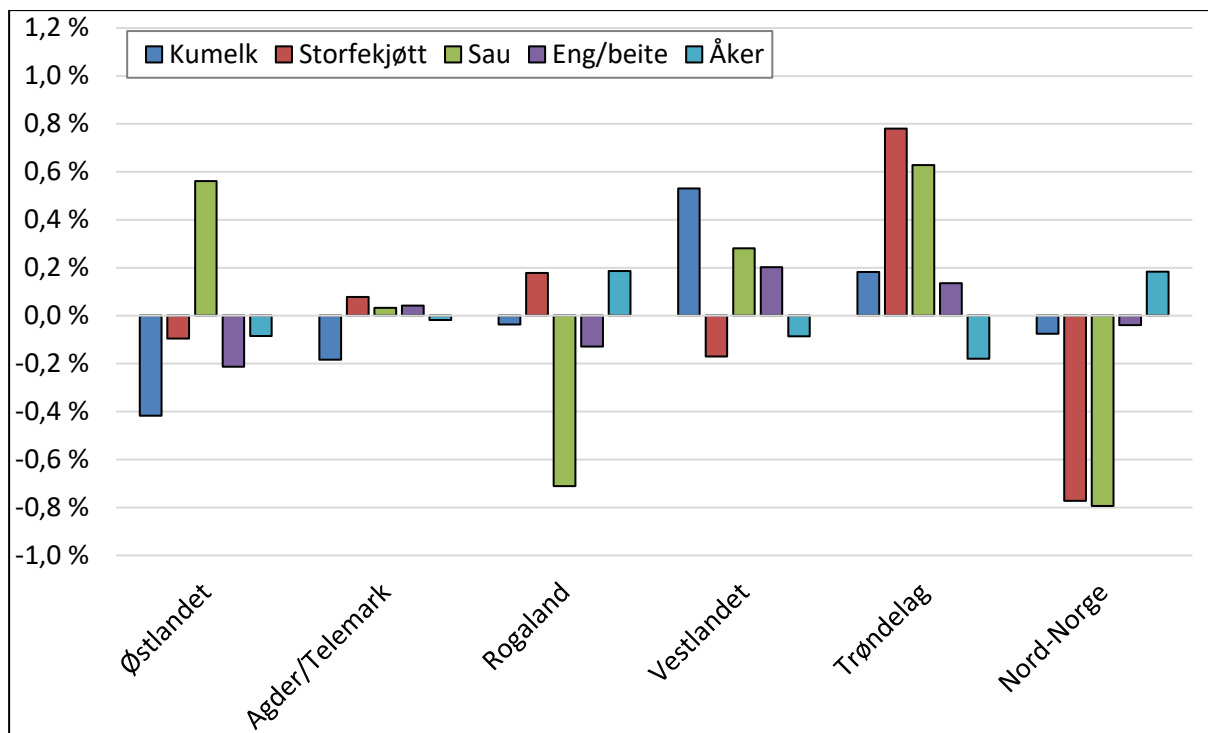
	1989	1999	2014	2015	2016	2017	Endring 99-17	Endring 14-17
Korn og oljevekster		3 345	2 879	2 862	2 892	2 883	-14 %	0,1 %
Åker og hage	4 402	3 995	3 326	3 303	3 332	3 314	-17 %	-0,4 %
Fulldyrket eng og beite	4 443	4 876	4 785	4 799	4 750	4 732	-3 %	-1,1 %
Sum fulldyrket jord	8 846	8 871	8 111	8 102	8 082	8 046	-9 %	-0,8 %
Annen eng og beite	1 096	1 511	1 756	1 759	1 755	1 804	19 %	2,7 %
Jordbr.areal i drift i alt	9 941	10 384	9 868	9 860	9 837	9 850	-5 %	-0,2 %
Areal daa/innbygger	2,35	2,34	1,93	1,90	1,90	1,90	-19 %	-1,6 %

Kilde: BFJ

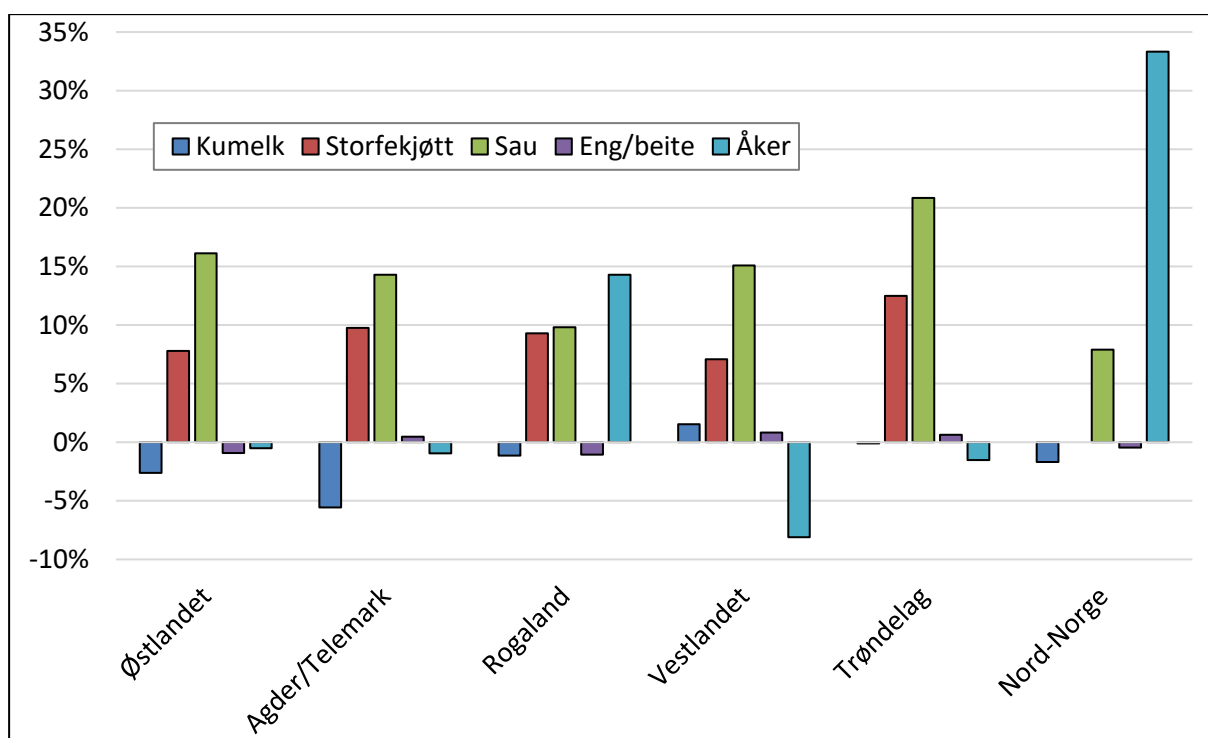
Reduksjonen i jordbruksareal i drift fra 1999 til 2017 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agder-fylkene og i Nord-Norge. I perioden 2010–2017 ble arealet av åpen åker på Østlandet redusert med om lag 150 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om lag 60 000 daa. Dette skyldes delvis økt hold av ammeku og sau. En del steder bidrar det også til å redusere avrenning til vassdrag gjennom økt grasdekke mellom dyrka mark og vassdrag. De foreløpige tallene viser en marginal økning i jordbruksarealet fra 2016 til 2017. På landsbasis har andelen fulldyrket jord gått marginalt ned de siste fire årene, mens andelen av annen eng og beite økte med 2,7 pst. fra 2014 til 2017. Kornarealet har økt med 0,1 pst. siden 2014. BFJ prognoserer en marginal reduksjon i kornarealet fra 2017 til 2018, noe som sannsynligvis skyldes dårlige dyrkingsforhold høsten 2017.

3.2.2 Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

Den geografiske fordelingen av produksjonen er viktig for økt produksjon og landbruk over hele landet. Figur 3.3 viser endringer i markedsandeler for perioden 2014–2017. Melkeproduksjonen har i stor grad vært stabilt fordelt geografisk på grunn av kvotesystemet. Før 2014 var det en tendens til at Østlandet økte sine markedsandeler i mange produksjoner. Fra 2014 har Østlandet økt sine markedsandeler for sau, mens Vestlandet og Trøndelag har økt sine andeler av melkeproduksjon, sau og eng og beite. Trøndelag har i tillegg økt sin andel av produksjonen av storfekjøtt.

Figur 3.3 Endring i markedsandel fordelt på produksjon og landsdel, 2014–2017

Figur 3.4 Endring i produsert mengde fordelt på produksjon og landsdel, 2014–2017

Økningen i produksjon av sau- og storfekjøtt er relativt jevnt fordelt over hele landet, med unntak for storfekjøtt i Nord-Norge. For sau har Østlandet, Vestlandet og Trøndelag økt sine andeler litt, mens særlig Trøndelag har økt sin andel for storfekjøtt. Vestlandet og Trøndelag har økt sin andel av melkeproduksjonen, til tross for at den totale produksjonen

har gått marginalt ned i Trøndelag. Åkerarealet har økt i Rogaland og Nord-Norge, målt i prosent fra et lavt nivå.

Produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en sterk økning de siste ti årene, til tross for reduksjonen i 2015 og 2016 som følge av markedssvikt i forbindelse med oppmerksomheten rundt antibiotikaresistens. I dag produseres det i hovedsak fjørfekjøtt på Østlandet, i Trøndelag og i Rogaland. Produksjonsøkningen fra 2016 til 2017 har kommet i Rogaland. I Trøndelag har eggproduksjonen økt betydelig de siste årene, mens den har vært relativt stabil i resten av landet. Veksten i grønnsaker på friland har kommet på Østlandet. Veksten i svinekjøttproduksjonen har i størst grad kommet i Rogaland, men også i Agder/Telemark, på Vestlandet og i Nord-Norge har produksjonen økt noe.

For perioden 2010–2016 er arbeidsforbruket redusert med 2,1 pst. årlig. Nedgangen har vært størst i Nord-Norge, med en årlig nedgang på 3,2 pst., mens Østlandet har hatt den laveste reduksjonen i arbeidsforbruk, med 1,6 pst. per år.

3.2.3 Rekruttering og næringsutvikling

En rekke virkemidler over jordbruksavtalen skal bidra til næringsutvikling, kunnskapsutvikling, kompetanseheving og rekruttering i landbruket. Virkemidlene er hovedsakelig finansiert innenfor Landbrukets utviklingsfond (LUF).

Økt verdiskaping er et av hovedmålene for landbruks- og matpolitikken, og flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. For ordningene som forvaltes av Innovasjon Norge er målsettingene om flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljø sentrale. Investerings- og bedriftsutviklingsmidler bidrar til moderniseringer i driftsapparatet, økt effektivisering og utvikling av andre landbruksbaserte næringer i landbruket. Det er særlig viktig for unge bønder som skal ta over drifta at det er mulighet for å fornye og modernisere. Denne typen risikoavlastende ordninger er derfor også av betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regjeringens politikk for utvikling av andre landbruksbaserte næringer framgår av Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*. Målet er å stimulere til ytterligere vekst og utvikling innen disse næringene og medvirke til at landbruksgründere skal kunne utnytte det totale ressursgrunnet i inn- og utmark på landbrukseiendommen uten unødige hindre. Det er for eksempel et vekstpotensial i markedet for lokalmat og drikke og reiseliv. I 2017 var omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen på i overkant av 4,95 mrd. kroner. Siden 2010 har salg av lokalmat- og drikke fra dagligvarehandelen mer enn doblet seg. I tillegg kommer salget av lokalmat på Bondens marked, matfestivaler, spesialforretninger, hoteller og restauranter over hele landet. Innsatsen over Landbrukets utviklingsfond gjennom bl.a. Matmerk og Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal bidra til å stimulere til og understøtte en fortsatt positiv utvikling.

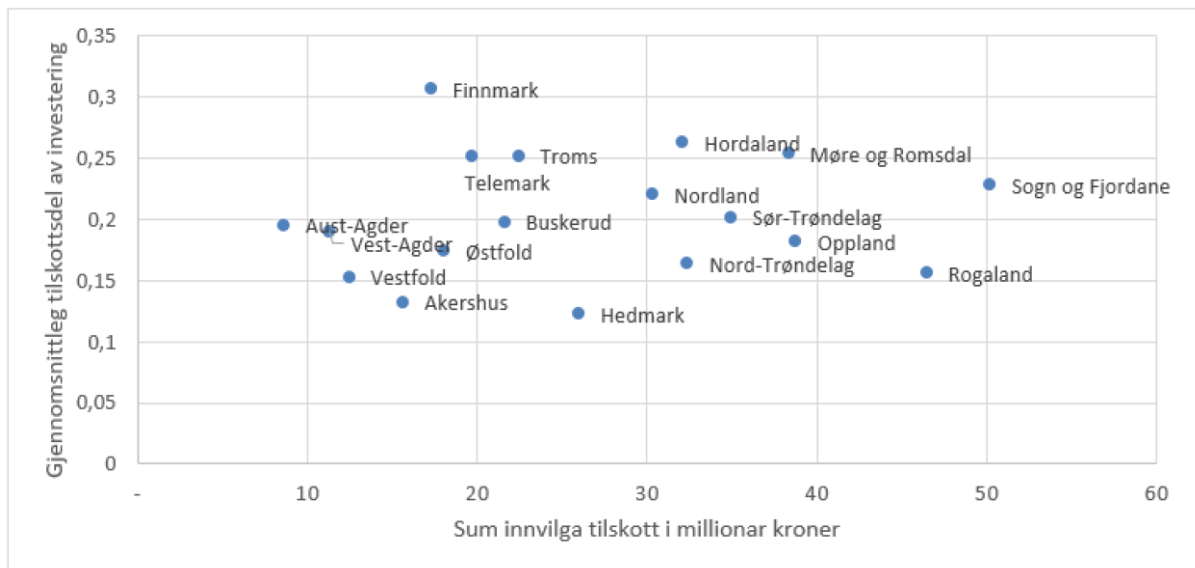
3.2.3.1 Investering og bedriftsutvikling (IBU-midler)

De fylkesvise IBU-midlene har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til utvikling og modernisering av det

tradisjonelle landbruket. Midlene forvaltes av Innovasjon Norge. Fylkesvise rammer for IBU-midlene bestemmes av en fordelingsnøkkel. Ut over nasjonale føringer for bruken av midlene, legger partnerskapene i fylkene bestående av fylkesmannen, fylkeskommunen, faglagene i landbruket og Innovasjon Norge regionale føringer for bruken av midlene.

Det er stor pågang etter investeringsvirkemidler. De fleste søknadene gjelder midler til effektivisering av produksjonsapparatet. I 2017 innvilget Innovasjon Norge IBU-tilskudd til 1 212 prosjekter. Det er 15 pst. høyere enn i 2016. Avslagsprosenten var på 15 pst. Samlet tilsagnssum for tilskudd var i underkant av 603 mill. kroner. Om lag 86 pst. av tilskuddene ble gitt til investeringer innen tradisjonelt landbruk, en økning på 2 prosentpoeng.

Fra 1.7.2017 kan investeringsstøtte utgjøre inntil 35 pst. av kostnadsrammen for prosjektet, avgrenset til 2 mill. kroner per prosjekt med unntak for Troms og Finnmark der det ikke er et kronetak på tilskuddet. Gjennomsnittlig tilskuddsbeløp innen tradisjonelt landbruk var på 563 000 i 2017, en nedgang på 15 000 kroner fra 2016. Nedgangen skyldes at gjennomsnittlig kostnadsoverslag for prosjekter innen tradisjonelt landbruk er redusert noe i 2017. Fylkesvis fordeling av midlene via fordelingsnøkkel og ulik pågang etter investeringsstøtte gir variasjoner regionalt i støtteutmåling og totalt innvilget beløp. Finnmark, Troms, Telemark og Hordaland var fylkene med høyest gjennomsnittlig tilskuddsandel per prosjekt til tradisjonelt landbruk, mens tilskudd til tilsvarende prosjekt i Akershus og Hedmark i gjennomsnitt bare utgjør 12 og 13 pst. av kostnadsoverslaget. Sogn og Fjordane var fylket som innvilget mest tilskudd i 2017 jf. figur 3.5.

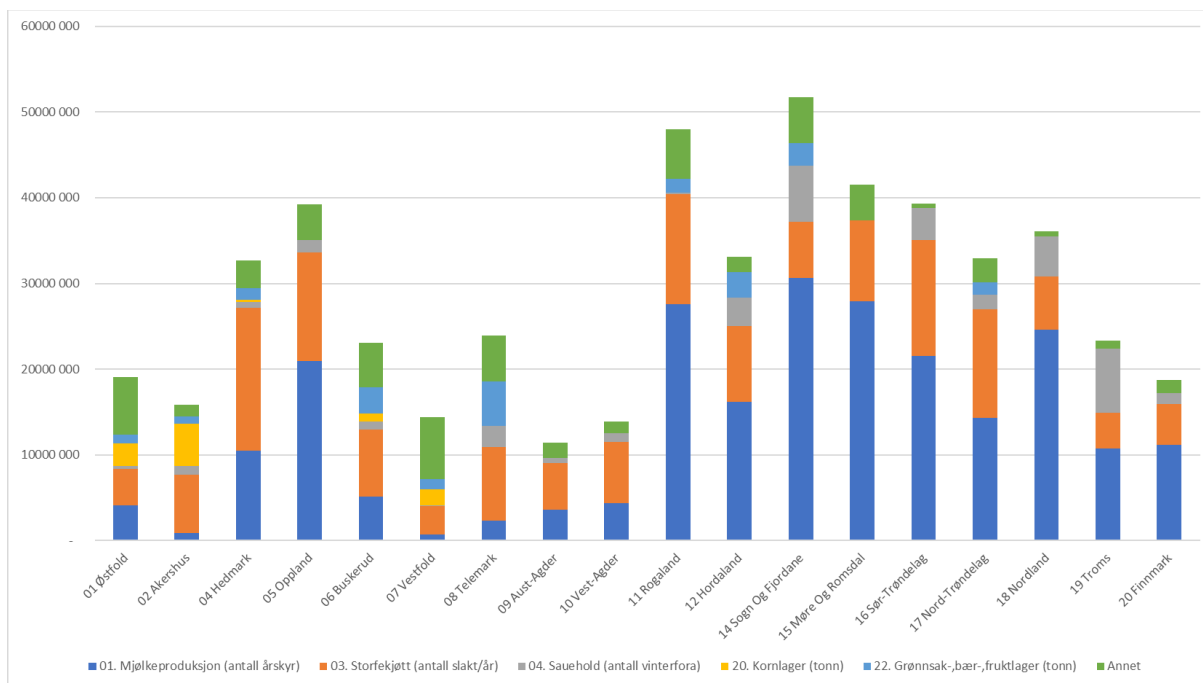
Figur 3.5 Innvilget investeringstilskudd 2017 og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investering per fylke.

Kilde: Innovasjon Norge

Nærmere om investeringer innen tradisjonelt landbruk

Investeringsstøtte til jord- og hagebruk skal tilpasses de nasjonale markedsforholdene. Figur 3.6 gir en oversikt over fylkesvis fordeling av tilskudd til ulike produksjoner innen tradisjonelt landbruk i 2017.

Figur 3.6 Andel IBU-tilskudd til tradisjonelt landbruk fordelt på ulike produksjoner i 2017. Kroner.

Kilde: Innovasjon Norge

1) Kategorien annet gjelder bl.a. prosjekter som omfatter flere typer produksjoner, eller prosjekter innen andre husdyrproduksjoner enn de som er nevnt i de øvrige kategoriene.

Bevilgningene til planteproduksjon økte med 76 pst. fra 2016. Totalt ble det bevilget 52,4 mill. kroner fordelt på 175 prosjekter. Innovasjon Norge viser til at dette skyldes at planteproduksjon er høyere prioritert, da markedsutviklingen for mange av disse produksjonene er positiv.

Nærmere 95 pst. av alle tilskudd gikk likevel til investeringer innen grovfôrbasert husdyrhold. Tabell 3.3 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd til investeringer innen husdyrproduksjon 2016–2017. Det er en økning i bevilgning til storfekjøttproduksjon, mens bevilgningen til saueproduksjon er redusert. Innovasjon Norge har en restriktiv policy for investeringsstøtte til svineproduksjon, konsumeggproduksjon og kyllingproduksjon pga. markedsituasjonen.

Tabell 3.3 Investeringstilskudd til husdyrproduksjon 2016–2017, mill. kroner

Hovedproduksjon	Innvilget 2016	Innvilget 2017
Melkeproduksjon (ku)	244,9	237,1
Melkeproduksjon geit	3,2	2,4
Storfekjøtt (slakt pr. år)	100,3	151,1
Sauehold	49,4	37,5
Smågrisproduksjon	0,1	0,6
Slaktegris	5,1	1,2
kombinert svinehold	1,5	2,5
Eggproduksjon	0,0	6,9
Slaktekylling	0,0	0,4
Andre husdyr	16,0	9,8
Totalt	420,5	449,5

Kilde: Innovasjon Norge

Tilskudd til investeringsprosjekt innen melkeproduksjon holder seg relativt stabilt. Gjennomsnittlig støtteandel var på 18 pst. i 2017, en økning på 4 prosentpoeng fra 2016. Gjennomsnittlig buskap før utbygging innen melkeproduksjon har økt fra 28 årskyr i 2016 til 33 årskyr i 2017. Planlagt buskap holder seg relativt stabilt på +/-41 årskyr. Økning i buskap gir bedre grunnlag for å ta i bruk effektiv teknologi som bl.a. automatiserte melkings- og fôringsanlegg. I Innovasjon Norges undersøkelse av store utbygginger for melk i Nordland fra 2015, blir det pekt på hvor viktig teknologi er for en mer ordnet arbeidstid og fritid, samt for trivsel og rekruttering.

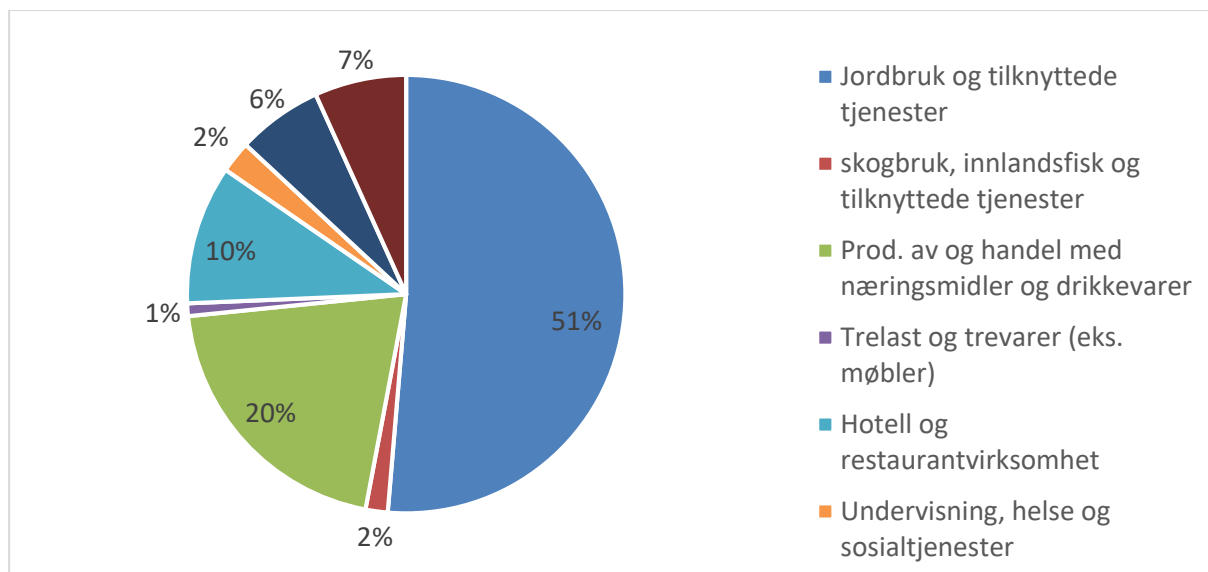
Innovasjon Norge viser til at 80 pst. av tiltakene som mottok investeringsstøtte innenfor husdyrproduksjon i 2017, planla en økning i produksjonsomfanget. Dette er en reduksjon på 8 prosentpoeng fra 2016.

58 pst. av tilsagnene innen tradisjonelt landbruk er registrert med miljøeffekt. Dette er en økning på 25 prosentpoeng fra 2016. Med miljøeffekt menes f.eks. at prosjektet fører til mindre utslipp av klimagasser, redusert utslipp til vann, energieffektivisering og bedre utnytting av avfall, restråstoff og biologiske ressurser. I underkant av 4 pst. av midlene gikk til investeringer innen økologisk produksjon.

Nærmere om investeringstilskudd innen andre landbruksbaserte næringer

Det ble bevilget 85,7 mill. kroner i IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer i 2017. Dette er på samme nivå som for 2016, men sett i forhold til den totale bevilgningen av IBU-midler i 2017 er andelen lavere. Dette er en trend over en del år. Innovasjon Norge viser til at nedgangen i hovedsak skyldes redusert etterspørsel, og ikke at disse næringene har en lavere prioritet. For etablering av bedrifter i landbruket utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, er det en klar politisk målsetting at midlene skal bidra til økt sysselsetting og etablering av nye, lønnsomme arbeidsplasser. Innovasjon Norges rapport om bruk av IBU-midler i 2017 anslår en gjennomsnittlig forventet sysselsettings-effekt på omlag 449 årsverk for tilsagn gitt til prosjekt innen tiltaksgruppene *etablerer-tilskudd, bedriftsutvikling* og investeringer i *andre landbruksbaserte næringer*. Figur 3.7

gir en oversikt over fordelingen av tilskudd i 2017 til andre næringer i tilknytning til landbruket fordelt på bransjer. Fordelingen tar utgangspunkt i SSBs standard for næringsgruppering. Tilskudd til jordbruk og tilknyttede tjenester har økt med 9 prosentpoeng fra 2016 og utgjør nå over halvparten av bevilgningene innen andre landbruksbaserte næringer. Produksjon av næringsmidler og drikkevarer og handel med disse er samlet sett på 20 prosent. Det er en tilbakegang på 5 prosentpoeng fra 2016. Med bakgrunn i økende oppmerksomhet på aktivitets- og opplevelsestilbud, er dette i 2017 trukket ut som en egen gruppe, og utgjør 6 pst. Dette tilsvarer om lag halvparten av det som tidligere inngikk i gruppen "annet".

Figur 3.7 Andel IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer fordelt på bransjer (2017)¹. Prosent.

Kilde: Innovasjon Norge

1) Tilskudd til Inn på tunet inngår i grupperingen undervisning, helse og sosialtjenester.

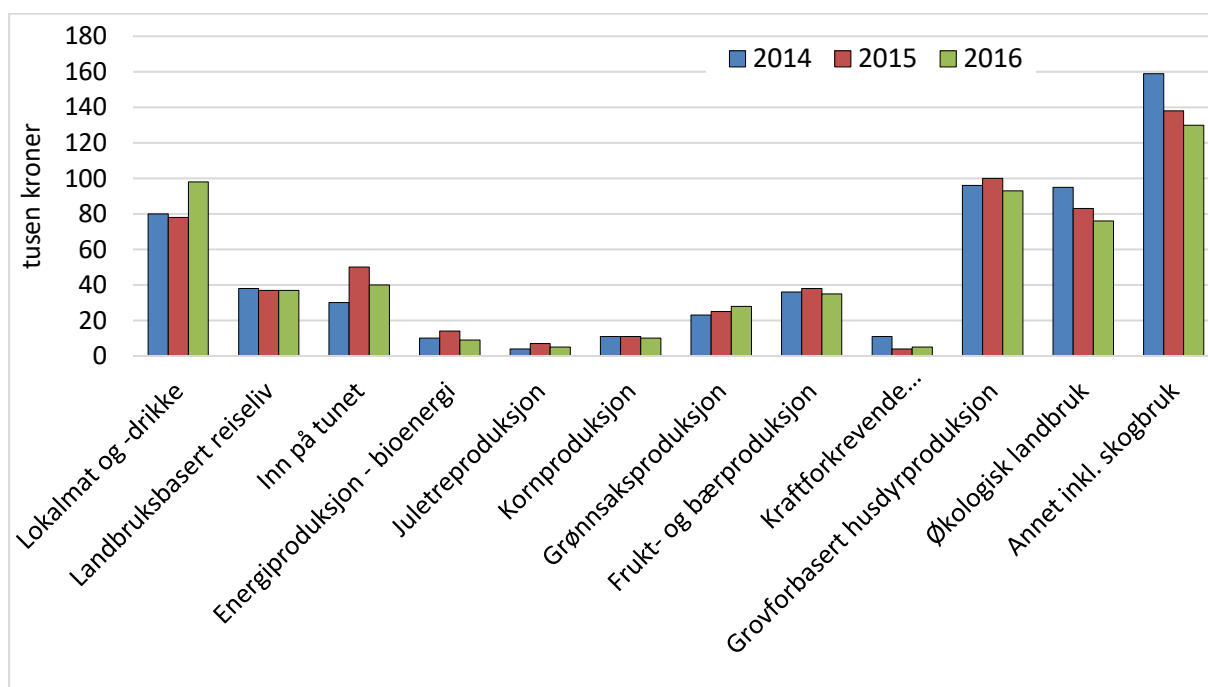
Risikolån

Fra og med 2006 ble det åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise IBU-midlene. I 2017 ble det innvilget 23 risikolån med en samlet bevilgning på 22,9 mill. kroner til tradisjonelt landbruk (melk- og storfeproduksjon) og 1,2 mill. kroner til andre landbruksbaserte næringer. Risikolånene har en langt tydeligere distriktsprofil enn ordinære investeringstilskudd til tradisjonelt jordbruk. Gjennomgangen av risikolåneordningen fra 2017 viser at 79 pst. av alle risikolån gitt i perioden 2006-2016 er gitt innenfor sone 3 i det distriktspolitiske virkeområdet. I disse områdene med lavt pantegrunnlag vil en slik toppfinansiering i begrenset grad være mulig i det private markedet. Omfang av ordningen og fordeling mellom produksjoner holder seg stabil. Tapsfondavsetning for 2017 var 5,3 mill. kroner. Ved utgangen av 2017 er samlet tapsfondavsetning på 58 mill. kroner. Dette vurderes som høyere enn ønsket nivå.

3.2.3.2 Fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler

Landbruksnæringen er kjennetegnet av små foretak, som hver for seg har begrenset kapasitet til å drive utviklingsarbeid og kunnskapsutvikling som kommer fellesskapet til gode. De fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidlene, forvaltet av fylkesmannen, skal ivareta dette. Målgruppen er organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan innen landbruk. Innsatsen kan dreie seg om mobiliseringstiltak og FoU-prosjekter for å stimulere til innovasjon og styrking av produksjonsmiljø regionalt, eller tiltak som kan stimulere til annen landbruksbasert næringsutvikling. Fylkesmennene har i 2017 innvilget i underkant av 59 mill. kroner i utrednings- og tilretteleggingsmidler fordelt på 468 prosjekter. Departementets gjennomgang av fylkesmannens rapportering for 2017 på bruken av midlene, viser at midlene innrettes i tråd med de regionale næringsprogrammene, og i tråd med fylkets særskilte utfordringer og muligheter på landbruksområdet. Det regionale partnerskapet er godt involvert i prioriteringen av bruken av midlene.

En saksbehandlergruppe på tvers av fylkesmannsembetene har gjennomgått bruken av UT-midler i perioden 2014–2016, basert på en undersøkelse blant fylkesmannsembetene og en undersøkelse blant støttemottagerne i perioden. Gjennomgangen viser at det i perioden er gitt støtte til ulike produksjoner, med hovedvekt på tilretteleggingstiltak innen grovfôrbasert produksjon (20 pst.), lokalmat og drikke (14 pst.) og økologisk (9 pst.). Posten "annet" utgjorde 36 pst. i perioden og omfattet også tilretteleggingstiltak innen skogbruk og trevirke. UT-midlene finansierer i underkant av 25 pst. av de totale prosjektkostnadene, og utløser dermed prosjektaktivitet regionalt til en verdi som er fire ganger så stor som midlene. 32 pst. av prosjektene hadde samfinansiering med private aktører (bank, andre bedrifter m.m.).

Figur 3.8 Antall saker fordelt på innsatsområder 2014–2016.

Kilde: Notat om næringsutviklingsarbeidet hos fylkesmannen med utgangspunkt i utrednings- og tilretteleggingsmidlene. Fylkesmannen i Trøndelag m.fl. 2018

75 pst. av støttemottagerne oppga at prosjektene ikke hadde blitt gjennomført uten UT-midler. Over halvparten av prosjektene gikk videre til nye prosjekter/tiltak. Tatt i betraktning at en del av prosjektene var kompetansetiltak, er dette et positivt resultat. Landbrukets organisasjoner er dominerende støttemottagere (28 pst.), etterfulgt av Norsk Landbruksrådgiving (21 pst.). 41 pst. av prosjektene var prosjekter innen kompetanseutvikling og 20 pst. var mobiliseringsprosjekter. Med dette som utgangspunkt kan det legges til grunn at UT-midlene er et betydelig bidrag til kompetanseheving og mobilisering i næringen.

3.2.3.3 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Fylkeskommunene ble tildelt 20 mill. kroner til arbeid med rekruttering og kompetanseheving på landbruks- og matområdet i 2017, fordelt etter samme fordelingsnøkkel som for IBU-midlene. Målet for ordningen er å bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere for å ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekruttering og kompetanseheving innen tradisjonelt landbruk og andre landbrukstilknnyta næringer.

Fylkeskommunene rapporterer om god samhandling med andre offentlige instanser, spesielt fylkesmennenes landbruksavdelinger, Innovasjon Norge, landbruksnæringens egne organisasjoner og andre lokale aktører. Fylkeskommunene melder om stor etterspørsel etter kompetansetiltak og etter- og videreutdanningstiltak, både for utøvere som allerede er etablert i næringen, og for utøvere som er på vei inn i næringen. Det er behov for både løpende etterutdanningstiltak og for formell videreutdanning. En viss andel av midlene er derfor også i 2017 brukt til samlings- eller nettbasert videreutdanning i regi av naturbruksskolene, gjerne omtalt som *Voksenagronomen*. Flere fylkeskommuner melder om stor søkning og deltakelse. Fra 2018 er det satt av egne midler til etablering av en nasjonal modell for voksenagronomen over jordbruksavtalen. Fra høsten 2018 vil 14 av 17 fylkeskommuner ha et slikt tilbud. Et flertall av fylkeskommunene har målrettede tiltak knyttet til landbruksutdanning også på andre utdanningsnivå, som rekrutteringstiltak overfor ungdomsskoleelever eller bidrag til utvikling av fagskoletilbud. Noen fylkeskommuner gir videre tilskudd til likestillingstiltak over ordningen, for eksempel kvinnekonferanser og egne fagsamlinger for kvinner innen ulike produksjoner i jordbruket.

3.2.3.4 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)

KIL-midlene forvaltes av Matmerk og skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket, eller tilleggsnæringer til primærlandbruket. Kurstilbud som gjøres tilgjengelig i hele eller aktuelle deler av landet, og som har potensial til å bli et tilbud til en stor del av produsentene innen den aktuelle produksjonen, blir prioritert. I 2017 ble det mottatt 22 søknader om tilskudd fra KIL. Styret i Matmerk ga tilsagn om 4,77 mill. kroner fordelt på 14 prosjekter, samt inntil 1 mill. kroner til kursvirksomhet for avløsere. Eksempler på prosjekter er:

- Dyrehelsekurset - oppdatert kunnskap om dyrehelse, forebygging og smittevern (Animalia)
- Allsidig småskala økologisk produksjon av frukt og bær (Sogn Jord- og Hagebruks-skule)

- Fôring av geit – e-lærekurs (Tine SA)
- Kompetansesenter for landbruksertifisering (Mo- og Øyrane VGS.)
- Fagskoletilbud i dyreassisterte intervensjoner (Fagskolen innlandet avd. Hvam).

3.2.3.5 *Forskning*

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen forvaltes av et styre bestående av avtalepartene. Midlenes formål er å utvikle ny kunnskap til landbruks- og matsektoren. Prioriteringene skal støtte opp under de landbruks- og matpolitiske målene, og være i tråd med prioriterte innsatsområder fastsatt i årlige jordbruksoppgjør. Midlene disponeres i første rekke til forskningsprosjekter etter utlysning. Det settes også av noe midler til utredninger.

I 2017 ble det satt av 55 mill. kroner til forskningsmidler over jordbruksavtalen for 2018. Avtalestyrets hovedutlysning av midler var knyttet til følgende tema:

- økt bærekraftig matproduksjon basert på norske ressurser i hele landet
- økt og alternativ råstoffutnyttelse av biomasse
- reduserte klimagassutslipp og klimatilpasset produksjon
- teknologisk utvikling og innovasjon
- mattrygghet
- helse og samfunn.

Det kom 33 søknader til utlysningen. Styret innvilget midler til 13 av dem. Dette er prosjekter som gjennomføres av forskningsmiljø, men som har medvirkning og delfinansiering fra næringslivet.

Avtalestyret lyste i tillegg ut midler til Innovasjonsprosjekter i næringslivet. Til denne kom det inn 32 søknader fra ulike bedrifter. Ni av disse ble innvilget. Avtalestyret viser i sin årsrapport til at antallet søknader er høyt siden det er et mål å øke næringslivets deltagelse i forskning.

I jordbruksoppgjøret i 2017 ble det satt av 6,5 mill. kroner til utredninger innenfor temaet reduserte klimagassutslipp, som en del av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift på mineralolje for 2017 (kapittel 3.4.1). Til dette formålet kom det inn 20 søknader. Syv prosjekter ble innvilget støtte. I tillegg innvilget styret 0,65 mill. kroner til en ny delstudie i den fjerde helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag. Prosjektet «HUNT4 Én helse – husdyrsiden» skal se på sammenhengen mellom menneskenes helse, dyrenes helse og miljøet rundt.

Årlig overføring fra Forskningsrådets miljøprogram til forskningsprosjekter innen området miljø og jordbruk ble videreført for 2018–2020. Bevilgningen skal bidra til økt bærekraft og redusert miljøbelastning fra norsk matproduksjon. Det ble også bevilget 2 mill. kroner til svensk-norsk samarbeid om hesteforskning. For 2016–2018 er det innvilget et årlig rammetilskudd på 2 mill. kroner til Graminors arbeid med planteforedling.

3.2.3.6 *Stiftelsen Matmerk*

Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og styrke omdømmet til norske matprodukter hos norske forbrukere. Dette skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbrukere, matprodusenter og marked. Matmerk administrerer og

videreutvikler Kvalitetssystem i landbruket (KSL), merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede betegnelser og Spesialitet, har ansvaret for generisk markedsføring av økologisk mat, samt godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, og enkelte andre prosjekter.

KSL skal være et styrings- og kvalitetssystem for den enkelte bonde og dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvorledes produksjonen foregår på norske gårdsbruk. I 2017 besluttet styret i Matmerk å igangsette et større utviklingsarbeid både for datasystemet som ligger til grunn for KSL og øvrige digitale løsninger i Matmerk (STEM 2020). I 2017 gjennomførte Matmerk 4 200 eksterne revisjoner mot 4867 i 2016. Dette er en bevisst reduksjon for å dekke kostnader ved bl.a. nye dataløsninger. Samarbeidet med Mattilsynet og Arbeidstilsynet er formalisert gjennom egne samarbeidsavtaler og har fungert godt i 2017. Ved utgangen av 2017 var det 400 godkjente Inn på tunet (IPT)-tilbydere. Godkjenningsstandarden for IPT er vesentlig forenklet, og revisjon av veileder for Grønt arbeid er satt i gang.

Nyt Norge er et viktig virkemiddel i konkurransestrategien for norsk matproduksjon. Matmerk arbeider med å øke antall produkter og merkebrukere. Ved utgangen av 2017 var 81 bedrifter og 3580 produkter godkjent for Nyt Norge-merket, en netto vekst på 530 nye produkter siden 2016. Kjennskapen til merket hos forbruker er høy, og forbrukernes holdning til merket er positiv.

Ved utgangen av 2017 er totalt 28 produkter godkjent under ordningen Beskyttede Betegnelser. Pinnekjøtt fra Norge var det eneste nye produktet i 2017. Det har vært en økning på 46 produkter til 471 som er godkjent for bruk av Spesialitetsmerket i 2017. Omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen hadde en vekst på 0,6 pst. fra 4,8 mrd. kroner i 2016, mens totalveksten i varehandelen var på 1,9 pst. Lokalmat.no, som kobler sammen tilbydere av lokalmat og innkjøpere i dagligvare- og restaurantmarkedet, har hatt en god utvikling og ved utgangen av 2017 var det 668 bedrifter med til sammen 1 730 produkter registrert i databasen. Matmerk tilbyr også markedstjenester til lokalmatprodusenter. Dette er et lavterskeltilbud med bedriftsbesøk og kurs innenfor økonomi og markedsforståelse. Nettsiden Økologisk.no gir forbrukerne informasjon om økologisk matproduksjon og økologiske produkter. Matmerk har i 2017 også forsterket kommunikasjon om økologisk mat gjennom sosiale medier.

3.2.3.7 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet skal bidra til å skape flere vekstkraftige bedrifter basert på ressurser fra landbruket og reindriften. Det favner bredt både i innretning og målgruppe og skal bidra til å skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og annen ny næringsvirksomhet basert på landbrukets ressurser. Det skal stimulere til økt lønnsomhet og konkurransevne med utgangspunkt i tre hovedinnsatsområder: finansiering (vekst og forpliktende samarbeid), kompetanse og omdømmearbeid. Programmet har en partssammensatt styringsgruppe ledet av LMD der også Hanen, fylkesmannen og fylkeskommunen er representert. Styringsgruppen foretar strategiske veivalg og fordeler midlene til de ulike arbeidsområdene i programmet.

De siste årene har antall vekstsaker økt betydelig hvert år, men kan nå se ut til å ha stabilisert seg på et totalt tilskuddsnivå på 20-25 mill. kroner pr år. Gründere innenfor programmets målgruppe er også fasett inn i de generelle virkemidlene i Innovasjon Norge.

Kundeeffektundersøkelsene til Innovasjon Norge viser at Utviklingsprogrammet i betydelig grad er utløsende for realisering av prosjektet. Undersøkelsene viser også at virkemiddelet bidrar positivt til kompetanseheving og samarbeid. Det har vært bedring i lønnsomheten for 62 pst. av prosjektene, og 88 pst. har hatt økt omsetning.

Vekstordningen ble i 2016 evaluert av Oxford Research.

Evaluator viser til at Vekstsatsingen i hovedtrekk er godt tilpasset behovet til brukerne. Ordningen er videre i stor grad avgjørende for realisering av vekstprosessen, og bidrar til bedre overlevelsessevne, vekst og forbedret lønnsomhet for bedriftene. Evaluator kommer også med noen forslag til forbedringer av ordningen. De siste årene har det også vært stor etterspørsel etter tilskudd til bedriftsnettverk og denne ser nå ut til å ha stabilisert seg på 8-10 mill. kroner per år. I 2017 ble det innvilget 9,56 mill. kroner fordelt på 25 saker. Ordningen for bedriftsnettverk er evaluert, men den endelige rapporten foreligger ikke ennå.

Det tilbys et bredt spekter av matfaglige kompetanseaktiviteter gjennom de fem matfaglige kompetansenettverkene i programmet. Totalt gjennomførte kompetansenettverkene 140 bedriftsbesøk gjennom besøksordninger og 59 kurs i 2017. Videre oppfølgingsprosjekt og mentorordning blir ivarettatt gjennom eksisterende tjenester i Innovasjon Norge.

Omdømmesatsingen er en integrert del av innsatsen gjennom Utviklingsprogrammet. Midlene forvaltes av Innovasjon Norge og brukes særlig til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur nasjonalt og internasjonalt, med sikte på å styrke omdømmet og øke kjennskapen til norsk mat og landbruk. I tillegg stimulerer midlene til ny næringsutvikling i skjæringspunktet mellom mat- og reiseliv.

Matstreif og deltagelsen på Internationale Grüne Woche (IGW) i Berlin er de to viktigste omdømmeprosjektene i programmet, og begge scorer også høyt som kompetansearenaer. Utover disse satsingene har det blitt bevilget støtte til omdømme- og utviklingsarbeid til 8 regionale matfestivaler, samt til Bondens marked, Det norske måltid og Bocuse d'Or Norge. World Cheese Awards skal arrangeres i Bergen i 2018 og prosjektet har fått støtte fra omdømmepotten både i 2017 og 2018.

Bygdeturismekampanjen ble videreført i 2017. Den skal bidra til å øke kjennskapen og kunnskapen om mulighetene og mangfoldet i tilbudene innenfor bygdeturisme. Den er en viktig markedsføringskanal for de små landbruksbaserte reiselivsbedriftene.

Brukerundersøkelser viser at 94 pst. av deltakerne var fornøyde og at de mener at både kvalitative og kvantitative mål for kampanjen er nådd. Dette er en markant økning sammenlignet med 2016 og det legges derfor til grunn at kampanjen har betydning for både økt salg og lønnsomhet for deltakerne.

Temamarkedsføring internasjonalt for måltidsturisme, vandring, fiske og sykkel blir også finansiert over Utviklingsprogrammet. Aktive ferier er et voksende marked og

kampanjene bidrar til å posisjonere Norge i dette markedet. Kampanjene har hatt som formål å skape nettverk og bidra til kompetanseheving hos kampanjepartnerne. Både sykkel- og vandre- og fiskekampanjen oppnådde gode resultater i sine respektive satsingsmarkeder. I 2017 ble det for første gang gjennomført en egen kampanje for måltidsturisme. Den inkluderte både en internasjonal pressereise i forbindelse med Matstreif og fem filmer der Norges største byer ble profilert gjennom en stjernekokk.

3.2.3.8 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket

Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi (tidligere Bioenergiprogrammet) skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele landet. I 2017 ble det innvilget støtte til 148 prosjekter, 16 flere enn i 2016. Samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte i 2017 er 28,6 GWh, noe lavere enn i 2016. Strømprisene er i ferd med å stige, og Innovasjon Norge merker dette på at investeringslysten har tatt seg opp. Samlet tilsagn i 2017 var på 60,4 mill. kroner.

Gårdsvarmeanlegg utgjorde også i 2017 det dominerende antallet prosjekter med 90 anlegg. Dette er en økning fra 83 i 2016. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 15 anlegg for varmesalg, omtrent like mange som året før. Det ble også gitt støtte til ett anlegg i veksthus. Det er videre gitt støtte til flere forprosjekter for biogass, mens støtte til nye pilotprosjekt for biogass og følgeforskning er finansiert over Klima- og miljødepartementets satsing på biogass (ramme på 20 mill. kroner for 2017). Biogassatsingen har som mål å bygge kompetanse og utvikle teknologier som er egnet for norske gårdsbruk.

Ifølge Innovasjon Norge er hoveddelen av prosjektene vurdert til å bidra med vekst på bedriftsnivå. Programmet har gitt gode resultater når det gjelder målområdene vekst i bedrifter og miljø/klima samt lokal verdiskaping. Med basis i effektundersøkelsene, er det anslått at programmet har bidratt til en årlig reduksjon av klimagassutslippene med nær 78 000 tonn CO₂.

I 2017 ble det gjort endringer i retningslinjene for programmet. Det ble bl.a. åpnet for at biokullanlegg for jordbruksformål og for kraft/varmeanlegg (CHP) kan støttes etter reglene for støtte til biogassanlegg. I tillegg kan solcelleanlegg gis støtte under forutsetning av at de bygges og driftes sammen med biovarme-, biogass- eller kraft/varmeanlegg. Utvidelsen av programmets virkeområde innebærer en sterkere vektlegging av klimarelaterte tiltak. Utenom støtte til ett biokullanlegg, er det i 2017 gitt støtte til kompetanse- og utredningsaktiviteter innenfor de nye målområdene.

3.2.3.9 Skogbruk

Skogbruk og trebasert industri er en viktig verdikjede i Norge. I 2017 var bruttoverdien av tømmer solgt til industrien på 3,6 mrd. kroner, og omsetningen i skogindustrien var på 43,1 mrd. kroner. Skogbruk og trebasert industri sysselsatte i 2015 rundt 21 000 personer.

Stående kubikkmasse i den norske skogen er på om lag 952 mill. m³ og den årlige tilveksten er på knapt 26 mill. m³. I 2017 endte tømmeravvirkingen i Norge til industriformål på 10,5 mill. m³. Bare i driftsåret 1989/90 har det blitt hogd mer tømmer til

industriformål i Norge. Det ble eksportert 3,7 mill. m³ tømmer i 2017, om lag 0,2 mill. m³ mer enn i 2016. Massevirke utgjorde 55 pst. av det eksporterte tømmeret.

Tilskuddsrammen til skogbruk over Landbrukets utviklingsfond var i 2017 på 222 mill. kroner. Av dette utgjør ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) totalt 178 mill. kroner. Fordelingen framgår av tabell 3.4.

Av det totale beløpet til NMSK ble det bevilget 103 mill. kroner til veibygging, taubane mv. Det ble også bevilget 32 mill. kroner til skogsveier over statsbudsjettet på kapittel 1149, post 71. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at det ble bygd og ferdigstilt 106 km med nye skogsbilveier og ombygd rundt 394 km eksisterende skogsbilveier i 2017. Dette er noe mindre enn i 2016.

Planteaktiviteten i Norge har økt de siste årene og den positive utviklingen har fortsatt i 2017. Mye av økningen skyldes at det hogges mer slik at foryngelsesarealet øker, men også økt vektlegging av foryngelse som en del av skognæringens sertifiseringssystem. I 2017 ble det innført en ny tilskuddsordning til suppleringsplanting i etablerte plantefelt og naturlig foryngelse med for lav tetthet. I 2017 ble det satt ut 36,4 mill. skogplanter, 4 pst. flere enn i 2016. Tallene for 2017 viser at aktiviteten innenfor ungskogpleie og planting har økt, mens markberedning har gått litt ned. Arealene med ungskogpleie, nyplanting og markberedning var på henholdsvis 272 000 daa, 214 000 daa og 62 000 daa. Sammenlignet med 2016 er det en økning på 8 000 daa for ungskogpleie, 29 000 daa for planting, og en nedgang på 4 400 daa for markberedning.

Det ble bevilget 26 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer i 2017, og det ble avsluttet og godkjent prosjekter på om lag 5,5 mill. daa. Det ble igangsatt skogbruksplanprosjekter på om lag 2,2 mill. dekar, noe som forventes å øke de nærmeste årene. Det er om lag 14 mill. daa under arbeid, det vil si prosjekter som ennå ikke er avsluttet. Fordi planprosjektene går over flere år, svinger tallene for både ferdigstilt areal og areal under arbeid fra år til år, og det samme vil utbetalingene gjøre.

Miljøregistreringene fra skogbruksplanleggingen dekker nå en stor del av den produktive skogen, og de eldste registreringene er aktuelle for revisjon. Landbruksdirektoratet har i samarbeid med PEFC¹ Norge utarbeidet retningslinjer for slikt arbeid slik at det skal være kostnadseffektivt og faglig relevant. Skogbruksplan med miljøregistreringer gir skogeier et godt grunnlag for å planlegge effektiv drift av skogen gjennom hogst, foryngelse og skjøtsel, samtidig som hensynet til miljøverdier kan ivaretas på en god måte. Av skogbruksplanmidlene har det også gått noe midler til innsynsløsningen Skogportalen hos NIBIO, samt til å ta i bruk Natur i Norge (NiN) som beskrivelsessystem for miljøverdier. Skogportalen henter relevant miljøinformasjon fra ulike databaser slik at skogbruket kan ta hensyn til disse ved blant annet hogst. Portalen er også et verktøy for skogbruket for dokumentasjon av miljøhensyn. Skogeierne har så langt satt til side nøkkelbiotoper for frivillige miljøhensyn, i hovedsak ikke-hogst, på rundt 4 pst. av det produktive arealet

---

¹ Pan European Forrest Certification.

som er kartlagt til nå. Miljøregisteringene har også vært hovedgrunnet for skogeierens forslag til frivillig vern av skog.

Skogbruk i kyststrøkene har særskilte utfordringer knyttet til bl.a. lav skogsveidekning, høy andel vanskelig terreng, eiendomsstruktur mv. Kystskogbruket omfatter kystfylkene fra Vest-Agder til Finnmark. Disse fylkene har betydelige skogressurser. Det er gitt midler til bl.a. fylkesovergripende prosjekter der infrastrukturtiltak som skogsbilveier og tømmerkaier er prioritert.

Kunnskap er avgjørende for å skape en konkurransedyktig og bærekraftig trebasert verdikjede i Norge. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør når det gjelder å utvikle og gjennomføre kompetansetiltak på skog- og utmarksområdet, rettet mot veiledningsapparat og skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Skogkursserien Aktivt skogbruk er et eksempel på denne aktiviteten, og det ble gjennomført over 500 slike kurs i 2017.

Tabell 3.4 Fordeling av tilskuddsrammer skogbruk for 2013-2017, mill. kroner

	2013	2014	2015	2016	2017
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	151	161	174	177	178
<i>Veibygging, taubane o.a.</i>	69	89	101	104	103
<i>Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak²</i>	82	72	73	73	75 ¹
Kystskogbruket	10	5	2,5	3,5	4,5
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	29	25	25	20	26 ³
Kompetansetiltak (Skogkurs og Velg Skog)	14	13	12,5	13,5	13,5
Totalt	204	204	214	214	222

1 Inkl. 5 mill. kroner av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift på mineralolje for 2017.

2 Herav 0,6 mill. kroner til tilskudd til miljøtiltak i 2017.

3 Inkl. 3 mill. kroner av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift på mineralolje for 2017.

3.2.3.10 Konfliktforebyggende tiltak jordbruk – reindrift

Det ble avsatt 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift i 2017. I tillegg ble det avsatt 1,45 mill. kroner til samme formål over reindrifftsavtalen. Midlene forvaltes av Fylkesmannen i Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære tiltak for gjeting, føring og beiteundersøkelser. Det ble i 2017 innvilget i overkant av 900 000 kroner til seks prosjekter i fylkene Finnmark, Trøndelag og Hedmark. Fylkesmannen i Trøndelag vurderer ordningen som et viktig tiltak som kan bidra til å dempe til dels langvarige og større konflikter. I tillegg gir prosessen med utarbeiding av søknadene og tilhørende avtaler mellom partene, i seg selv et grunnlag for dialog og konfliktdeмпing. Det kom inn færre søknader om tilskudd i 2017 enn foregående år. Fylkesmannen vurderer likevel ikke at behovet er redusert. Det er derfor vesentlig at aktuelle fylkesmenn og kommuner holder trykket oppe når det gjelder informasjon om ordningen.

3.3 Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen

3.3.1 Inntektsutvikling

Fra 2016–2018 er bruttoinntektene i jordbruket beregnet å øke med ca. 412 mill. kroner, mens kostnadene (inkl. realrentekostnaden) øker med ca. 1,53 mrd. kroner. *Vederlag til arbeid og egenkapital* for jordbrukssektoren reduseres dermed med 1,12 mrd. kroner fra 2016 til 2018.

Tabell 3.5 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2016 til budsjetterte tall for 2018 ifølge BFJs normaliserte regnskaper. Tabellen viser også resultat per utført årsverk i sektoren, og resultat inkl. verdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Som følge av at skatten på alminnelig inntekt er redusert fra 25 pst. til 23 pst. i perioden, har verdien av jordbruksfradraget gått ned med nesten 11 pst.

Tabell 3.5 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital iflg. BFJs normaliserte regnskaper

	2016	2017	2018*	17/16 Prosent	18*/17 Prosent	18*/16 Prosent
Produksjonsinntekter	34 084	34 251	34 220	0,5 %	-0,1 %	0,4 %
Direkte tilskudd	10 502	10 263	10 779	-2,3 %	5,0 %	2,6 %
Sum inntekter, mill. kr	44 587	44 514	44 998	-0,2 %	1,1 %	0,9 %
Driftskostnader	20 605	20 712	21 386	0,5 %	3,3 %	3,8 %
Kapitalkostnader	8 557	8 906	9 303	4,1 %	4,5 %	8,7 %
Sum kostnader, mill. kr	29 162	29 619	30 689	1,6 %	3,6 %	5,2 %
Vederlag arbeid og egenkapital, mill. kr	15 425	14 895	14 309	-3,4 %	-3,9 %	-7,2 %
Antall årsverk	45 000	44 100	43 200	-2,0 %	-2,0 %	-4,0 %
Kroner pr årsverk	342 800	337 800	331 200	-1,5 %	-2,0 %	-3,4 %
Verdi jordbruksfradrag, kr pr årsverk	26 600	25 100	23 700			-10,9 %
Totalt, kr pr årsverk	369 400	362 900	354 900	-1,8 %	-2,2 %	-3,9 %

*Budsjett

Kilde: BFJ

Årets beregninger viser en reduksjon i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2016 til 2017 på 1,5 pst., eller 5 000 kroner per årsverk, ekskl. verdien av jordbruksfradraget. Fra 2017 til 2018 budsjetteres det med en reduksjon på 2 pst., tilsvarende 6 600 kroner per årsverk. Målt som endring i kjøpekraft i perioden 2014–2018 var det en økning på 6,5 pst. Fra 2014 til 2016 økte vederlag til arbeid og egenkapital med vel 20 pst. Fra 2016 til 2017 er inntektene i jordbruket redusert med 1,8 pst. Fra 2017 til 2018 er inntektene budsjettert med en reduksjon på 2,2 pst. Årsaken til den svake inntektsutviklingen fra 2016 er tredelt: Svikt i markedsinntektene som følge av overproduksjon, en sterk økning i både energi- og realrentekostnaden samt redusert verdi av jordbruksfradraget som følge av lavere skatt på alminnelig inntekt. For oppgjørene under regjeringen Solberg (2014–2018), har vederlaget til arbeid og egenkapital økt med 16 pst. Lønnsveksten er i samme periode anslått til 10 pst.

Referansebrukene

Referansebrukene er basert på NIBIOs driftsgranskinger, som gir data på foretaksnivå. Beregningsprinsippene er forskjellige fra Totalkalkylen på noen områder, bl.a. føres avskrivningene etter historisk kostnad, og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapitalslit og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Dette gir ulik utvikling i kapitalkostnadene mellom enkeltår. I tillegg føres inntekter i Totalkalkylen på produksjonsåret, blant annet føres etterbetaling fra samvirkene på produksjonsåret. I referansebrukene føres etterbetalinger på utbetalingsåret. Tabell 3.6 viser BFJs beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, inkl. virkningen av jordbruksfradraget, for referansebrukene i årene 2016 til 2018.

BFJ har valgt å ikke regne fram eventuelle volumendringer fra regnskapsåret 2016 til 2017 og 2018 i årets beregninger. Dette står nærmere forklart i kapittel 3 *Om grunnlagsmaterialet*.

Tabell 3.6 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene, inkl. inntektsverdi av jordbruksfradraget (kroner per årsverk)

	2016	2017	2018	16 til 17	17 til 18	16 til 18
1 Melk. 29 årskyr, landet	382 500	388 800	378 200	6 300	-10 600	-4 300
2 Korn. 386 dekar, landet	272 400	281 200	231 500	8 800	-49 700	-40 900
3 Sau. 167 vinterfôra, landet	218 300	175 400	167 100	-42 900	-8 300	-51 200
4 Melkegeit. 133 årsgeiter, landet	448 300	446 400	449 200	-1 900	2 800	900
5 Svin/korn. 47 avlssvin, landet	518 900	407 000	350 900	-111 900	-56 100	-168 000
6 Egg/planteprod. 6 600 høner, landet	420 900	466 900	438 800	46 000	-28 100	17 900
7 125 daa poteter+432 daa korn landet	352 900	370 800	350 800	17 900	-20 000	-2 100
8 32 ammekyr, landet	293 200	298 900	294 100	5 700	-4 800	900
9 52 dekar frukt og bær, landet	352 800	352 600	359 600	-200	7 000	6 800
10 Fjørfe-slakt og planteprod., landet	412 000	317 400	233 700	-94 600	-83 700	-178 300
11 Økologisk melk. 26 årskyr, landet	353 900	360 500	355 500	6 600	-5 000	1 600
12 Melk. 15 årskyr, landet	316 800	323 000	324 300	6 200	1 300	7 500
13 Melk. 46 årskyr, landet	422 700	429 000	408 400	6 300	-20 600	-14 300
14 Melk. 65 årskyr, landet	484 800	490 300	462 800	5 500	-27 500	-22 000
15 Melk. 33 årskyr, Østl. flatbygder	406 300	405 500	363 700	-800	-41 800	-42 600
16 Melk. 27 årskyr, Østl. andre bygder	380 100	384 800	372 300	4 700	-12 500	-7 800
17 Melk. 36 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	438 300	448 600	414 400	10 300	-34 200	-23 900
18 Melk. 26 årskyr, Ag./Ro. andre bygder	357 500	363 900	354 000	6 400	-9 900	-3 500
19 Melk. 28 årskyr, Vestlandet	350 500	355 100	344 500	4 600	-10 600	-6 000
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	399 300	405 200	379 600	5 900	-25 600	-19 700
21 Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	393 900	400 800	391 900	6 900	-8 900	-2 000
22 Korn. 235 daa, Østlandet	94 000	101 500	44 400	7 500	-57 100	-49 600
23 Korn. 851 daa, Østlandet	478 700	493 200	440 700	14 500	-52 500	-38 000
24 331 dekar korn+23 avlssvin, Trøndel.	477 900	386 100	332 800	-91 800	-53 300	-145 100
25 Sau. 137 vinterfôra, Vestlandet	174 500	143 000	138 600	-31 500	-4 400	-35 900
26 Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	270 200	228 600	219 600	-41 600	-9 000	-50 600
27 Sau. 291 vinterfôra, landet	272 200	213 300	202 300	-58 900	-11 000	-69 900

Kilde: BFJ

Referansebruksberegningene for perioden 2016 til 2018 viser positiv inntektsutvikling for referansebrukene med egg/planteproduksjon, frukt og bær samt de mindre melkebrukene

(både ku og geit). For de mindre melkebrukene skyldes dette særlig den kraftige økningen i driftstilskuddet. De mellomstore og store melkebrukene taper blant annet som følge av redusert melkepris og sterk kostnadsvekst per årsverk. Brukene med sau/lam og fjørfeslakt taper som følge av stor overproduksjon og fallende produsentpriser. For kornbrukene er den kraftige økningen i kostnader, blant annet på energi og smøremidler, leasing og kapitalslit, bakgrunnen for den negative inntektsutviklingen.

Tallene viser også at de mindre brukene gjennomgående har hatt en bedre inntektsutvikling enn de større brukene de siste to årene. Dette er særlig tydelig for melkebrukene. Større sauebruk taper mer på prisleddet som følge av overproduksjon enn mindre sauebruk som følge av høyere produksjon per årsverk.

Sortert etter geografi, er det husdyrbrukene på Østlandet og Trøndelag som får den sterkeste reduksjonen. Dette henger sammen med prioriteringene av arealtilskudd til grovfôr i jordbruksoppgjørene i 2016 og 2017.

Etter en inntektsvekst for korn i 2017, reduseres inntekten i 2018. Den negative utviklingen på kornbrukene skyldes særlig økte kostnader til handelsgjødsel og drivstoff, og at BFJ budsjetterer med samme pris i 2018 som i 2017, fordi målprisen fra 1.7 regnskapsføres på avlingsåret.

Lønnsveksten

Tabell 3.7 viser årslønnsveksten for alle grupper lønsmottagere, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, t.o.m. inntektsåret 2017. Statens forhandlingsutvalg har lagt til grunn en inntektsvekst på 2,8 pst. for 2018, som ble lagt til grunn i LO/NHO-oppjøret, og 3,5 pst. for 2019, som anslått av SSB.

Tabell 3.7 Lønnsvekst

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Lønnsvekst	3,7 %	4,2 %	4,0 %	3,9 %	3,1 %	2,8 %	1,7 %	2,3 %	2,8 %	3,5 %

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget, SSB

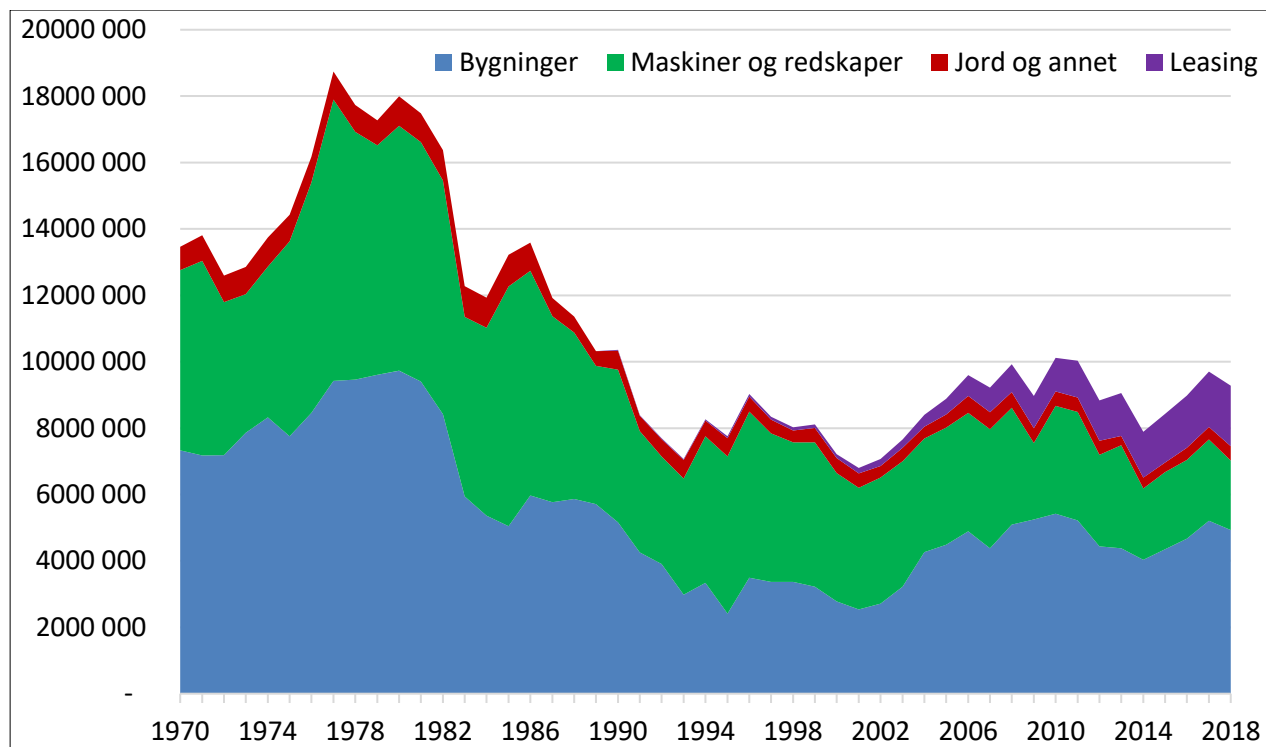
3.3.2 Kostnadsutvikling og investeringer

Totalkalkylen viser en kraftig kostnadsvekst i perioden 2016 til 2018. De siste to årene sett under ett har jordbruket, iflg. BFJ, hatt en samlet kostnadsøkning på 5,2 pst. Som det framgår av tabell 3.5, økte driftskostnadene med 0,5 pst. fra 2016 til 2017 og 3,3 pst. fra 2017 til 2018. Endringen fra 2017 til 2018 skyldes at store kostnadsposter som gjødsel, kraftfôr og energi øker. Budsjettnemnda har prognosert en økning energikostnadene på om lag 360 mill. kroner, hvorav økt mineraloljeavgift utgjør om lag 50 mill. kroner.

Kapitalkostnadene har økt med hhv. 4,1 pst. og 4,5 pst. i perioden fra 2016 til 2018 som følge av at realrentekostnaden har økt kraftig, etter å ha ligget på et relativt lavt nivå i 2016.

Målt i faste priser (volum) nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Investeringsvolumet målt i faste 2016-priser (inkl. leasing) økte med 18

pst. fra 2014 til 2018, iflg. BFJ/SSB. Økningen er særlig knyttet til økning i bygningsinvesteringene. Figur 3.9 viser utviklingen i bruttoinvesteringene og inngåtte leasingkontrakter i faste priser etter 1970.

Figur 3.9 Utvikling i bruttoinvesteringer, faste priser. Mill. kroner.

Kilde: BFJ

3.3.3 Utvikling i sysselsetting

Jordbruket stod for 1,8 pst. av samlet sysselsetting i Norge i 2015, mot 4,1 pst. i 1999. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.8 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1999. På 2000-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 4,1 pst. Etter 2010 har den årlige nedgangen vært klart lavere. Med grunnlag i SSBs arbeidsforbruksundersøkelser, regner Budsjettnemnda med en reduksjon i antall årsverk på ca. 2 pst. per år. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er også avtagende og er nå på ca. 2 pst. per år.

Tabell 3.8 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1 000 stk. for landet, 1999–2019

År	1999	2005	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Antall jordbruksbedrifter	70,7	53,0	43,7	43,0	42,0	41,2	40,5	39,7	38,7
Antall årsverk	81,6	63,5	48,1	46,9	45,8	44,7	43,8	42,9	42,4

* Foreløpige tall

Kilde: BFJ

3.3.4 Strukturutvikling

Antall jordbruksbedrifter er redusert med 23,8 pst., eller om lag 12 600 bedrifter, fra 2005 til 2017. Gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift har økt fra 187 daa i 2005 til 244 daa i 2017. Det har vært en vesentlig strukturendring i alle produksjoner. I 2017 var det 7 880 jordbruksforetak med melkeproduksjon. Dette innebærer en reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på 65 pst. i perioden 1999 til 2017. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk har økt fra 13,8 i 1999 til 27,4 i 2017. I jordbruksoppgjøret 2014 ble særreglene for samdrift fjernet i kvote- og produksjonstilskuddsregelverket. Det var 3 465 melkeproduksjonsforetak som produserte på flere kvoter i 2017, og om lag 37 pst. av kumelkkvotene inngikk i slike foretak. Utviklingen i produksjon på flere kvoter viser at andelen kvotemengde som produseres et annet sted enn der den tilligger, økte frem til 2012 men ikke har økt vesentlig etter det. Det er i stor grad landbrukseiendommer med kvoter under 100 000 liter som bortdisponerer sin kvote, og de mellomstore og store landbrukseiendommene som produserer på flere kvoter.

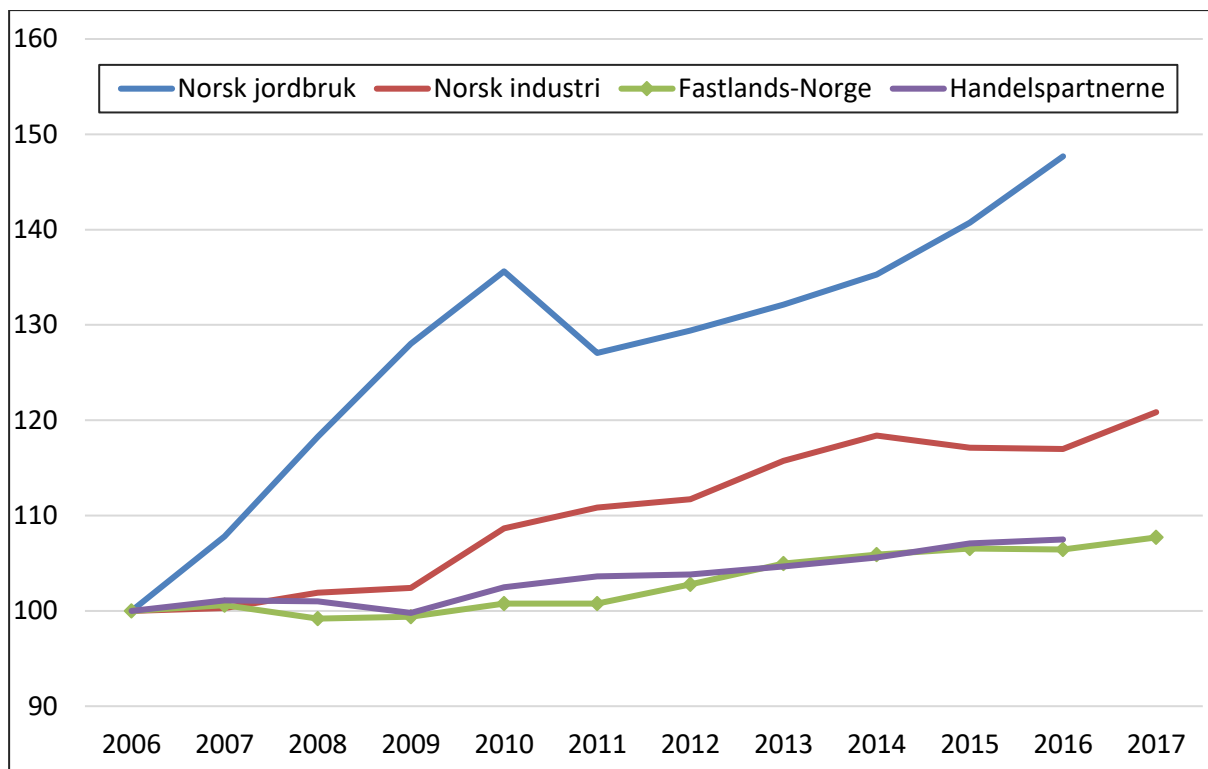
Antall daa korn per bedrift med kornproduksjon økte fra 194 daa i 2005 til 264 daa i 2017. I samme periode økte gjennomsnittlig potetareal fra 28 til 68,5 daa, og gjennomsnittlig grønnsaksareal fra 45 til 98 daa per foretak. Gjennomsnittlig sauebesetning økte fra 55 til 68 sauer. Antallet verpehøner per bedrift økte fra ca. 4 000 til 7 400, når bedrifter med under 500 høner holdes utenom. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med purker økte fra 47 til 86 purker per bedrift i samme periode. Gjennomsnittstall for antall dyr eller daa preges av at mange bedrifter har flere produksjoner, hvor noen er mer typiske tilleggsproduksjoner. Strukturutviklingen innebærer likevel generelt at bedriftene spesialiseres.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie. Statistikken viser imidlertid betydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt ca. 45 pst. og andelen har vært stabil de siste årene. I åtte av fylkene er andelen leid jord over 50 pst.

3.3.5 Produktivitet

Produktivitetsveksten i jordbruket er høy. Jordbrukssektoren har, de siste 10 årene, hatt en vekst i brutto arbeidsproduktivitet på i gjennomsnitt 4,0 pst. per år. Tallgrunnlaget indikerer at produktivitetsveksten har vært mindre de siste årene enn tidligere i perioden. Tilsvarende produktivetsmål for norsk industri (bruttoprodukt per timeverk) viser en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,6 pst. de siste ti år, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 0,7 pst, jf. figur 3.10. Total faktorproduktivitet i jordbruket har økt med 2,9 pst. per år de siste 10 årene.

Figur 3.10 Utvikling i brutto arbeidsproduktivitet

Kilde: BFJ og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

3.3.6 Overføringene til jordbruket

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøttens andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importvernet (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. PSE-prosenten gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den gir ikke grunnlag for en nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjonen og hvilke virkemidler som er inkludert.

Netto overføringer i faste kroner var høyest i siste halvdel av 1980-årene, og har deretter hatt en nedadgående trend. Etter 2007 har det vært en viss økning i realverdien av totaloverføringene, ifølge OECD. Norge har, sammen med Sveits, Sør-Korea, Japan og Island, den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosenten har i gjennomsnitt vært om lag 60 de siste årene. Prosenten har variert en del fra år til år, særlig pga. svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. PSE-prosenten i gjennomsnitt for OECD-land var 19 i 2016. Endringer i PSE-prosenten kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og valutakurser. Endringer i verdensmarkedspriser vil ha særlig stor betydning. Tabell 3.9 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

Tabell 3.9 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land

	1986-88	1995-97	2014-16	2014	2015	2016
OECD-gjennomsnitt	36	30	18	18	18	19
EU	39	34	20	19	19	21
Norge	70	66	60	59	60	60
Sveits	76	65	58	56	59	58
Island	77	60	56	50	57	60
Japan	64	58	47	49	44	48
Sør-Korea	70	67	49	48	51	49

Kilde: OECD (2017), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2017

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986–1988 til å beregne "skjermingsstøtten". WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.2.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2016 på -44 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på -7 pst.

3.4 Bærekraftig utvikling – miljø og klima

3.4.1 Miljø og klima

I dette kapitlet rapporteres det på målsettingen om bærekraftig landbruk. Det vises for øvrig til rapportene *Jordbruk og miljø 2017* utgitt av SSB og *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer 2017* utgitt av Landbruksdirektoratet, samt nettbasert miljø- og klimastatistikk fra Landbruksdirektoratet, miljøstatus.no, vann-nett.no og SSB sine nettsider.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Utvikling i kunnskap og virkemidler har bidratt til at aktiviteten på mange områder er mer miljøvennlig i dag enn for 20-30 år siden. Målretting i utvikling av miljøvirkemidlene har stått sentralt.

Reduksjon av vannforurensning (avrenning av jord, næringsstoff og plantevernmidler) er en viktig del av miljøarbeidet. Samlet gjennomføring av ulike jordarbeidingstiltak, grasdekte arealer m.m. i kornområdene, har redusert erosjonsrisikoen på de dyrkede arealene, men ikke tilsvarende det som har vært forventet effekt av tiltakene. Årlige variasjoner med endringer i nedbør og avrenning har ifølge NIBIO sine undersøkelser stor innvirkning på avrenning og erosjon fra jordbruksarealene. NIBIO viser til at mer nedbør og ustabile vintre har gitt økt avrenning som kamuflerer effekten av iverksatte tiltak. Effektene nedstrøms er også påvirket av andre forhold, som spredt avløp fra husholdningskloakk og værforhold. Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk tilstand

innen 2021. Forvaltningsplaner for alle vannregionene ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i 2016. Tiltak skal være iverksatt fra 2018.

Jordbrukslandskapet mangfold og kombinasjon av natur- og kulturverdier er en karakteristisk og viktig del av landskapet i Norge. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med tilhørende særpregede kulturlandskap.

All matproduksjon starter med fotosyntesen. I utgangspunktet er derfor alt jordbruk basert på opptak av CO₂. Jordbruksaktiviteter og særlig husdyrhold er imidlertid også opphav til utslipp av klimagasser, hovedsakelig i form av metan (CH₄) og lystgass (N₂O).

Jordbrukets utslipp har blitt redusert med 5,4 pst. fra 1990 til 2016. Det har i samme periode vært en økning i de totale nasjonale utslippene på 3 pst. I 2016 var jordbrukets utslipp av klimagasser på 4,5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter. De samlede utslippene fra jordbruket økte med 0,7 pst. fra 2015–2016 og utgjorde 8,4 pst. av de totale norske utslippene i 2016. Økningen i klimagassutslipp fra jordbruket det siste året er et resultat av økningen i antall storfe og sau

Det meste av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, spesielt fra drøvtyggere. Resten kommer fra lagring av husdyrgjødsel. Færre storfe, grunnet økt effektivitet i melkeproduksjonen, og redusert bruk av gjødsel er hovedårsakene til nedgangen i utslipp fra jordbruket fra 1990. I følge GENO har avlsarbeid bidratt til at klimagassutslippene fra melkekyr er redusert med 10 pst. per produserte enhet fra 1980 til i dag. Til tross for økt produksjon har endringer i jordbruket bidratt til at forbrenningsutslippene i jordbruket er redusert med 30 pst. siden 1990, herunder 15 pst. fra bruk av traktorer og annen redskap. Ammoniakkutslippene til luft er fortsatt høyere enn hva Norge er forpliktet til internasjonalt i Gøteborgprotokollen og EØS-avtalen. Det er imidlertid stor usikkerhet rundt beregningene av utslippene fra jordbruket. Klimagassutslippene fra jordbrukssektoren blir beregnet med metodikk anbefalt av FNs klimapanel (IPCC).

Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket som skal gi råd om hvordan man kan forbedre metodikken for jordbruket i utslippsregnskapet, er nå satt i drift. Utvalget har avgitt følgende statusrapport:

Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket - statusrapportering

Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket ble oppnevnt 9. november 2017 og har så langt gjennomført to møter (12. desember 2017 og 2. mars 2018).

Sekretariatet har utarbeidet et notat som sammenstiller utslippene fra jordbruket som faller inn under jordbruk, LULUCF, transport og bygg i utslippsregnskapet. Det er lagt fram tall for utslipp fra næringsmiddelindustri, men som ikke er spesifikt knyttet til foredling av norske jordbruksråvarer. Videre ble det gitt en oversikt over hvilket nivå (Tier) beregningene gjøres på for hver kilde, usikkerheten for hver kilde, og hvor sekretariatet ser muligheter for forbedringer. Sekretariatet skal utrede potensialet for å forbedre utslippsrapporteringen for spesifikke utslippskategorier i lys av tilgjengelig kunnskap og data, samt hvilke ressurser det eventuelt ville kreve å gjennomføre en slik forbedring.

Utvalget anser seg i hovedsak ferdig med første kulepunkt i mandatet (sammenstilling av utslipp fra ulike kilder i jordbruksnæringa) og vil arbeide videre med utarbeidelsen av sluttrapporten fram mot fristen 1. juli 2019.

Klimatiltak i jordbruket – rapport fra arbeidsgruppe

I jordbruksoppgjøret 2017 ble det besluttet å nedsette en arbeidsgruppe som frem til jordbruksoppgjøret 2018 skulle gjennomgå eksisterende støtteordninger til klimatiltak på gårdsnivå, jf. Prop. 141 S (2017–2018). Rapporten gir en oversikt over eksisterende støtteordninger over jordbruksavtalen, og gir anbefalinger om hvordan innsatsen for reduserte klimagassutslipp på gårdsnivå kan styrkes og målrettes ytterligere.

Arbeidsgruppen la til grunn at det var eksisterende økonomiske virkemidler i form av støtteordninger over jordbruksavtalen som skulle gjennomgås. Det er få ordninger over jordbruksavtalen som er spesifikt rettet mot klimaformål. Flere av ordningene er innrettet for å støtte tiltak som motvirker avrenning og tap av næringsstoffer til vann. I mange tilfeller vil de samme tiltakene også være gunstige med tanke på å redusere utslipp til luft.

Arbeidsgruppens hovedkonklusjoner er at det først og fremst er innen husdyrproduksjonen, gjødselhåndtering, energibruk og ved å ta i bruk ny teknologi man kan redusere utslippene fra gårdsnivå. Det må arbeides med å videreutvikle eksisterende tiltak og virkemidler, men også forskning, utvikling og rådgiving er viktig for å finne frem til nye effektive tiltak.

Kompensasjon for økt CO₂-avgift i 2017

I jordbruksoppgjøret 2017 ble det fordelt 55 mill. kroner til skog- og jordbruk som kompensasjon for økt CO₂-avgift. Midlene skulle disponeres til klimatiltak og ha budsjettvirkning i 2017. Midlene ble avsatt til formålene som går frem av tabell 3.10.

Tabell 3.10 Kompensasjon for økt CO₂-avgift i jord- og skogbruk i 2017

Ordning	Tiltak	Avsetning 2017 (mill. kr)
Forskning og utvikling	Delfinansiering av avlsprosjekt i regi av GENO	15,5
Forskning og utvikling	Utredningsprosjekter (supplere forskningsmidlene)	6,5
SMIL	Stimulere til økt aktivitet mtp. utbedring av hydrotekniske anlegg	20
Klima- og miljøprogrammet	Reduserte klimagassutslipp og presisjonsjordbruk	2
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket	Klimaprojekter, herunder pilotprosjekt økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner	3
Skogbruk	Skogbruk, herav 3 mill. kr til miljøtiltak	8
SUM avsetning 2017		55

Forskning og utvikling:

Delfinansiering av avlsprosjekt i regi av GENO:

Det ble avsatt 15,5 mill. kroner til et avlsprosjekt i regi av GENO, der GENO bidrar med tilsvarende sum. Midlene skal bidra til videre avlsmessig framgang med lavere metangass-utslipp uten at det går på bekostning av andre avlsmål, gjennom bedre dyrehelse og økt føreffektivitet. I løpet av 2018 forventes det å ha blitt etablert 2-3 pilotfjøs for registrering, innsamling og lagring av metanutslippsdata. Parallelt skal det jobbes med å bygge kunnskap og finne teknologier som kan bidra med nødvendig tilleggsinformasjon. Neste fase av prosjektet innebærer å rulle systemet ut i flere besetninger.

Utredningsprosjekter:

Det ble høsten 2017, etter utlysning, innvilget 7 prosjekter som skal bidra med kunnskap i arbeidet med å redusere klimagassutslippene fra jordbruket. Følgende prosjekter fikk tilsagn:

- Klimatiltak i landbruket – en utredning om modeller, karbonlagring og tiltak for reduserte klimagassutslipp (NMBU)
- Verktøy for å estimere tap av ammoniakk og lystgass (NIBIO)
- Bruken av levende gjær i fôr for å redusere klimagassutslipp fra drøvtyggere og hest (NMBU)
- KarbonVekst: Redusert klimagassutslipp og bedre agronomi med bruk av biokull ved gjødsling og kompostering (NIBIO)
- Gjødslingsstrategier for eng som minimerer lystgassutslipp (NIBIO)
- Faste kjørespor i eng - et tiltak for å øke karbonbinding i jorda og redusere lystgassutslipp (NLR)
- Effekter av virkemidler for å redusere utslipp fra nydyrking av myr (CICERO)

SMIL-midler:

20 mill. kroner ble satt av til utbedring av hydrotekniske anlegg i planeringsområdene, dvs. i kornområdene rundt Oslofjorden og i Trøndelag. Dette ga en betydelig økning i oppslutningen om tiltaket.

Klima- og miljøprogrammet:

Det ble satt av 2 mill. kroner til prosjekter som skulle bedre kunnskapen om presisjons-jordbruk og mulighet for reduserte klimagassutslipp med sikte på å utvikle tiltak som kan inngå i regionale miljøprogram. Det ble gitt tilskudd til 3 prosjekter, om tilpasninger som gir synergier mellom klima- og miljøtiltak i jordbruket og knyttet til bruk av fangvekster i korn og grønnsaker.

Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket

Det ble satt av 3 mill. kroner til klimaprojekter, herunder pilotprosjekt økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner. Stiftelsen Ruralis er tildelt prosjektmidler for å utrede driftssikkerhet og økonomi ved bruk av ren (100 pst.) biodiesel i landbruket. I tillegg er

det en mindre del av prosjektet som skal se på avgiftssystemer og klimagevinst ved bruk av biodiesel.

Skogbruk:

Det ble satt av 3 mill. kroner øremerket spesielle miljøtiltak i skogbruket. Dette er i hovedsak tilskudd til skogeiere som tar et større ansvar for å unnta viktige miljøverdier fra hogst.

3.4.1.2 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes. Det skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann.

Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i *forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket*. Til og med 2014 var også forskrift om miljøplan en del av programmet. Elementene i miljøplan følges nå dels opp i forskrift om produksjonstilskudd og dels gjennom KSL-systemet. Nasjonalt miljøprogram ble revidert i 2012 med virkningsperiode fra 2013 til 2016, som senere er utvidet til og med 2017. Nytt nasjonalt miljøprogram med retningslinjer for utformingen av regionale miljøprogram for neste programperiode er under utarbeidelse og skal gjelde fra vekstsesongen 2019.

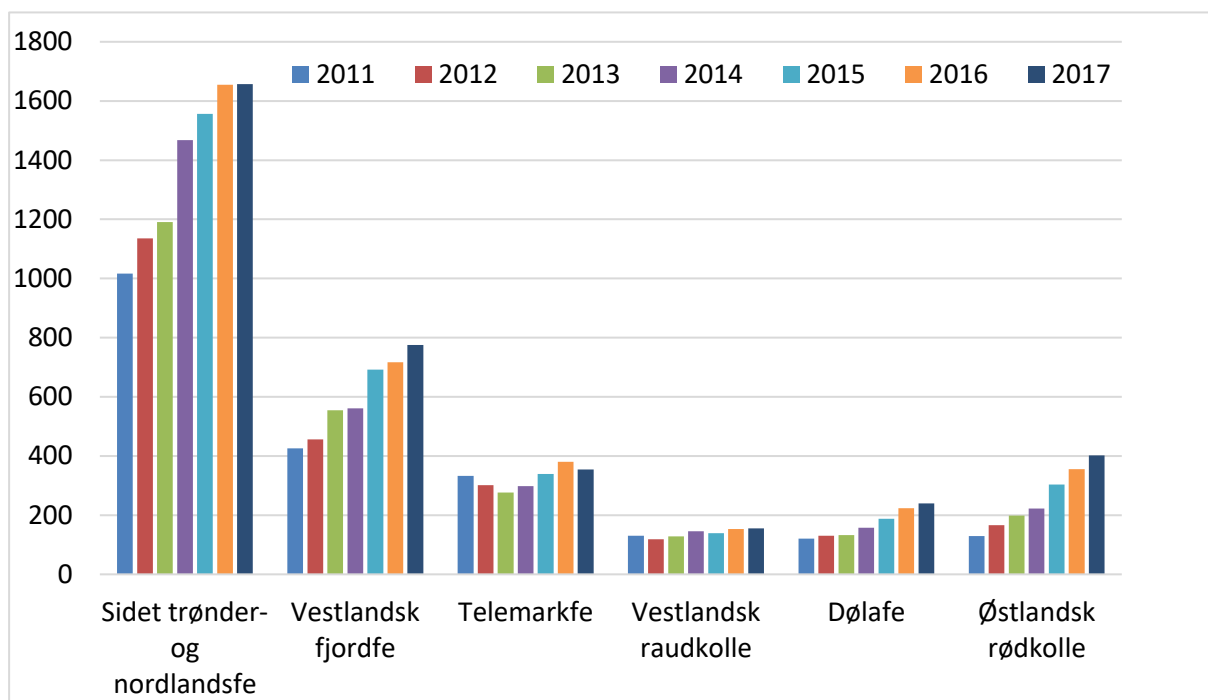
Areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr på beite

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram er areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr som beiter på innmark og utmark. Virkemidlene skal bl.a. stimulere til et åpent og variert kulturlandskap og bevaring av det biologiske mangfoldet i jordbrukets kulturlandskap. Oppdaterte tall for dyr på beite i 2017 presenteres i Prop 1.

Genetiske ressurser – Bevaringsverdige husdyrraser

Hovedkriteriene for å definere en bevaringsverdig rase går fram av Norsk genressurs-senters *Handlingsplan for bevaringsverdige husdyrraser 2016-2019*. Hovedkriteriene er at rasen skal være nasjonal og ha en truet populasjonsstørrelse. Kravet er at det er under 3000 avlshundyr i populasjonen (gjelder artene sau, geit, hest og storfe). I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Målet med arbeidet er at de skal komme opp i en stor nok populasjon til at de ikke lenger regnes som truet. Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for fremtidas landbruk.

Fra og med 2016 er tilskudd til bevaringsverdige husdyr på nasjonalt og regionalt nivå slått sammen til en ordning. Den nasjonale tilskuddsordningen omfatter nå også bevaringsverdige småfe og hest i tillegg til bevaringsverdige storferaser. Forskrift for ordningen ble iverksatt fra og med 1.7.16 med første søknadsomgang i 2017. Figur 3.11 viser utviklingen i antall avlshundyr for storfe fra 1990–2016 og tabell 3.12 viser utviklingen i antall rasegodkjente småfe i 2015 og 2017.

Figur 3.11 Utviklingen i antall avlshunndyr, storfe, fra 1990-2017. Registrert i Kuregisteret.

Kilde: Norsk genressurssenter

Figur 3.12 Antall rasegodkjente søyer/geiter med lamming/ kjeing i 2015 og 2017

Rase	Rasegodkjente søyer/geiter med lamming/kjeing i 2015 (grovt anslag)	Rasegodkjente søyer/geiter med lamming/kjeing i 2017
Dala	468	538
Rygja	1 346	1 585
Steigar	57	138
Gammalnorsk spælsau	2 466	9 675
Grå trønder	596	1 083
Fuglestadbroket	338	458

Kilde: Norsk genressurssenter

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fastsetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler, og for å redusere bruken av kjemiske plantevernmidler.

For 2017 var det avsatt 9 mill. kroner til å følge opp handlingsplanen. Referansegruppen har gitt overordnede føringer for hvilke tiltak som skulle prioriteres i 2017.

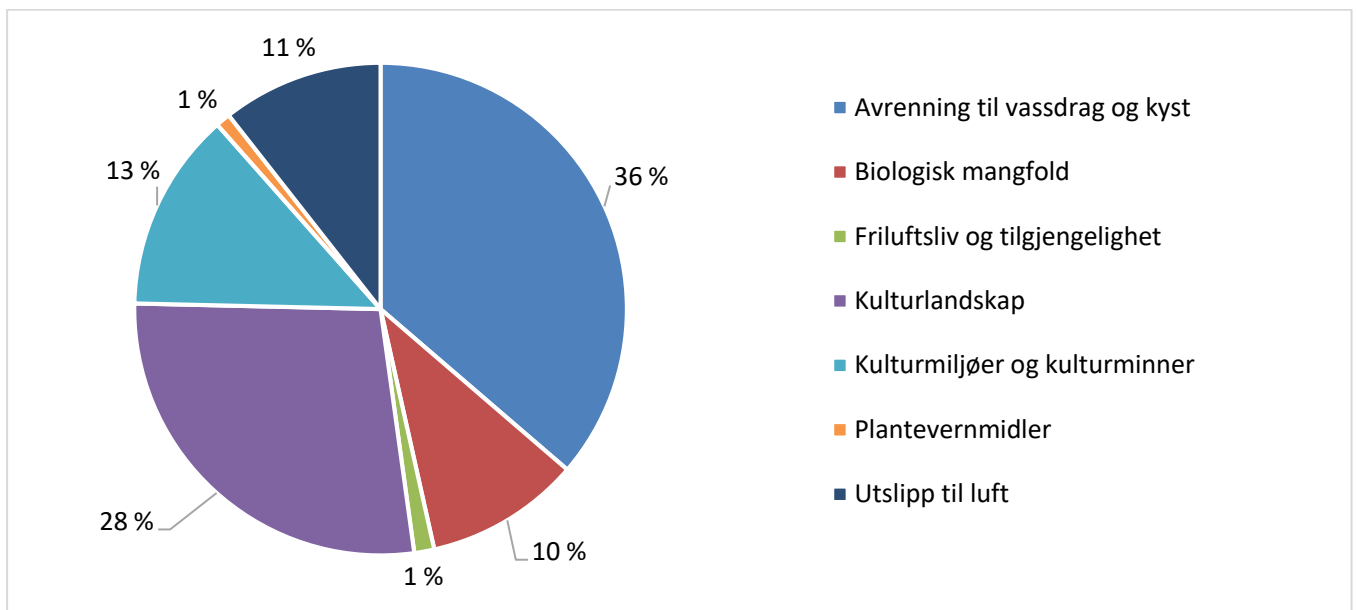
Landbruksdirektoratet mottok 35 søknader med et samlet søknadsbeløp på 40 mill. kroner. Det ble tildelt midler til 17 prosjekter som omhandler tema som integrert plantevern, kunnskap, informasjon og veiledning til næringsutøvere om bærekraftig bruk av

plantevernmidler og kunnskap om bruk og effekter av plantevernmidler under norske forhold.

3.4.1.3 Regionale miljøprogram

Regionale miljøprogram (RMP) ble innført i 2005 for å stimulere til økt miljøinnsats i jordbruket ut over det som er mulig gjennom nasjonale ordninger. RMP omfatter en sentral del av de mest målrettede miljøtiltakene og miljøvirkemidlene over jordbruksavtalen. Formålet er bevaring og skjøtsel av naturmangfold, kulturminner og kulturmiljøer i kulturlandskapet og å redusere forurensing til vann og luft. Det er fastsatt en nasjonal meny av tiltak som fylkene kan velge fra, basert på sine miljøutfordringer.

I 2017 ble det gjennomført tiltak på 20 179 foretak for 435,7 mill. kroner innenfor de regionale miljøprogrammene. Figur 3.13 viser den totale fordelingen av tiltak per hovedområde. De største tiltaksområdene var avrenning til vassdrag og kyst (36 pst.) og kulturlandskap (28 pst.). Oppslutningen om tiltaket som er spesielt innrettet mot å redusere utslipp til luft, "Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel", har økt betydelig de siste årene, og 11 pst. av midlene gikk til dette formålet i 2017. Værforhold og muligheter for høstkorndyrking har betydning for oppslutning om tiltaket "Areal i stubb". Etter flere år med lavere oppslutning økte den i 2017, da det var 100 000 dekar mer i stubb enn året før.

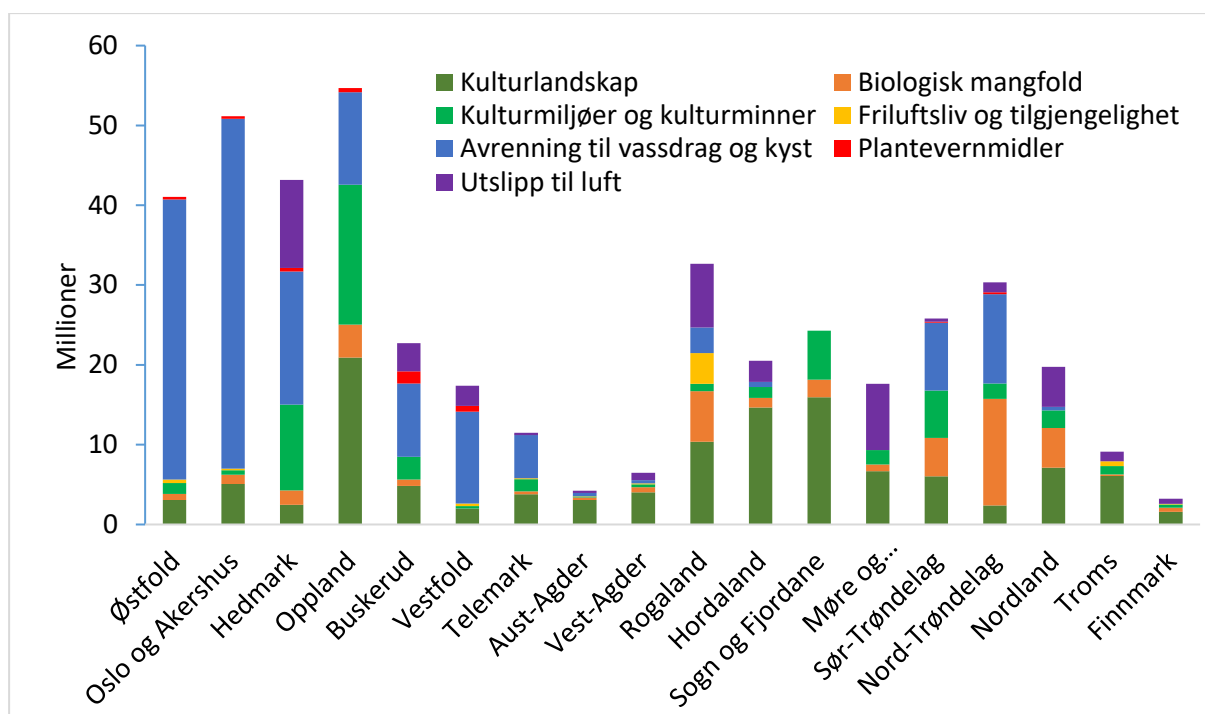

Figur 3.13 RMP-midler fordelt på hovedområder i 2017

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er stor variasjon i prioriteringer av tiltak mellom de ulike fylkene, jf. figur 3.14 Fylker med stor andel korndyrking bruker en betydelig andel av midlene til tiltak for å redusere erosjon og næringsstoffavrenning til vann og vassdrag, mens de øvrige fylkene særlig vektlegger tiltak som hindrer gjengroing og ivaretar verdifulle kulturlandskap og naturtyper. Den ulike prioriteringen av tiltak mellom fylker er i tråd med intensjonen for ordningen.

Figur 3.14 Fylkesvis fordeling av miljøtema i RMP i 2017

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.4.1.4 Miljøvirkemidler i Landbrukets utviklingsfond

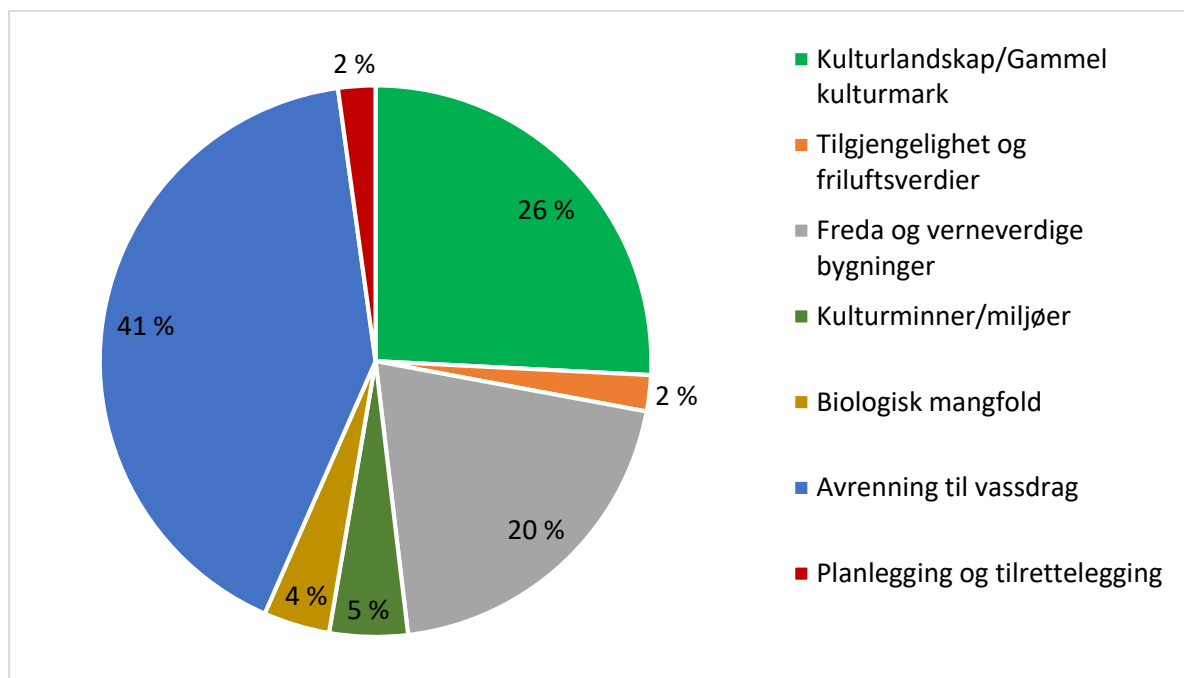
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Formålet med Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensingen fra jordbruket. Ordningen skal gi mer målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsettinger.

Ordningen forvaltes av kommunene og bevilgningen for 2017 var på 95 mill. kroner. I tillegg ble det fordelt 20 mill. kroner til hydrotekniske tiltak som en del av midler til kompensasjon for økt CO₂-avgift i 2017, omtalt over. Totalt ble det i 2017 innvilget midler til 2 933 prosjekter. Om lag 55 pst. av midlene ble i 2017 innvilget til tiltak for å fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 41 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensing til vann, jf. figur 3.15. En stadig større andel av midlene går til utbedring av hydrotekniske tiltak og andre tiltak for redusert forurensning. Dette kan forklares med behov for tilpasning til et endret klima og oppfølging av vannforvaltningsplaner. I 2017 ble det også satt av 20 mill. kroner ekstra til utbedring av hydrotekniske anlegg i planeringsområdene, dvs. i kornområdene rundt Oslofjorden og i Trøndelag. Dette ga en betydelig økning i oppslutningen fra året før, både i antall anlegg oppgradert (854 saker) og innvilget tilskudd (51,5 mill. kroner). Siden 1994 har over 1 000 fangdammer blitt etablert med støtte fra SMIL-ordningen, men oppslutningen om tiltaket har gått noe tilbake de siste årene.

Verneverdige bygninger og gammel kulturmark er de største postene når det gjelder bevaring av kulturlandskap, mens hydrotekniske anlegg er den viktigste gruppen av tiltak

innen forurensning. Tilskudd til restaurering og skjøtsel av kystlynghei, slåttemark og slåttemyr bidrar til ivaretagelse av disse utvalgte naturtypene i kulturlandskapet. Kulturlandskapstiltak gjennomføres ofte i samarbeid og med samfinansiering fra natur- og kulturminnemyndighetene.

Figur 3.15 SMIL-midler fordelt på hovedområder i 2017

Kilde: Landbruksdirektoratet

Drenering

Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og reduserer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær. I jordbruksoppgjøret 2017 ble det avsatt 58 mill. kroner til ordningen og det ble bestemt å doble tilskuddssatsen for drenering, fra 1 000 kr til 2 000 kr per dekar. Dette ble innført med virkning fra 1.7.2017. Satsøkningen medførte at en del søkere som ikke hadde gjennomført tiltaket, trakk tilbake sin søknad, og søkte på nytt med ny sats. Søknadsstatistikken for siste halvdel av 2017 viser likevel at satsøkningen har resultert i betydelig større interesse for tiltaket og utløste mange nye søknader. Det anslås at ca. 250 000 dekar jordbruksareal er drenert siden ordningen ble innført i 2013.

I 2017 ble det innvilget 115 mill. kroner til formålet, 167 mill. kroner ubenyttet på ordningen ved årsskiftet 2017-2018.

Biogass

Forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg trådte i kraft 1.1.2015. Ved å bruke husdyrgjødsel og matavfall til biogassproduksjon, bidrar man til

reduerte utslipp av klimagasser fra jordbruket, samtidig som det produseres klimavennlig biogass som kan komme til erstatning for fossile drivstoff. For budsjettårene 2013–2018 er det avsatt til sammen 9 mill. kroner til ordningen. Ved søknadsomgangen i januar 2018 søkte 35 foretak om et beløp på til sammen 3,7 mill. kroner. 30 av søkerne har levert husdyrgjødsel til Greve Biogassanlegg i Vestfold og én søker har levert til Romerike Biogassanlegg, som er et nytt anlegg i tilskuddssammenheng. Resterende fire søkere har brukt husdyrgjødsel i eget anlegg. Det er foreløpig få biogassanlegg som tar imot husdyrgjødsel, og det er en av de største hindringene for at ordningen ikke har større omfang.

Støtte til tiltak i beiteområder og organisert beitebruk

Driftstilskudd til organiserte beitelag og støtte til felles investeringer har som mål å fremme bruk av beiteressursene i utmarka, vedlikehold av kulturlandskap og reduserte tap av dyr. Støtte til investeringer kan ses i sammenheng med midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak mot rovviltskader over Klima- og miljødepartementet (KLD)s budsjett, der dette er relevant. Det var avsatt 10 mill. kroner til ordningen i 2017. Det ble i tillegg utbetalt 24,8 mill. kroner til 747 godkjente beitelag fra RMP som omfattet om lag 3/4 av sau og 1/3 av storfe som ble sluppet på utmarksbeite.

Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikkens målsettinger på klima- og miljøområdet gjennom utredninger og informasjonstiltak. Programmet skal bidra til praktisk og næringsrettet kunnskap om klima- og miljøutfordringer som raskt kan formidles til landbruket. For 2017 ble 6 mill. kroner fordelt til fylkesvise tiltak og 12 mill. kroner til sentrale tiltak. Etter utlysning av de sentrale midlene ble det innvilget støtte til 13 prosjekter innen fagområdene klimatilpasning, klimagassutslipp/karbonbinding, forurensing og naturmangfold/kulturminner. Eksempler på nasjonale prosjekter som fikk innvilget støtte for 2017 er: *Klimasmart landbruk*, *Videreutvikling av nettbasert "Veileder for klima- og miljøtiltak i landbruket"*, *Fermentering av husdyrgjødsel: En biologisk metode for redusert tap av ammoniakk til luft*, *Forbedrede erosjonskart for norske forhold* og *Grovfôrkvalitet*.

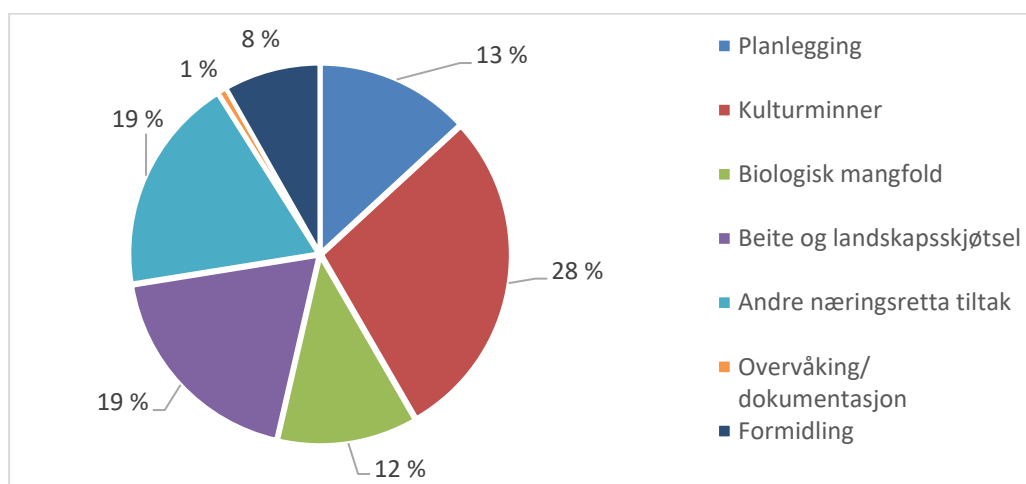
Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen

Ordningen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket ble etablert i 2009 med midler over jordbruksavtalen og KLDs budsjett. I behandlingen av Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet* ba Stortinget om at ordningen skulle utvides innen 2020. Dette arbeidet er godt i gang. I 2017 ble 10 nye områder utpekt.

De utpekte områdene representerer variasjoner av kulturlandskap i jordbruket med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer over hele landet. Aktiv landbruksproduksjon er viktig for gjennomføring av satsingen. Ordningen er evaluert og anses som vellykket med god måloppnåelse.

Midlene til verdensarvområdene Vestnorsk Fjordlandskap og Vegaøyane er økt til 5,5 mill. kroner. Det er bevilget 3 mill. kr over KLDs budsjett til samfinansiering med jordbruksavtalemidlene til skjøtsel i disse verdensarvområdene. I begge verdensarvområdene har midlene vært viktige for grunneiere og drivere, for å sikre at arealer holdes i hevd og blir skjøttet. I tillegg bidrar KLD med betydelige midler til Verdensarvområdene som blant annet omfatter informasjonsarbeid og tilretteleggingstiltak for å ivareta forpliktelsene gjennom verdensarvkonvensjonen.

Ordningene Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvsatsingen er slått sammen til en ordning, og det ble utarbeidet en forskrift for ordningen med virkning fra 1. januar 2017. Figur 3.16 viser fordelingen av midler til Utvalgte kulturlandskap i 2017, inkl. midlene over Klima- og miljødepartementet sitt budsjett.

Figur 3.16 Fordelingen av midler til Utvalgte kulturlandskap i 2017, inkl. midlene over Klima- og miljødepartementet sitt budsjett. Prosent.

Tilskudd til utsiktsrydding

I Jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å etablere ordningen *Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal*. Det ble satt av 20 mill. kroner til ordningen for 2016 og 8 mill. kroner for 2017. Formålet med ordningen er å bidra til utsikt og fremme verdier knyttet til landbrukets kulturlandskap. Det er videre et formål å gi klimagevinster ved å bruke ryddingsvirke til bioenergiformål.

I 2017 økte oppslutningen om ordningen, spesielt i Sogn og Fjordane. Det ble gitt totalt 72 tilsagn om tilskudd i 2017 (16 i Hordaland, 45 i Sogn og Fjordane, 11 i Møre og Romsdal). Total tilsagnssum var 9,2 mill. kroner i 2017 mot 5,8 mill. kroner i 2016. Fylkene rapporterer at det er økende interesse for ordningen for 2018. Av totalt 127 innvilgede prosjekter er 40 pst. av tilskuddsmottakerne jordbruksbedrifter. Det er et mål med ordningen at virke fra ryddet arealet skal gå til bioenergiformål, hvis mulig. 78 pst. av alle prosjektene utnytter virke helt eller delvis til bioenergi. Videre er det et mål om beiting, dersom arealet er egnet for det. Søknadsstatistikken viser at om lag 84 pst. av prosjektene har tilgang til beitedyr.

3.4.2 Økologisk produksjon og forbruk

I behandlingen av Meld. St. 11 (2015–2016) ble det bestemt at de tallfestede målene for økologisk produksjon og forbruk skal avvikles, jf. Innst. 251 S (2016–2017) og at det skulle utarbeides en ny strategi og et nytt mål for økologisk jordbruk. Strategien og nytt mål skal behandles av Stortinget. Strategien er under utarbeidelse og skal oversendes Stortinget vårsesjonen 2018.

3.4.2.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper økte omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen med om lag 8 pst. fra 2016 til 2017. Den største økning i omsetningen var for brød og bakervarer og drikkevarer. Omsetningen av meieriprodukter og barnemat gikk ned. Grønnsaker var fortsatt varegruppen med størst omsetning målt i verdi. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer, men ettersom omsetningen for de fleste varer øker mer enn produksjonen, indikerer dette at mye av omsetningsveksten blir dekket av importert vare. Tabell 3.11 viser andel økologiske varer av total omsetning i 2017, og endring fra 2016, for et utvalg varer.

Totalt ble det omsatt økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen for 2,63 mrd. kroner i 2017, tilsvarende 1,9 pst. av totalmarkedet. Det er beregnet at omsetningen gjennom andre salgskanaler enn dagligvarehandelen, dvs. storhusholdninger, spesialbutikker, Bondens marked, bakerier og abonnementsalg, økte med ca. 5 pst. i 2017 til totalt 522 mill. kroner. Det var særlig vekst i storhusholdningsmarkedet. I tillegg kommer salg gjennom helsekostforretninger og Vinmonopolet (estimert til hhv. 206 mill. kroner og 808 mill. kroner i 2017). Omsetningen i salgskanaler utenom dagligvare utgjorde samlet ca. 1,5 mrd. kroner i 2017.

Tabell 3.11 Omsetning av økologiske varer i dagligvarehandelen i 2017, endring fra 2016, og andel økologisk av total omsetning per produktgruppe

Økologiske varer	Omsetn. i mill. kroner i 2017	Endring 2016 til 2017	Andel økologisk i 2017
Grønnsaker og poteter	579	5,1 %	4,5 %
Meieriprodukter	361	-3,2 %	2,0 %
Kornprodukter og bakevarer	280	18,4 %	1,9 %
Barnemat	276	-9,2 %	33,1 %
Frukt, bær og nøtter	242	0,4 %	2,3 %
Egg	185	6,7 %	8,7 %
Kjøtt	97	15,3 %	0,5 %
Totalt matvarer i dagligvarehandelen	2 628	7,9 %	1,9 %

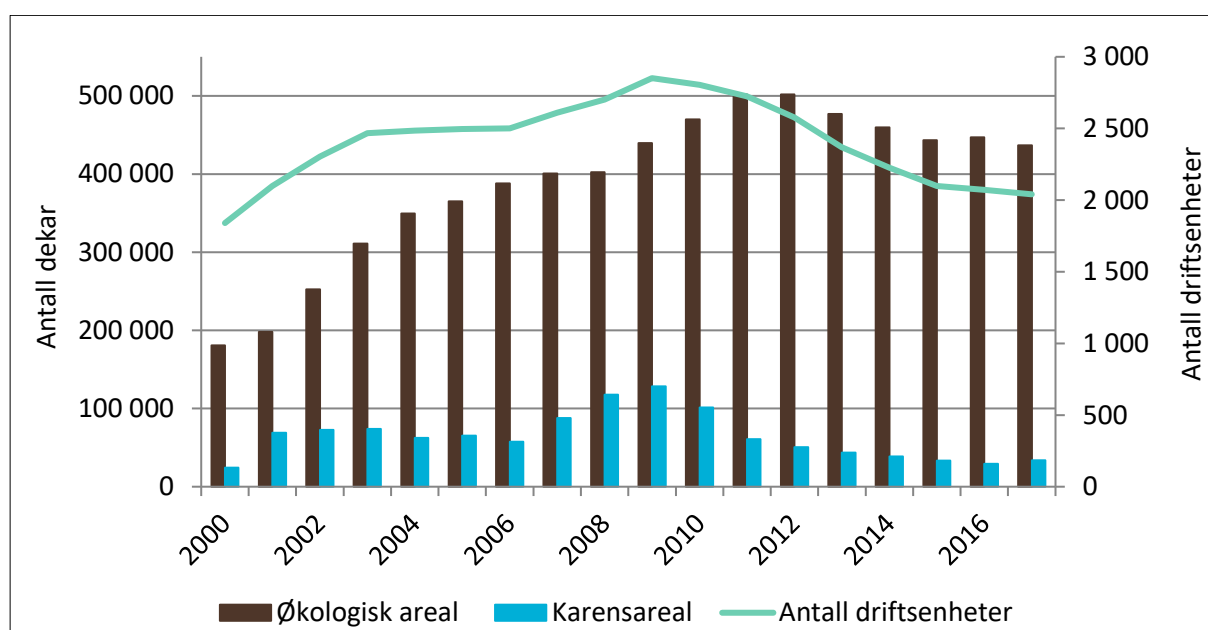
Kilde: Nielsen

3.4.2.2 Areal – og produksjonsutvikling

Figur 3.17 viser utvikling i økologisk drevet areal og areal under omlegging (karensareal) samt antall driftsenheter med økologisk drift for perioden 2000–2017. 436 804 daa jordbruksareal ble drevet økologisk i 2017, tilsvarende om lag 4,4 pst. av det totale jordbruks-

arealet (medregnet karensareal er andelen 4,8 pst.). Dette er en liten nedgang sammenliknet med 2016. For enkeltproduksjoner var det en økning i det økologiske drevne arealet til frukt- og bærproduksjon, grønnsaker og poteter på hhv. 3,5 pst., 28 pst. og 28,5 pst. i 2017, mens arealer til økologisk korn og oljevekster har holdt seg relativt stabile det siste året. Foreløpige tall for kornåret 2017–2018 tyder på at produksjonen av økologisk korn ser ut til å havne på et relativt høyt nivå, men noe lavere produksjon enn for kornåret 2016–2017, da det var rekordstor produksjon.

Karensarealer økte i perioden 2007–2009, men har de siste årene gått tilbake. Fra 2016 til 2017 var det imidlertid en økning i karensarealer på 14,3 pst. Dette tilsier at det totale økologiske arealet vil holde seg stabilt for 2018, avhengig av areal som går ut av økologisk produksjon. I perioden 2009 til 2015 var det en nedgang i antall driftsenheter med økologisk drift. Andelen foretak med økologisk produksjon har holdt seg relativt stabil på 5 pst. de siste tre årene.

Figur 3.17 Utvikling i økologisk areal og karensareal samt økologiske driftsenheter, 2000–2017.

Kilde: Debio

Husdyr i økologisk driftsform utgjør en liten andel av det totale antall husdyr i Norge. Andel sau og lam i økologisk driftsform utgjør 4,4 pst. og andel storfe utgjør 3,5 pst. Fra 2016 til 2017 var det en særlig stor vekst i antall økologisk slaktekylling. Antall økologiske verpehøns, gris og storfe økte også, mens det var en liten nedgang for økologisk sau. Den økologiske produksjonen av egg økte med hele 26 pst. i 2017. Produksjonen av kjøtt (storfe, sau/lam, svin og geit) økte med 11,8 pst., mens produksjonen av fjørfekjøtt økte med 44,1 pst. Produksjonen av økologisk melk gikk litt ned i 2017.

Tabell 3.12 viser andel økologisk areal av totalt jordbruksareal for et utvalg av land i Europa.

Tabell 3.12 Økologisk areal (inkl. karens) og andel av totalt jordbruksareal i 2016.

Land	Hektar	Andel økologisk
Danmark	201 476	7,7 %
Finland	238 240	10,4 %
Frankrike	1 538 047	5,5 %
Tyskland	1 251 320	7,5 %
Norge	47 621	4,8 %
Sverige	552 695	18,0 %
Storbritannia	490 205	2,9 %

Kilde: FiBL – IFOAM-rapport: World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2018

3.4.2.3 Utviklingsmidler

Det ble satt av 30 mill. kroner for 2017 til utviklingsprosjekter innen økologisk landbruk for å fremme produksjon og omsetning. Midlene ble delt mellom foregangsfylkene og utviklingsprosjekter. Midlene til utviklingsprosjekter går til prosjekter i hele verdikjeden og skal styrke privat og offentlig forbruk, primærproduksjon, foredling og distribusjon. I 2017 var blant annet støtte til informasjonstiltak rettet mot forbrukere prioritert.

Foregangsfylkene skal stimulere til velfungerende verdikjeder for økologiske produkter som kan produseres i Norge, og jobber innenfor temaområdene jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, melk og storfekjøtt, korn og forbruk/storhusholdning. Foregangs fylkene har hatt en viktig rolle som formidlere av kunnskap og erfaring, særlig mot produsentmiljøene. I tillegg ble det satt av 2 mill. kroner til generisk markedsføring over Matmerks bevilgning til informasjonsarbeid om økologiske produksjonsformer og produkter.

3.4.3 Andre politikkområder

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket i hele landet. NLR bidrar til å bringe aktuell forskning ut til produsentene, og er en sentral aktør når det gjelder å øke kompetanse i næringen og legge grunnlaget for god agronomi og effektiv produksjon. I 2017 ble regionaliseringsprosessen fullført, og NLR bestod ved årsskiftet 2017/2018 av 10 regioner med en nasjonal overbygning. Det ble satt av 84,5 mill. kroner til Norsk Landbruksrådgiving i 2017. Midlene gikk til blant annet drift og utvikling av rådgivingsaktiviteten, byggeteknisk planlegging, HMS-rådgiving, maskinteknisk rådgiving, rådgiving om økologisk produksjon og rådgiving innen grøntsektoren. Innen byggeteknisk rådgiving tilbys det rådgiving innen kategoriene planlegging av driftsbygninger, søknad om byggetillatelse og prosjektadministrasjon/ byggeledelse. HMS-rådgivingen skal bidra til å forebygge ulykker og yrkeslidelser. Innen økologisk produksjon tilbys det rådgiving før, under og etter omlegging til økologisk drift. NLR arrangerer også kurs, samlinger og fagdager med ulike tema innen ulike fagområder de har ansvaret for, og samarbeider med relevante fagmiljø og aktører.

4 Utvikling i foredlings- og omsetningsledd

4.1 Innledning

Jordbruks- og handelspolitiske forhold, markedsordninger og prisutvikling på råvarer har stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning. Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må som følge av dette ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

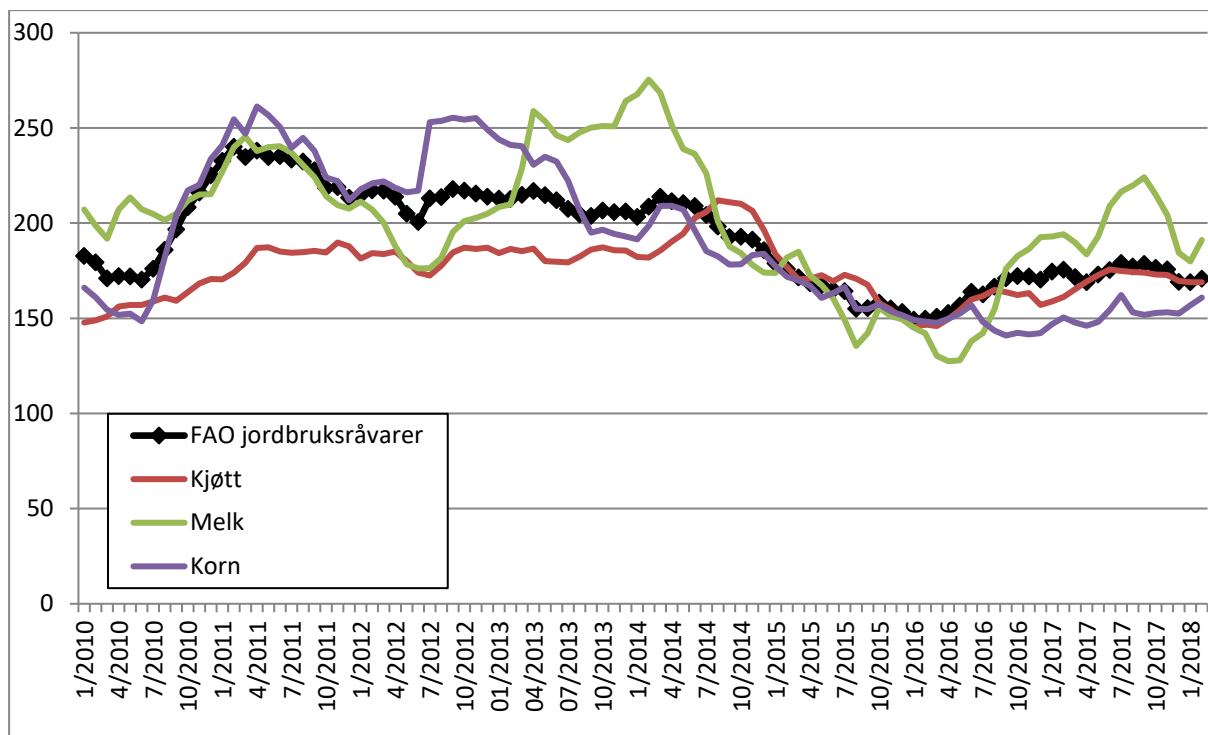
Produksjonsverdien i nærings- og nytelsesmiddelindustrien i 2017 var ifølge SSB, om lag 225 mrd. kroner (inkl. fisk). Økningen fra 2016 var på 1,7 pst. Ifølge NIBIO utgjorde fisk om lag 24 pst. av verdien. Næringsmiddelindustrien bidro med 46,5 mrd. kroner i verdiskaping i 2017, ifølge SSB. Målt i faste priser økte bruttoproduktet med 0,7 pst. fra 2016 til 2017. Matindustrien sysselsetter over 50 000 personer og sysselsettingen har økt med 3 600 personer siden 2009. 95 pst. av bedriftene er små eller mellomstore (under 100 ansatte).

Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker. Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevarebransjen) har derfor fått redusert sin hjemmemarkedsandel de siste årene.

4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

FAOs prisindeks for råvarer nådde sitt høyeste nivå i februar 2011. Fra da og til januar 2016 falt prisene med 38 pst. Etter det har råvareprisene steget noe. Per februar 2018 er prisene gjennomsnittlig 14 pst. høyere enn ved bunnivået i januar 2016. Internasjonal pris på meierivarer har økt med over 30 pst. siden bunnivået i 2016, men har falt med 1 ½ pst. det siste året. De siste 12 mnd. har prisene på kjøtt- og kornvarer økt med henholdsvis 16 og 8 pst., jf. figur 4.1.

Figur 4.1 FAOs prisindeks for matvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100.

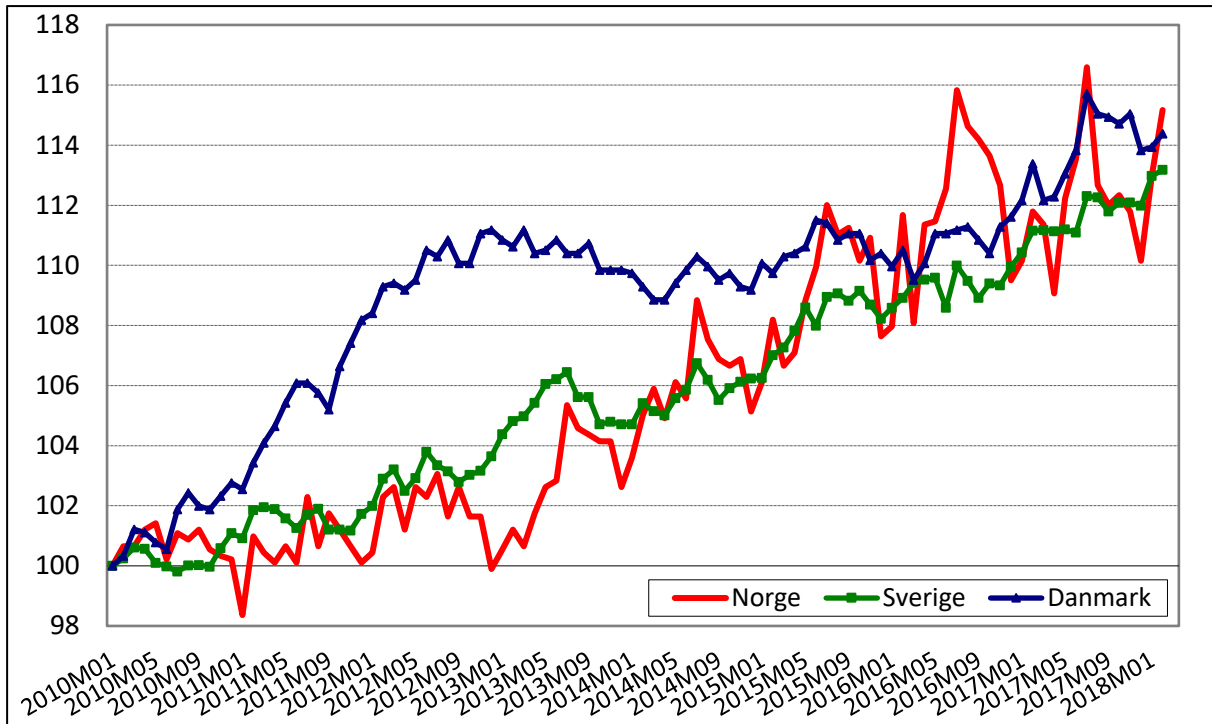
For den norske RÅK-industrien er prisutviklingen i EU-markedet mer relevant enn verdensmarkedsprisene. Prisutviklingen for meierivarer er spesielt viktig. Melkeprisene i EU var svært lave i 2016. Gjennomsnittlig melkepris til bonde var 2,33 kr per kg og pris-differansen til norsk målpris på melk var rekordhøy. Prisene har økt i EU i 2017. I november var melkeprisen 3,51 kr per kg, som var 18 pst. høyere enn ett år tidligere. Fra 2016 til 2017 ble differansen til norsk målpris redusert fra 2,77 kr per liter til 2,28 kr per liter. Reduserte råvareprisforskjeller mellom Norge og EU gir mindre behov for prisnedskrivning til norsk industri. Kronekursen påvirker også norsk industris konkurransekraft. En sterkere krone vil, isolert sett, svekke konkurransekraften til norsk matsektor på hjemmemarkedet. Samtidig bidrar det til at viktige innsatsvarer i jordbruket, og matvarer som importeres, blir billigere. SSB prognoserer at kronen vil styrke seg noe mot euro i 2019.

Internasjonale priser på proteinråvarer til fôr er nå så høye at det ikke blir ilagt toll og prisutjevningssbeløp. Så lenge internasjonale priser ligger over referanseprisen som fastsettes i jordbruksavtalen, og som Landbruksdirektoratet forvalter etter, vil svingninger i internasjonale priser påvirke kostnadene til proteinråvarer i kraftfôr direkte. Det er usikkerhet om den videre prisutviklingen for proteinråvarene.

4.3 Prisutviklingen på matvarer

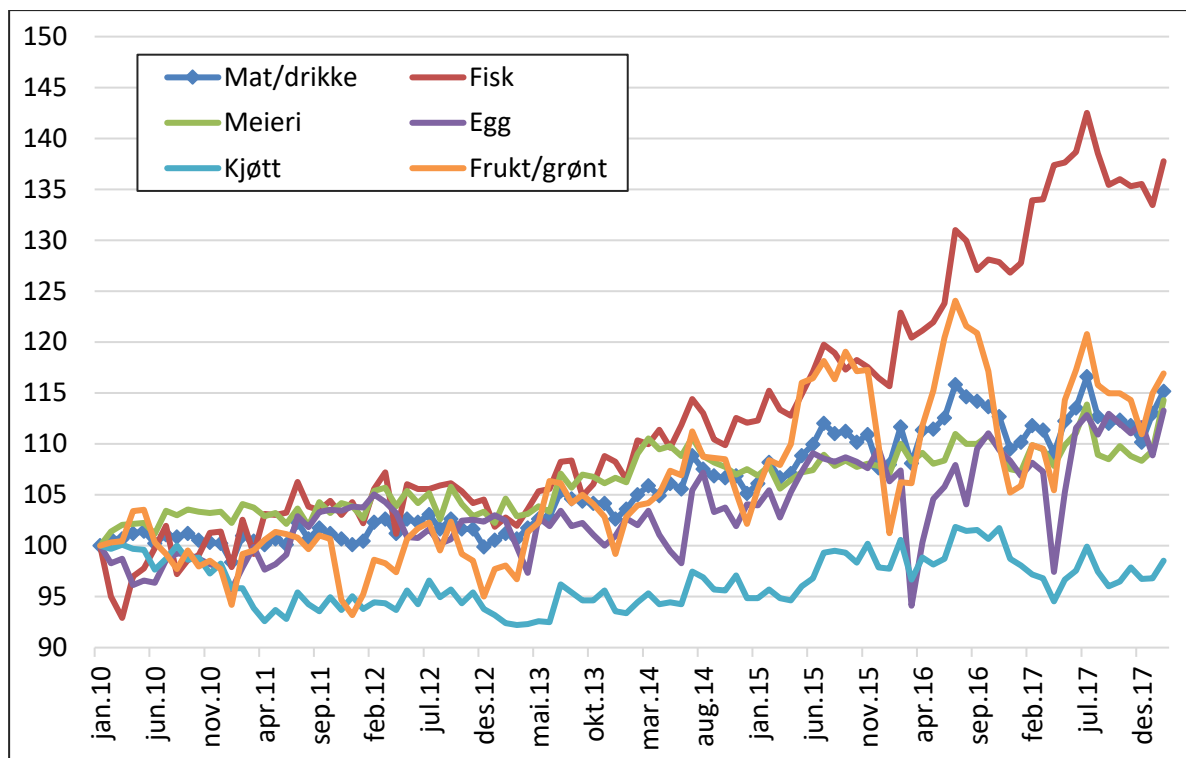
På grunn av importvernet for sentrale produkter fra det norske jordbruket, påvirkes forbrukerprisene for mat i Norge mindre av internasjonale prissvingninger enn i mange andre land. Fra januar 2010 til nå har matvareprisene økt litt mer i Norge enn i Sverige og Danmark, målt i nasjonal valuta, jf. figur 4.2. De siste tolv månedene (fra februar til februar) har forbrukerprisene i Norge økt med 3 pst. I Sverige økte de med 1,8 pst., mens

de økte med 0,9 pst. i Danmark. Samtidig viser konsumprisindeksene fra de respektive land at prisene varierer klart mer gjennom året i Norge. Dagligvarekjedenes priskampanjer på enkelte varegrupper bidrar til variasjonen. Isolert sett ga målprisøkningene i jordbruksoppkjørene i 2014 og 2015 grunnlag for en økning i matprisindeksen på ¼ prosentpoeng hvert år. I 2016 og 2017 ga økningen i målprisene i jordbruksavtalen grunnlag for en økning på hhv. 0,15 og 0,1 prosentpoeng.

Figur 4.2 Prisutvikling på matvarer i Norge, Sverige og Danmark i nasjonal valuta. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: De statistiske sentralbyråene i respektive land

Figur 4.3 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: SSB og NIBIO

Figur 4.3 viser utviklingen i forbrukerprisene fra januar 2010. Prisveksten har vært størst for fisk, med 37 pst. i perioden, mens kjøttvarene har blitt vel 1 ½ pst. billigere, ifølge NIBIO/SSB. Reduserte konsumpriser på kjøtt skjer til tross for at engrosprisene har økt med 25 pst. for okse, 12 pst. for lam og 14 pst. for gris, mens de er redusert med 5 pst. for kylling. Dagligvarekjedenes bruk av kjøtt som lokkevarer må antas å være en vesentlig årsak.

Husholdningenes andel av utgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer har vært fallende over lang tid. Den nyeste forbruksundersøkelsen (2012) viste at 11,8 pst. av husholdningenes konsum gikk til mat- og alkoholfrie drikkevarer. Det er samme konsumandel som i forrige forbruksundersøkelse (2007–2009).

Nordmenn bruker en liten andel av inntekten på mat, til tross for at prisenivået er høyt. Det skyldes blant annet høyt kostnads- og lønnsnivå, kostbar distribusjon, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene, blant annet som følge av landbrukspolitikken, herunder tollvernet. Ifølge SSB hadde Norge Europas nest høyeste prisenivå på matvarer og alkoholfrie drikkevarer i 2016. Prisene lå 63 pst. over EU28. Prisenivået på alle varer og tjenester til konsum i husholdningene var 40 pst. høyere i Norge enn gjennomsnittet i EU28. Blant matvarene er det meierivarer (177) og kjøtt (158) som, relativt sett, er dyrest i Norge, mens fisk (120) er billigere. Mat og drikke var dyrest i Sveits, som var 73 pst. over EU28. Sammenlignet med Norge var prisenivået på matvarer og alkoholfrie drikkevarer 23 pst. lavere i Sverige og 15 pst. lavere i Danmark.

Absolutte prisforskjeller til omverdenen på råvarer og forbruksvarer har betydning for sektorens konkurransekraft. Etter mange år med vekst i grensehandelen, gikk den litt ned i 2016. I 2017 økte grensehandelen igjen med over 9 pst. SSBs grensehandelsundersøkelse anslår at nordmenn totalt handlet for 15,1 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2016.

4.4 Industri og konkurranseforhold

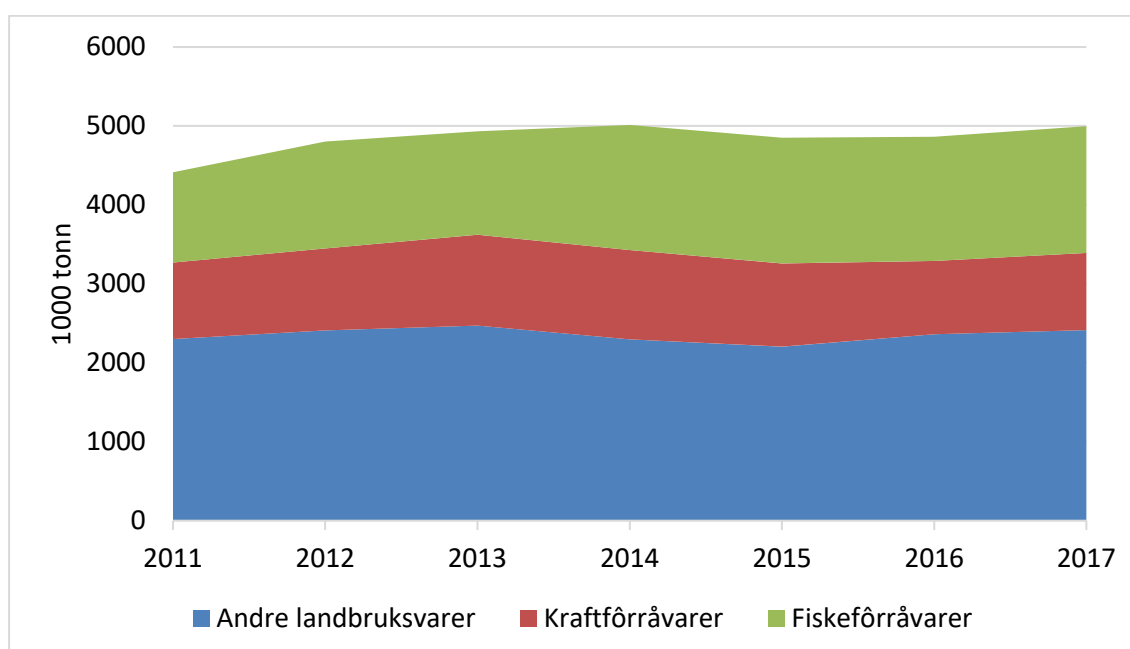
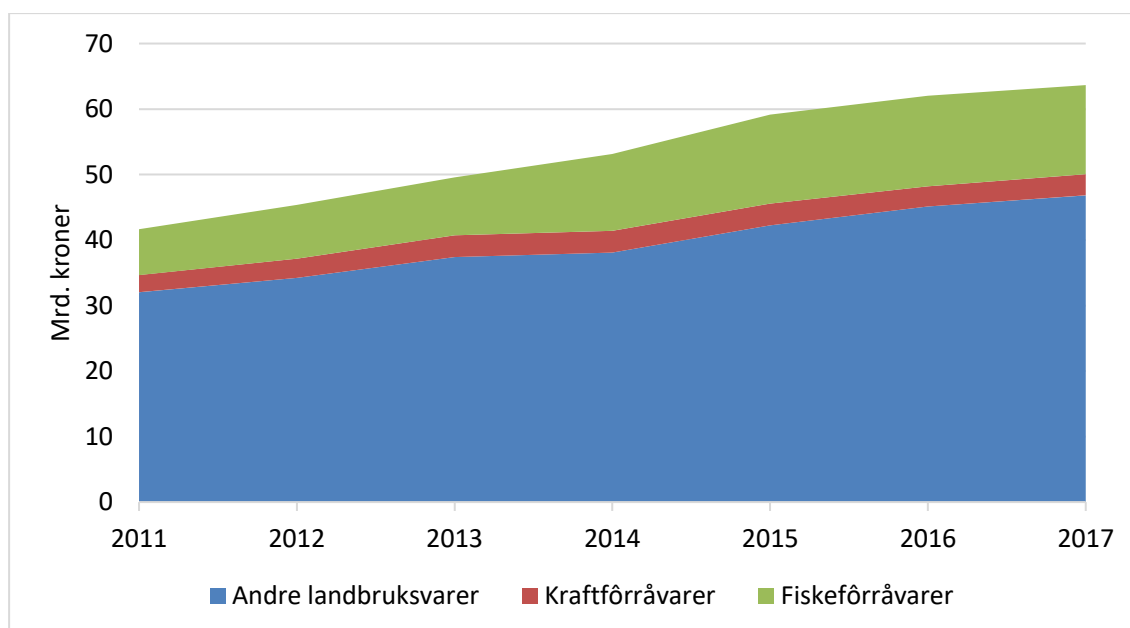
Produksjonen i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har vært jevnt økende over tid. Matindustrien har hatt en sterkere vekst i produksjonsverdien enn annen industri det siste tiåret, særlig etter 2014. Sammenlignet med annen industri er matindustrien mindre sårbar for konjunktursvingninger, men vi ser nå tegn til redusert vekst i etterspørselen. I følge Nielsen Norge var veksten i dagligvaremarkedet rekordlav i 2017.

Engrossalget av de fire store kjøttslagene økte med 1 pst. i 2017. Kyllingmarkedet fortsatte veksten etter fallet som følge av narasin-saken i 2015, men er ennå ikke helt på nivå med 2014. Produksjonen av kylling økte med 4 pst. i 2017, til ca. 90 000 tonn. Produksjonen av storfekjøtt økte med 4 pst., noe som sammen med en nedgang i etterspørselen, bidro til å redusere importen med 25 pst. Markedene for svin og sau/lam er preget av overskudd. Ved inngangen til 2018 var det 2 800 tonn sau/lam på fryselerager. Det ble eksportert 1 870 tonn svinekjøtt innenfor markedsreguleringsordningen i 2017.

Til tross for en salgsvekst for egg på 3 pst., var det overskudd i markedet i 2017, etter at det i 2016 var tilnærmet markedsbalanse.

Selv om importen av yoghurt fortsatte nedgangen fra 2016, ble det totalt sett importert mer meieriprodukter til Norge i 2017. En økning på 8 pst. i importen av ost bidrar til dette. Økningen skjer i hovedsak innenfor ostetyper som ikke har prosenttoll. Fra 2016 til 2017 sank norsk melkeproduksjon med 28,6 mill. liter til 1 514,7 mill. liter. Leveransen av melk var likevel større enn etterspørselen i markedet, noe som medførte noe reguleringseksport av smør samt oppbygging av lager, særlig for skummetmelkpulver. Forbruket av drikkemelk per innbygger synker, og i 2017 gikk det totale forbruket av drikkemelk ned med 3,1 pst. Etter flere år med vekst, sank forbruket av norsk ost med 2,1 pst. i 2017.

Importen av landbruksvarer til Norge øker i verdi, men er relativt stabil i volum. Importen er i stor grad produkter som ikke produseres i Norge, eller varer som importeres utenfor norsk sesong. Utviklingen i import av landbruksvarer er vist i figur 4.4.

Figur 4.4 Utviklingen i importverdi og importert mengde av landbruksvarer, fordelt på landbruksvarer til produksjon av fôr og andre landbruksvarer, mrd. kroner.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Som illustrert i figur 4.4 utgjør veksten i import av råvarer til fiskefôr en stor del av veksten i importen totalt. Importen av landbruksvarer til fiskefôr (tollfri) utgjorde totalt 13,6 mrd. kroner i 2017. Av mengden importerte fôrråvarer utgjør råvarer til fiskefôr om lag 2/3, mens råvarer til kraftfôr utgjør omlag 1/3².

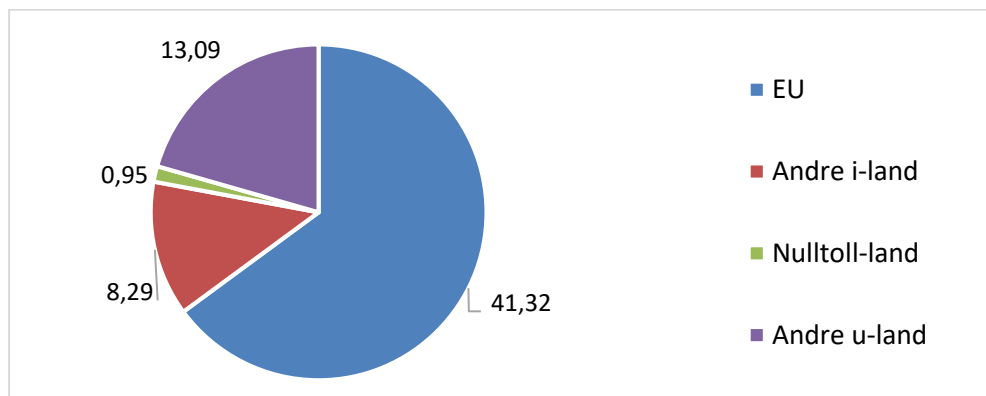
Samlet ble det i 2017 importert landbruksvarer og fiskefôr til en verdi av 64 mrd. kroner, en økning på 5 pst. i verdi sammenlignet med 2016. Ca. 0,7 prosentpoeng av økningen i

² Kraftfôrråvarer inkluderer 80 prosent av importen av soyabønner.

importverdien skyldes svakere krone. Verdien på norsk eksport av landbruksvarer var til sammenligning på ca. 10 mrd. kroner.

At importen av landbruksvarer for det meste består av produkter som ikke produseres i Norge, reflekteres i at 81 pst. importeres tollfritt. De største varegruppene er soyabønner og soyaprodukter til kraftfôr og fiskefôr, andre råvarer til fiskefôr, tropiske frukter, bær, vin, snus og kaffe.

Av landbruksvarer som også produseres i Norge, er de største importgruppene poteter, grønnsaker, frukt og bær, med en samlet importverdi i 2017 på 9,8 mrd. kroner. Dette er for en stor del varer som ikke produseres i Norge, for eksempel tropiske produkter, der det ikke er markedsdekning av norsk vare eller bare er tilgang til norsk vare i deler av året. Importverdien av kornprodukter og bakverk var 4,5 mrd. kroner i 2017.

Figur 4.5 Import til Norge fordelt på landgruppe. Mrd. kroner

Om lag 65 pst. av importen av landbruksvarer kommer fra EU. Danmark og Sverige er størst, med en samlet eksportverdi til Norge på 11,7 mrd. kroner. Om lag 21 pst. av importen kommer fra GSP-land (u-land). Brasil er her dominerende med sin eksport av proteinråvarer til fiskefôr.

Bearbeidingsindustrien/RÅK-industrien

Bearbeidede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK), er spesielt utsatt for økt importkonkurrans. Importen er økende, og i 2017 ble det importert RÅK-varer til mat til en verdi av 12 mrd. kroner. Dette er en økning på 3 pst. fra 2016. I samme periode økte eksporten av disse varene med 3,3 pst. til 2,3 mrd. kroner.

Rundt 90 pst. av RÅK-vareimporten til Norge kommer fra EU, og da særlig fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er derfor et helt sentralt element i konkurransevilkårene for industrien, og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase, og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige med hensyn til både pris og kvalitet. Rundt 72 pst. av matkornet, 14 pst. av bær- og fruktproduksjonen, 14 pst. av melkeproduksjonen og 10 pst. av eggproduksjonen i Norge inngår i produksjonen av RÅK-varer.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde eller øke markedsandelen innenfor det voksende markedet for bearbeidede landbruksvarer. Framtidig utvikling i industrien avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronkurs og rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

For de råvarene og ferdigvarene som omfattes av RÅK-ordningen, blir råvareprisforskjeller mellom norsk og internasjonal pris kompensert med utbetaling av tilskudd når tollsatsen alene ikke kompenserer for råvareprisforskjellen. Prisutjevningen skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksvarer som nyttes til framstilling av ferdigvarer, og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon). Satsene fastsettes normalt én gang per år. Fra utgangen av 2020 faller muligheten for å gi eksportstøtte til bearbeidede landbruksvarer bort.

Utvikling i matvarekjeden

Dagligvaremarkedet har de siste tiårene vært preget av en økende vertikal integrasjon, noe som påvirker konkurranseforholdene for matindustrien. Det er utviklet nye grossist- og distribusjonsløsninger, og dagligvarekjedene kontrollerer i hovedsak all distribusjon av dagligvarer.

De tre store dagligvarekjedene kontrollerer om lag 96 pst. av dagligvaremarkedet i Norge. I 2017 hadde NorgesGruppen 43,1 pst. av markedet, Coop 29,7 pst. og REMA1000 hadde 23,4 pst. Bunnpris har 3,8 pst. av markedet og har innkjøps- og distribusjonsavtale med NorgesGruppen. Et fåtall frittstående aktører og netthandel dekker de resterende 0,1 pst. av markedet.

Andelen av dagligvarehandelens egne merkevarer (EMV) er i jevn vekst og utgjør en stadig større del av dagligvarekjedenes omsetning. Fra 2010 til 2015 er verdiandelen økt fra 9,2 pst. til 15,2 pst. ifølge tall fra Nielsen. EMV-andelen øker mest innen kategorier av ferskvarer som egg, ferske deiger/farser, fjørfekjøtt og kjøttpålegg. På varekategorier som ferskt rent kjøtt er andelen EMV nå ca. 50 pst. og for ferske deiger og farser er andelen over 70 pst.

Dagligvarekjedene satser også på oppkjøp av industri og har etablert seg innen bl.a. bakeri-, grønt- og kjøttsektoren. Vertikal integrasjon sammen med stor markedskonsentrasjon i alle tre salgskanaler (dagligvare, storhusholdning og bensin, kiosk og servicehandel), er samlet med på å gi dagligvarekjedene stor kontroll i verdikjeden.

Virksom konkurranse i alle ledd i verdikjeden er nødvendig for at norske forbrukere skal ha både kvalitetsmessig god mat, et størst mulig vareutvalg og lavest mulig priser.

4.5 Matpolitikken

All mat som blir omsatt i Norge skal være trygg, og uten farlige smitte- og fremmedstoffer. Mattryggheten sikres gjennom tiltak langs hele produksjonskjeden fra jord og fjord til bord. Geografiske forhold, et kjølig klima, lite livdyrimport og gode overvåkings- og kontrolltiltak som næringen slutter opp om, er viktig for mattryggheten. Mangeårig og

godt samarbeid mellom myndigheter og næring er også av stor betydning. Sammenlignet med andre land, har Norge lite forekomst av matbåren sykdom. Forekomsten av smittestoffer i mat er relativt lav.

God plante- og dyrehelse er grunnleggende for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon. Norsk dyre- og plantehelse er blant verdens beste. Forekomst av sykdommer hos husdyr som er overførbare til mennesker, direkte eller gjennom mat, er begrenset. Dette er fordelaktig både for folkehelsen og for konkurranseevnen i husdyrnæringene.

Antibiotikaresistens er et raskt voksende problem i verden, og utgjør en alvorlig trussel mot global helse. Antibiotikabruken i norsk husdyrhold er svært lav i internasjonal sammenheng. Dyktige og ansvarsbevisste bønder og veterinærer, og et godt samarbeid mellom næringen og myndighetene, er avgjørende faktorer for den gode situasjonen i Norge. Som oppfølging av regjeringens nasjonale strategi mot antibiotikaresistens for perioden 2015–2020 ble det i 2016 laget en egen handlingsplan med tiltak mot antibiotikaresistens i landbruket. Viktige sektormål for landbruket er å redusere forbruket av antibiotika til produksjonsdyr med 10 pst. innen 2020, og hindre at den resistente bakterien LA-MRSA etableres i norsk svinehold. Handlingsplanen oppdateres hvert halvår. Husdyrnæringa la i juni 2017 også fram en egen handlingsplan for forebygging av antibiotikaresistens hos produksjonsdyr.

Matpolitikken skal ivareta flere forbrukerhensyn enn helse og mattrygghet. Oppmerksomheten om dyrevelferd er stor i befolkningen. Dyrevelferden i Norge er gjennomgående god, men det er likevel utfordringer. Godt samarbeid mellom Mattilsynet og næringa, blant annet om HMS-tjenester og med slakteriene, bidrar til at dyrehold med risiko for omsorgssvikt mot dyr kan bli oppdaget tidlig. Virkemidlene for å fremme dyrevelferd er styrket de senere årene. Det er bl.a. etablert et samarbeid mellom Mattilsynet og politiet om et treårig prøveprosjekt med dyrepoliti i Sør-Trøndelag fra høsten 2015, i Rogaland fra 2016 og i Østfold fra 2017. Videre er det vedtatt å opprette tilsvarende prosjekter i Vest politidistrikt og Innlandet politidistrikt, jf. Innst. 2 S (2017–2018) revidert nasjonalbudsjett 2017.

Merking av mat er viktig for at forbrukerne skal få riktig informasjon om matvarene. Et mangfoldig matmarked og lovfestet matinformasjon som er riktig, relevant og lett tilgjengelig er viktige forutsetninger for at forbrukerne skal kunne ta informerte valg og utøve makt i matmarkedet.

5 Importvernet og internasjonale forhold

5.1 Importvernet for landbruksvarer

Handel er grunnleggende for økonomisk vekst og utvikling. Utviklingen over tid har gått i retning av reduserte handelsbarrierer og økt handel. De senere årene har det generelt vært mindre framdrift i liberaliserende prosesser, både i WTO som skal fremme global handel, og i frihandelsforhandlinger mellom land eller grupper av land. Dette gjelder også frihandelsforhandlinger i regi av EFTA der det har vist seg krevende å forhandle fram endelige avtaler.

Den senere tids eskalering av handelskonflikter, i første rekke mellom USA og Kina, skaper usikkerhet og påvirker pågående forhandlingsprosesser. I WTO kan det ikke forventes særlige framskritt i den nærmeste fremtid.

Regjeringen vil balansere ulike hensyn i den nasjonale forvaltningen av importvernet og i internasjonale handelsforhandlinger om landbruksvarer. For forbrukerne vil økt handel med landbruksvarer kunne gi et bedre vareutvalg og lavere matvarepriser.

5.2 WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger

Uruguay-runden, med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel, resulterte i opprettelsen av *Verdens Handelsorganisasjon* (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (*Landbruksavtalen*) og om sanitære og plantesanitære forhold (*SPS-avtalen*). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på de tre områdene markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier. Norge er bundet av disse forpliktelsene inntil en ny landbruksavtale kommer på plass.

Markedsadgang

Norges forpliktelser når det gjelder øvre tillatte tollsatser og importkvoter framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–1994)). Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2016.

Internstøtte

WTOs landbruksavtale skiller mellom støtte som i Uruguayrunden ble underlagt reduksjonsforpliktelser (såkalt gul støtte), og støtte som ikke ble underlagt slike forpliktelser (såkalt blå og grønn støtte). For den sistnevnte kategorien støtte eksisterer det ingen øvre beløpsbegrensning, men støtteordningene må oppfylle visse kriterier for å være unntatt fra begrensningen.

Grønn støtte har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel, og var unntatt reduksjonsforpliktelser i Uruguayrunden. For Norges del omfatter denne kategorien støtte til bl.a. miljøprogrammer og velferdsordninger. For 2016 var notifisert grønn støtte på 7,7 mrd. kroner.

Blå støtte er ordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. For 2016 var notifisert blå støtte på 5,2 mrd. kroner.

Samtlige interne støttetiltak til fordel for jordbruksprodusenter som ikke er omfattet av ett av unntakene, er underlagt de nevnte reduksjonsforpliktelsene. Reduksjonsforpliktelsene er uttrykt ved hjelp av et samlet mål for støtte, AMS (Aggregate Measurement of Support), også omtalt som gul støtte. Gul støtte er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986–1988 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett, fratrukket særavgifter. Norges maksimalt tillatte gule støtte er på 11,449 mrd. kroner. For 2016 var det notifiserte nivået i gul boks 10,9 mrd. kroner.

Eksportstøtte

Landbruksavtalen begrenser bruken av eksportsubsidier målt i både verdi og volum. Norges maksimalt tillatte nivåer framgår av Norges nylig reviderte bindingsliste til WTO (godkjent 28.2.2018). Norge kan bruke eksportsubsidier for svinekjøtt, ost, smør og bearbejdede landbruksvarer til utgangen av 2020. Norge har notifisert eksportsubsidier til og med 2016. Støttenivået i 2016 var på til sammen 167 mill. kroner for de fire produktgruppene. Dette utgjør 39 pst. av tillatt bruk.

Landbruksforhandlingene

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. Forhandlinger i 2008 om ferdigstilling av tekster stoppet da det viste seg at avstanden mellom enkelte av aktørene, på sentrale punkter, var for stor.

På ministerkonferansen på Bali i desember 2013 oppnådde WTOs medlemsland enighet på flere områder, blant annet om handelsforenkling. På landbruksområdet ble det enighet om ministerbeslutninger vedrørende tollkvoteadministrasjon og matvaresikkerhet for utviklingsland. I tillegg ble det enighet om en ministererklæring om å utvise tilbakeholdenhet i bruken av alle former for eksportstøtte i påvente av en endelig avtale der eliminering av slike støtteordninger inngår.

På ministerkonferansen i Nairobi i desember 2015 ble det gjort viktige vedtak blant annet når det gjelder avvikling av eksportstøtte for landbruksvarer.

Ministerkonferansen i Buenos Aires i desember 2017 brakte ingen nye resultater på landbruksområdet. Det ble heller ikke vedtatt nye mandat for videre forhandlinger på dette området. Forsøk på å avtale en varig løsning for offentlig matvarelagering for matvaresikkerhet i utviklingsland førte ikke fram.

Per første halvår 2018 er det stor usikkerhet om videre utvikling i landbruksforhandlingene i WTO. Landbruk vil uansett stå sentralt i framtidige forhandlinger. Det er sannsynlig at handelsvridende landbruksstøtte er området det er størst interesse for. På

samme tid vil mulighetene for videre forhandlinger bli påvirket av det generelle handelspolitiske klimaet.

Utfasing av eksportsubsidier

På ministerkonferansen i Nairobi ble det enighet om at industrilandene med umiddelbar virkning skulle avslutte all bruk av eksportsubsidier for sine jordbruksprodukter, med unntak for noen få produkter. For meierivarer, svinekjøtt og bearbeidede jordbruksprodukter er det gitt tillatelse til å fortsette med bruk av eksportsubsidier til utgangen av 2020. Dette berører i hovedsak Norge, Sveits og Canada. Det ble også gjort vedtak om avvikling av eksportstøtte for utviklingsland.

Nairobi-vedtaket innebærer at maksimalt kvantum som kan eksporteres av meierivarer, svinekjøtt og bearbeidede jordbruksvarer, er gjennomsnittet av faktisk eksport i tonn i perioden 2003–2005. For subsidiebeløp skal budsjettbegrensingen fra Norges bindingsliste til WTO legges til grunn. Revidert norsk bindingsliste for eksportstøtte ble innsendt til WTO 28. november 2017, og godkjent av WTO 28. februar 2018. Norge var nummer 2 i rekken av 16 medlemsland som fikk godkjent den nye bindingslisten.

5.3 Import fra u-land

Verdien av importen av landbruksvarer fra alle u-land utgjorde 14 mrd. kroner i 2017, tilsvarende 22 pst. av totalimporten. Importen fra u-landene gikk noe tilbake fra 14,5 mrd. kroner i 2016.

Toll- og kvotefri markedsadgang for produkter fra de fattigste landene er et sentralt tiltak i norsk utviklings- og handelspolitikk. Alle land på FNs offisielle MUL-liste og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 59 land, omfattes i dag av denne nulltoll-ordningen. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Namibia, Botswana og Swaziland har i tillegg særskilte eksportmuligheter for storfekjøtt og sauekjøtt til Norge innenfor årlige indikative tak på 3 200 tonn for storfekjøtt og 400 tonn for sauekjøtt.

Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, f.eks. blomster og kaffe fra Kenya og honning fra Etiopia og Zambia. Importen fra de fattigste landene utgjorde 1 pst. av den totale importen av landbruksvarer i 2017 med en samlet verdi på 954 mill. kroner, 35 pst. av dette var roser fra Kenya.

5.4 EUs felles landbrukspolitik og forhandlinger med EU

5.4.1 Utviklingen i EUs felles landbrukspolitik (CAP)

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs felles landbrukspolitik har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen på landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av grensehandelen og konkurransekraften til næringsmiddelindustrien.

Endringer i EUs felles landbrukspolitikk (CAP) henger sammen med EUs langtidsbudsjetter. Den forrige reformen av landbrukspolitikken ble vedtatt i 2013, og gjelder for perioden frem til 2020. Fleksibiliteten for medlemslandene i gjennomføringen av landbrukspolitikken er blitt økt. EUs felles landbrukspolitikk er således mindre felles og mer fleksibel med de endringene som er gjennomført. Reformen innebar også avvikling av produksjonskvotene for melk (fra 2015) og for sukker (fra 2017).

EU er nå i gang med diskusjonene om neste CAP-reform for perioden 2021–2027. Etter en omfattende høringsrunde la Kommisjonen frem meldingen «The Future of Food and Farming» i november i fjor. Meldingen trekker opp en rekke spørsmål til diskusjon om retningen på landbrukspolitikken etter 2020. Det legges i meldingen ikke opp til omfattende endringer i denne reformen. Forenkling er en av hovedprioriteringene til Kommisjonen, noe som gjenspeiles i meldingen. Landbrukspolitikken skal fremdeles ha fokus på marked, konkurransekraft og handel. Kommisjonen legger i tillegg større vekt på styrket miljø og klimaprofil.

Prosessen frem mot endringene i CAP etter 2020 kommer samtidig som det gjenstår ubesvarte spørsmål knyttet til Brexit, som vil få konsekvenser for den kommende debatten. CAP utgjør om lag 39 pst. av EUs budsjett, der Storbritannia er en betydelig netto bidragsyter. Storbritannias uttreden vil dermed få en budsjettmessig konsekvens, også på landbruksområdet. Hvordan dette skal løses er ikke klart. Forslag til nytt langtidsbudsjett i perioden 2021–2027 legges frem i mai, og forslag til ny landbrukspolitikk fremmes før sommeren 2018.

5.4.2 Brexit

Den 29.3.2017 informerte den britiske regjeringen EU om at Storbritannia ønsker å tre ut av unionen. Dersom det ikke er enighet om enten en avtale etter to år (29.3.2019) eller en forlengelse av fristen, opphører Storbritannias medlemskap i EU automatisk. Handel mellom EU og Storbritannia vil da skje på WTO-vilkår.

Forhandlingene mellom EU og Storbritannia skal etter planen munne ut i en utmeldelsesavtale innen møtet i Det europeiske råd 18.–19. oktober 2018. Utmeldelsesavtalen omfatter vilkår for utmelding, slik som bl.a. borgerrettigheter, britenes budsjettforpliktelser og spørsmålet om grensen mellom Nord-Irland og Irland. I tillegg vil avtalen inneholde vilkår for en overgangsperiode som begynner å løpe fra 30.3.2019.

I mars 2018 ble EU og Storbritannia enige om betingelsene for overgangsordningen. Grunnprinsippet er at Storbritannia fortsetter som om de var EU-medlem i perioden mellom 29.3.2019 og 31.12.2020, med noen begrensninger. En overgangsordning vil være nødvendig for å gi tid til å fremforhandle en permanent avtale. For Norge vil en overgangsordning kunne bety at Storbritannia vil fortsette som om de fortsatt var en del av EØS-avtalen og de andre avtalene vi har med EU, frem til overgangsordningens slutt.

Forhandlinger om Storbritannias fremtidige forhold til EU og andre tredjeland, som Norge, kan ikke starte før etter at Storbritannia er gått ut av EU i mars 2019.

5.5 Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som omfatter Sveits, Liechtenstein, Island og Norge, iverksatt 27 handelsavtaler med 35 land. I tillegg har EFTA undertegnet handelsavtaler med Guatemala og Filippinene. Disse avtalene er ennå ikke formelt ratifisert.

EFTA forhandler nå om handelsavtaler med Ecuador, Malaysia, Mercosur, India, Indonesia og Vietnam. Norge har også gjenopptatt de bilaterale handelsforhandlingene med Kina i 2017. EFTA reforhandler videre nå sine avtaler med Israel, Mexico, Tyrkia, Canada og SACU (Sør-Afrika, Namibia, Botswana, Swaziland og Lesotho). Nye handelsavtaler forelegges Stortinget før iverksettelse.

6 Hovedtrekk i tilbudet

6.1 Mål og rammer for oppgjøret

Kapittel 1-5 gjennomgår premissgrunnlaget for forhandlinger om ny jordbruksavtale. I kapittel 2 gjengis jordbrukskapitlet i Jeløya-plattformen og noen sentrale deler av Næringskomiteens beskrivelse av mål og rammer for jordbrukspolitikken. Hovedavtalen sier at jordbruksavtalens formål er å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket, og som ikke er uttømmende regulert ved lov, stortingsvedtak eller forskrift. Gjeldende mål for jordbrukspolitikken er gjengitt i Landbruks- og matdepartementets budsjettproposisjon for 2018, jf. figur 6.1.

Matsikkerheit og beredskap	Landbruk over heile landet	Auka verdiskaping	Berekraftig landbruk med lågare utslepp av klimagassar
<p>Sikre forbrukarane trygg mat</p> <p>Auka matvareberedskap</p> <p>God dyre- og plante-helse og god dyrevelferd</p> <p>Satse på avl, forskning og utdanning for å auke broken av dei biologiske ressursane</p>	<p>Leggje til rette for bruk av jord- og beiteressursane</p> <p>Moglegheiter for busetting og sysselsetting</p> <p>Eit mangfaldig landbruk med ein variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling</p> <p>Leggje til rette for rekruttering i heile landet</p> <p>Ei økologisk berekraftig reindrift</p>	<p>Utnytte marknadsbaserte produksjonsmoglegheiter</p> <p>Ei konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat</p> <p>Ein effektiv og lønsam utnytting av gardens samla ressursar</p> <p>Vidareutvikle Noreg som matnasjon</p> <p>Leggje til rette for bondens inntektsmoglegheiter og evne til å investere i garden</p>	<p>Redusert forureining frå landbruket</p> <p>Reduserte utslepp av klimagassar, auka opptak av CO₂ og gode klimatilpasningar</p> <p>Berekraftig bruk og eit sterkt vern av landbruket sine areal og ressursgrunnlag</p> <p>Vareta kulturlandskapet og naturmangfaldet</p>
Ei effektiv landbruks- og matforvaltning			
Forskning, innovasjon og kompetanse skal bidra til at hovudmåla i landbruks- og matpolitikken blir nådde			
Ivareta norske interesser og sikre framgang i internasjonale prosessar			

Figur 6.1 Målene for landbruks- og matpolitikken

I Jeløya-plattformen heter det at landbrukspolitikken skal baseres på forståelsen som de fire ikke-sosialistiske partiene har stilt seg bak i forbindelse med behandlingen av Meld. 11 (2016–2017) *En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*. Videre det skal føres en landbrukspolitikk med utgangspunkt i at bønder er selvstendig næringsdrivende, med muligheter og ansvar for å organisere driften slik de selv er best tjent med.

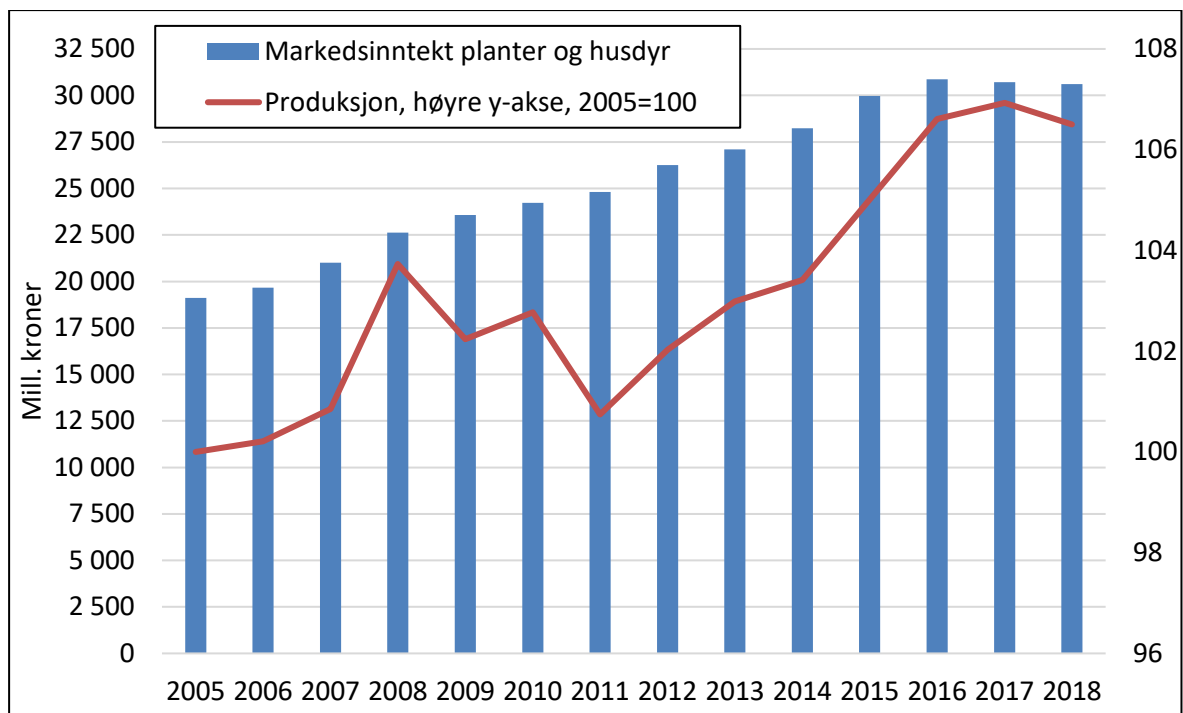
I praksis må utformingen av virkemidlene baseres på en prioritering mellom målene og at måloppnåelsen skal skje effektivt. Målkonflikter innebærer at økt måloppnåelse på ett område vil kunne gi lavere måloppnåelse på et annet, både på kort og lengre sikt. Det har i flere år ligget til grunn at hovedformålet med jordbrukspolitikken skal være økt matproduksjon på norske ressurser. Både denne prioriteringen, og målet om landbruk over hele landet, krever en tydelig prioritering i bruken av jordbruksarealene, mellom

grasområdene og arealer som er egnet til produksjon av plantevekster til mat. Produksjonen skal være bærekraftig, slik at produksjonsevnen opprettholdes over tid, og utslipp av klimagasser skal reduseres. Inntekt er primært et virkemiddel for å nå de overordnede målene. En for sterk prioritering av inntektsmuligheter har ført til oppbygging av overkapasitet og overproduksjon i mange sektorer. Det bidrar til dårligere inntekter, økte kostnader, lavere verdiskaping og svekket konkurransekraft. Lite effektiv bruk av ressurser svekker både grunnlaget for landbruk over hele landet og annen måloppnåelse i landbrukspolitikken.

Internasjonale forhold påvirker i økende grad rammebetingelsene for jordbruket og matindustrien. Importen av jordbruksprodukter er økende. Matsektorens konkurransekraft er avgjørende for å opprettholde en høy hjemmemarkedsandel, og for målet om økt matproduksjon i Norge.

Veksten i dagligvarehandelen var rekordlav i 2017. BFJ prognoserer med en reduksjon i forbruket av kjøtt på 0,5 pst. i 2018 og melkekonsumet går ned. Eksportsubsidier skal avvikles og bortfallet av dette eksportvolumet tilsvarer isolert sett 7-8 pst. av melkeproduksjonen. Befolkningsveksten er redusert, det foregår arbeid for å redusere matsvinn, og det er stor oppmerksomhet om kosthold med grunnlag i helse og klima. Det er viktig, ikke minst for næringen selv, at produksjonen tilpasses markedsmulighetene. Regjeringen har som mål at inntekter for bonden i størst mulig grad skal hentes fra markedet.

Figur 6.2 viser utviklingen i verdien av jordbrukets markedsinntekter (ekskl. pristilskudd) ved salg av plante- og husdyrprodukter i nominelle kroner, iflg. BFJs normaliserte regnskap. Fra 2005 til 2015 økte markedsinntektene med 4 ½ pst. per år. Fra 2016 reduseres inntektene med en halv prosent per år. Denne endringen har på kort tid svekket markedsinntektenes årlige bidrag til inntektsdannelsen tilsvarende 1,6 mrd. kroner, beregnet med utgangspunkt i det nåværende inntektsnivået. Uten et vesentlig bidrag fra markedsinntekter og produktivitetsvekst vil inntektsmulighetene og grunnlaget for måloppnåelse svekkes betydelig i årene som kommer.

Figur 6.2 Utvikling i jordbrukets markedsinntekter fra salg av plante- og husdyrprodukter, nominelle kroner.

Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen

Det har over flere år vært god utvikling på mange områder i jordbruket. Samlet produksjonsvolum har økt og veksten i omsetningen av lokalmat er om lag 2,5 ganger større enn i resten av dagligvaremarkedet. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er lavere og arealavgangen flater ut. Gode avlingsår, og økt kornareal i 2016, har bidratt til at importen av førråvarer er redusert. En periode var det overskudd av grovfôr, men vanskelige innhøstingsforhold i 2017 har ført til at situasjonen nå er motsatt. Det pågår nå arbeid for å styrke grovfôr dyrkingen, øke avlingene og bedre kvaliteten. Det er viktig både for produksjon på norske ressurser, den geografiske produksjonsfordelingen og jordbrukets kostnader. Flere år med fallende og lave renter og fallende, og lave energipriser, har bidratt til inntektsvekst og investeringsvilje. Økning i produksjonen begrenses ikke av mangel på kapasitet eller produksjonsvilje, men begrensninger i markedet.

Utviklingen i produktiviteten er fortsatt god. Bøndene tar i bruk ny teknologi, det blir mer presisjonsjordbruk, plantehelsen er god og bruken av antibiotika er meget lav. Avls- og avlingsframgang bidrar også til produktivitetsveksten og til lavere klimagassutslipp per produsert enhet.

Utviklingen i jordbruket har vært svakere på Vestlandet/Agderfylkene og i Nord-Norge, med større arealavgang og svakere produksjonsutvikling. I Jeløya-plattformen sier regjeringen at den vil styrke arbeidsdelingen i norsk jordbruk, slik at arealer til korn- og grøntproduksjon opprettholdes, mens den grasbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene. De siste årenes jordbruksoppgjør har styrket virkemidlene for denne arbeidsdelingen. Statens forhandlingsutvalg har i tilbudet lagt vekt på å styrke virkemidlene ytterligere. Det er gjort gjennom flere prioriteringer i virkemiddelbruken. Det foreslås,

som i jordbrukets krav, vesentlig økte inntektsmuligheter for korn, grønnsaker, frukt og grønt. I kornområdene styrkes arealtilskuddet til korn vesentlig for å bidra til økt kornareal, og mindre stimulans til omlegging til grasproduksjon.

Samtidig økes tilskuddene som kompenserer for driftsvansker. Statens forhandlingsutvalg foreslår å dele sone 5 for grovfôr i to, for å målrette virkemidlene til jordbruket på Vestlandet. Bevilgningene til Regionale miljøprogram økes og øremerkes bratt areal, distrikts-tilskuddene på Vestlandet økes og avkortingen for lavt dyretall i arealtilskudd grovfôr reduseres.

Statens forhandlingsutvalg ønsker gjennom oppgjøret å legge bedre til rette for økt produksjon, en produksjon som er bedre tilpasset markedsmulighetene, mer balansert utvikling geografisk og bedre bruk av norske arealressurser. Det er behov for å bruke en større del av handlingsrommet på områder med markedsmuligheter enn jordbruket gjør i kravet.

Strukturpolitikken

Stortinget peker på viktigheten av å legge til rette for en variert bruksstruktur, og av å utnytte arealene over hele landet. Om strukturpolitikken skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt drifts-omfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst drifts-omfang i hovedsak baseres på markedsinntektene."

Statens forhandlingsutvalg vil peke på at over flere år har økende priser og fallende renter bidratt til større inntektsvekst, målt per årsverk, for større enn for mindre bruk. Disse brukene har både vesentlig høyere produksjon og gjeld per årsverk, fordi det er investert i ny teknologi som også bidrar til å redusere arbeidsforbruket. Høyere kostnader per årsverk skyldes også at større bruk oftest har hovedinvesteringen nærmere i tid, til et høyere prisnivå og dermed høyere rentekostnader. I fjorårets avtale ble strukturprofilen i tilskuddene styrket vesentlig. Nå er mulighetene for prisøkninger begrenset, og det forventes at rentene og andre kostnader vil øke. Det vil bety at større bruk, som er mer avhengig av markedet enn av statsbudsjettet, og i gjennomsnitt har yngre eiere, får svakere inntekts-utvikling enn mindre bruk. Det endrer rammebetingelsene for utforming av struktur-virkemidlene.

I kravet har Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslått å bruke 285 mill. kroner på et nytt tilskudd til melkeproduksjon, som skal være spesielt målrettet mot 15 til 30-kyrsbruket (et "pyramidetilskudd"). Statens forhandlingsutvalg viser til at det på jordbruksavtalen allerede er fem tilskuddsordninger hvor utbetalingen er direkte avhengig av kutallet. Tre av disse ordningene har strukturprofil. I mange år har avtalepartene arbeidet med å forenkle virkemidlene på jordbruksavtalen. Det mest grunnleggende er da å ikke innføre nye kompliserende ordninger som skal ivareta samme hensyn som allerede eksisterende ordninger.

Strukturprofilen kan tilpasses gjennom tilpasninger i eksisterende ordninger. Forhandlingsutvalget fraråder å innføre nye eller gjeninnføre gamle ordninger, å redusere tak i husdyrtilskuddene eller å gjeninnføre strukturprofil i arealtilskuddene. Dette var en sentral del av jordbruksavtalen som ble framforhandlet på Stortinget i 2014, mellom H, FrP, V og KrF, og bidro også sterkt til å forenkle virkemiddelsystemet. Mange har også tilpasset seg disse endringene.

Investeringer

Det er fortsatt behov for investeringer i driftsapparatet og i jorda. Investeringer i grøfter og hydrotekniske anlegg øker produktiviteten, bidrar til å håndtere mer ekstremnedbør og kan bidra til lavere klimagassutslipp. Økt tilskuddssats for grøfting har bidratt til økning i grøfteaktiviteten. Forhandlingsutvalget ønsker også å stimulere til bygging av flere hydrotekniske anlegg, for å redusere erosjon og tap av næringsstoffer til vann.

Investeringsaktiviteten har vært økende de siste årene, bl.a. som følge av god inntektsvekst og lave renter. Norske bønder investerer nå for over 9 mrd. kroner i året, inkl. nye leasingkontrakter. Etterspørselen etter kapital er stor, og investeringstilskuddene bidrar til å redusere kapitalbelastningen og lette generasjonsskifter. Likevel utgjør IBU-midlene bare 4 pst. av bevilgningen over jordbruksavtalen. Det er behov for kontinuerlig fornying av driftsapparatet for å opprettholde og øke produksjonen, for å ta i bruk ny teknologi, effektivisere driften og redusere arbeidsbelastningen. Investeringene er i seg selv strukturdrivende over tid. Bygningsinvesteringer skal utnyttes i mange tiår, og føringer for investeringsvirkemidlene er derfor ikke egnet som virkemiddel for kortsiktig balansering av markedene for jordbruksprodukter. Produsenter tilpasser produksjonen for å skape tilstrekkelig lønnsomhet og det er betydelige skalafordeler i bygging av driftsbygninger. Det er ikke investeringstilskuddet som er årsaken til dette.

Klima og miljø

Klimaendringer er ifølge FN en av de største utfordringene verden står overfor. I Jeløya-plattformen legges det opp til sektorvise ambisjoner for kutt i klimagassutslippene. I jordbruksmeldingen ble det varslet at regjeringen vil arbeide for å redusere jordbrukets utslipp av klimagasser og gradvis legge om jordbrukspolitikken i en mer klimavennlig retning, også i jordbruksoppgjørene. Jordbrukets utslipp av klimagasser (metan og lystgass, målt i CO₂-ekvivalenter), ble redusert med 5,4 pst. i perioden 1990-2016, men økte med 0,7 pst. i 2016, iflg. SSB. Det er fortsatt betydelig behov for forskning og kunnskapsutvikling, både om utslipp, binding av CO₂ og om tilpasningsmuligheter. Det arbeides med å forbedre beregningsmetodikk og statistikk i bl.a. Teknisk beregningsutvalg. En del av utslippene fra jordbruksaktivitet føres i klimagassregnskapet på bl.a. bygg- og transportsektoren. Utslippene fra oppvarming, traktorer/redskap og halmbrenning er iflg. SSB redusert med 30 pst. siden 1990, hvorav -15 pst. for traktorer/redskap. Næringskomiteen skriver:

"Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men

understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktspolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas."

Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at jordbrukspolitikken skal legges om i en mer miljø- og klimavennlig retning, og foreslår flere tiltak for å bidra til å redusere utslippene per produsert enhet og tilpasse produksjonen til et klima i endring. Regjeringen vil, i en egen prosess, også forhandle med jordbruket om en frivillig avtale, med en plan for reduksjon av klimagassutslipp, der ambisjonsnivået for utslippsreduksjoner i jordbruket frem mot 2030 tallfestes.

Det er også behov for forsterket innsats mot jordavrenning, især i utsatte vannområder med mye avrenning fra jordbruket, for å oppnå mål om bedret tilstand i vannområdene.

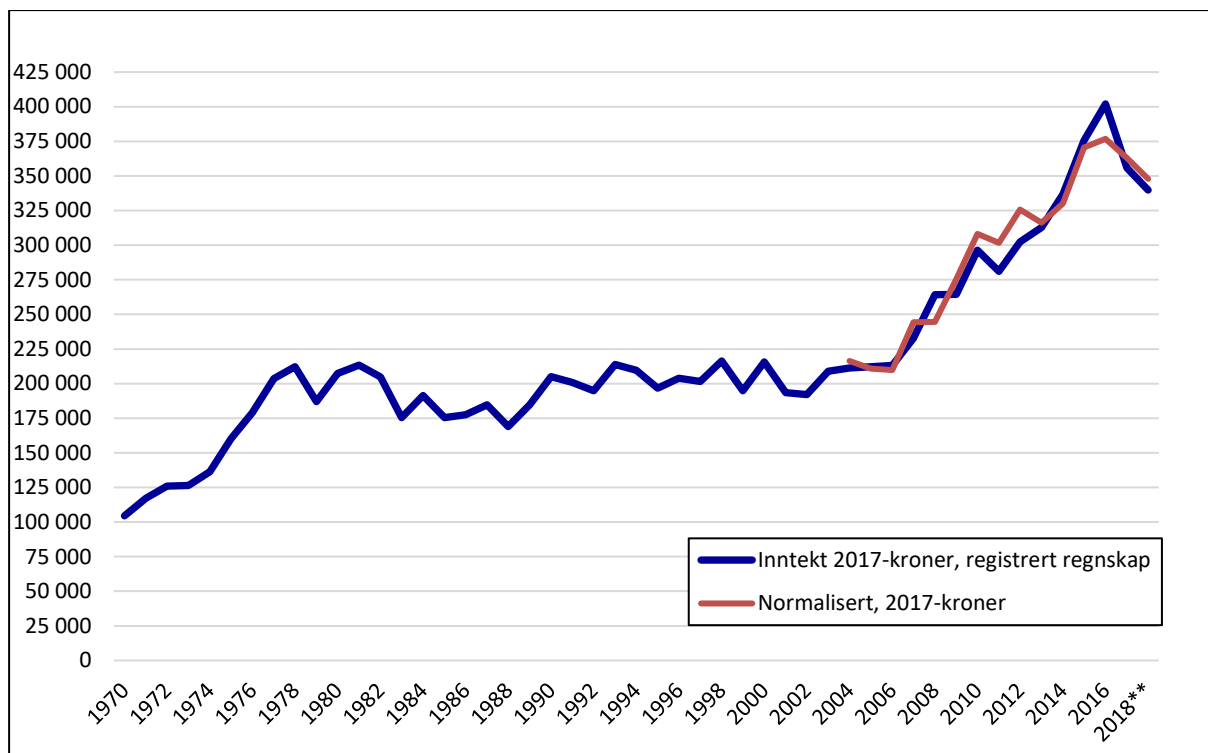
Inntekt – mål og virkemiddel

I innstillingen om jordbruksmeldingen skriver Stortinget følgende om inntektsmålet for jordbruket:

"Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitet utvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen."

De siste 25 årene har inntektsmålet vært et mål om relativ inntektsutvikling, og måling av inntektsutviklingen har vært gjort på Totalkalkylen for jordbruket, normalisert regnskap. Flertallet i komiteen erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottagernes lønn, og at Totalkalkylen ikke er egnet til å måle inntektsnivå. Dette har også ligget til grunn i mange år, under vekslende regjeringer og Storting.

Jordbruket har hatt meget god inntektsutvikling over flere år. Figur 6.3 viser inntektsutviklingen i kroner per årsverk siden 1970, målt i faste 2017-kroner. Utviklingen er vist både for registrert regnskap og for normalisert regnskap, som BFJ hvert år utarbeider for de siste 14 årene. Fra 2000 inkluderer tallene verdien av jordbruksfradraget ved ligningen, slik Stortinget har forutsatt.

Figur 6.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk i jordbruket fra 1970 til budsjett 2018. BFJs totalkalkyle, registrert og normalisert regnskap, inkl. verdi av jordbruksfradraget. Kroner per årsverk.

Figuren viser at realinntekten per årsverk siden 2006 har økt vesentlig mer, og over lengre tid, enn inntektsveksten etter inntektsopptappingsvedtaket i 1975. I omtalen av inntektspolitikken ved behandlingen av jordbruksmeldingen, skrev Næringskomiteen at:

"Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål."

Jordbrukspolitikken har over flere år lagt til rette for betydelig inntektsvekst, og økt investerings- og produksjonsvilje. Et marked i balanse er en forutsetning for å kunne legge til rette for videre inntektsvekst som er stabil over tid. I jordbruksmeldingen ble det slått fast at også inntektsmålet må kunne avveies mot andre hensyn, og Stortinget sluttet seg til denne føringen. En ansvarlig jordbrukspolitikk må ta hensyn til den effekten politikken har for insentivene til produksjon og for markedet, ikke minst av hensyn til næringen selv.

Det er grunnleggende forskjeller på næringsdrivendes nettoinntekt i regnskapet og lønsmottageres lønn. Det er ikke mulig for myndighetene å garantere selvstendig næringsdrivende et gitt resultat på bunnlinja i regnskapet, når nettoinntekten bare måler den registrerte tilpasningen, som er resultat av en rekke beslutninger som den enkelte bonde selv tar. Staten legger rammer for, og yter tilskudd til, næringsdriften. Ca. 70 pst. av jordbrukets bruttoinntekt kommer fra markedet. Endringer i rammevilkår gir endringer i markedet for jordbruksvarer. Tilbudet av jordbruksvarer er lite fleksibelt, bl.a. fordi det er biologiske produksjoner med lange ledetider, og etterspørselen etter matvarer er lite følsom for prisvariasjon, fordi mat er et nødvendighetsgode og hjemmemarkedet er begrenset. Svak konkurransekraft i eksportmarkedet setter også store begrensninger. Relativt

liten overproduksjon kan derfor gi betydelige inntektstap. I saueholdet var det per mars prognosert et overskudd på om lag 2 ½ pst. og produsentprisen for 2018 er nominelt 25 pst. lavere enn siste år med markedsbalanse, i 2015. Økte tilskudd som stimulerer produksjon kan i seg selv bidra til slik ubalanse.

Stortinget understreker at god markedstilpasning er en forutsetning for inntektsmålet. Jordbruket har det økonomiske ansvaret for overproduksjon. Ved overproduksjon kan inntektsutviklingen i jordbruket bli svakere enn for andre grupper, uten at det er i strid med inntektsmålet. Det må føres en balansert inntektspolitikk, som er bærekraftig over tid. For flere viktige husdyrproduksjoner er ikke hovedutfordringen å øke produksjonen, men å bringe markedene i balanse ved økt salg, eller ved å redusere produksjon. Markedssituasjonen i svine- og saueholdet er eksempler på det. Storfekjøttproduksjonen er i sterk vekst. Avhengig av utviklingen i forbruket, kan det være fare for overskudd også av storfekjøtt om 2-3 år. Avtalepartene må ta hensyn til denne situasjonen. Statens forhandlingsutvalg vil på denne bakgrunn ikke forsterke stimulansen av ammekuproduksjonen nå.

I oppgjørene under denne regjeringen har det vært lagt til rette for samme relative inntektsutvikling som for andre grupper, med en nivåheving ut over det. For perioden 2014 til 2018 viser normalisert regnskap at inntektsveksten i jordbruket har vært om lag 6 prosentpoeng høyere enn det lønsmottagerne ligger an til å få, til tross for inntektssvikt de siste 2 årene. Lønsmottagernes kjøpekraft (før skatt) er om lag uendret i perioden, mens jordbruket har hatt en kjøpekraftsforbedring på over 6 pst. Statens forhandlingsutvalg vil fortsatt legge til grunn at all nivåheving ut over lik prosentvis vekst, er reduksjon i inntektsforskjeller/inntektsgap.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at oppgjøret må redusere det kronemessige inntektsgapet til andre grupper i samfunnet. Om måling av inntekt i jordbruket skriver Stortinget:

"Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjettnemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå".

Med grunnlag i denne merknaden mener Statens forhandlingsutvalg det ikke kan gjennomføres en overgang til nivåmål, slik Jordbrukets forhandlingsutvalg i realiteten foreslår, med et målesystem tilpasset et utviklingsmål. Det må i tilfelle etableres et nytt grunnlagsmateriale og målesystem for inntekt. Et slikt grunnlagsmateriale må ha et målesystem, som konkretiserer samfunnets krav til effektiv ressursbruk, slik vi hadde en del år etter opptrappingsvedtaket i 1975. Det blir i tilfelle også nødvendig å vurdere hva som i så fall er relevant sammenligningsgruppe.

6.2 Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) la fram omforent grunnlagsmateriale for forhandlingene den 12. april. Produksjonen i jordbruket har økt med 4,2 pst. de siste ti årene, iflg. Normalisert regnskap. Veksten flater ut i 2016 og BFJ prognoserer en liten reduksjon både

i produksjonen og i produsentprisene fra 2016 til 2018. Selvforsyningsgraden/hjemmemarkedsandelen har økt med 2 prosentpoeng fra 2014 til 2017, bl.a. som følge av gode kornavlinger. Andelen norske råvarer i kraftfôr har økt med 14 prosentpoeng fra 2014 til 2017. Det bidrar til at selvforsyningsgraden, basert på norsk fôr, har økt med 5 prosentpoeng. De siste 10 årene har jordbrukssektoren hatt en vekst i bruttoprodukt per timeverk på 4 pst. per år. Det er ingen tydelige tegn til at produktivtetsutviklingen blir svakere.

Fra 2005 til 2013 ble jordbruksarealet redusert med 4,7 pst., hvorav 3,3 prosentpoeng kan knyttes til forbedret registrering som følge av overgang til digitale kart. Fra 2014 til 2017 regner BFJ med en reduksjon på 0,2 pst. Kornarealet økte i 2016, for første gang på mange år, men BFJ regner med en liten reduksjon etter det. Investeringsvolumet målt i faste 2016-kroner (inkl. leasing) økte med 18 pst. fra 2014 til 2018, iflg. BFJ/SSB. Økningen er særlig knyttet til økning i bygningsinvesteringene.

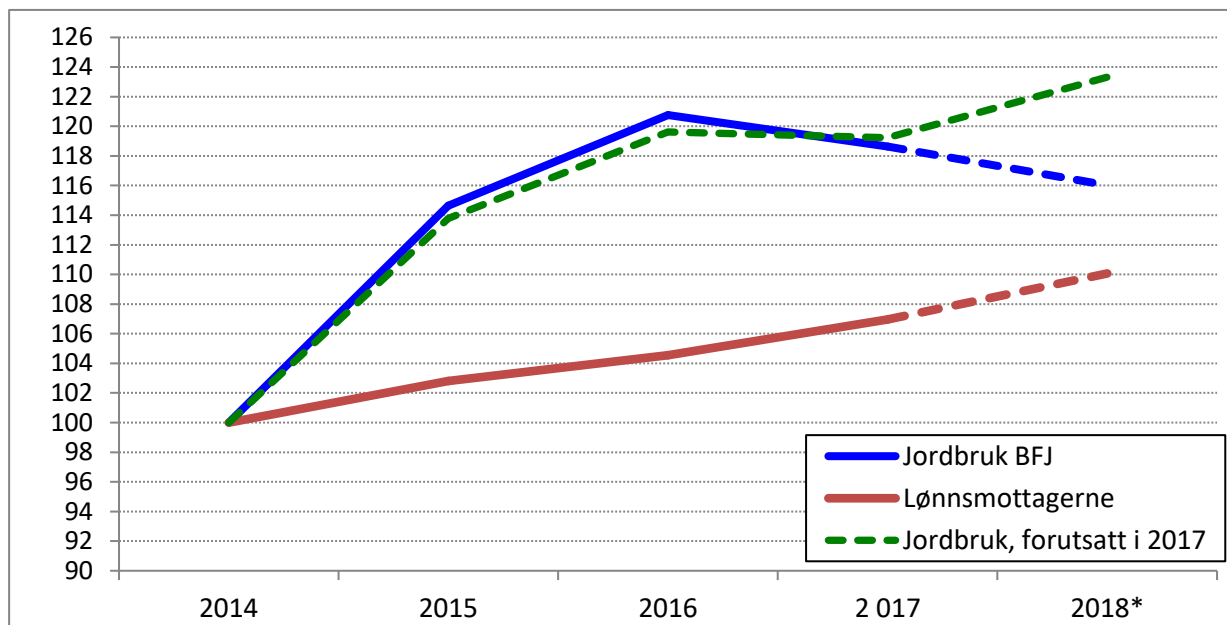
Bruttoinntektene i jordbruket (inkl. tilskudd) ble redusert med 0,2 pst. fra 2016 til 2017. De budsjetteres å øke med 1,1 pst. fra 2017 til 2018, som følge av 5 pst. økning i direkte tilskudd. Kostnadene økte med 1,6 pst. fra 2016 til 2017 og budsjetteres å øke med 3,6 pst. i 2018. Økningen i 2018 kommer på store kostnadsposter som gjødsel, kraftfôr, energi og kapitalslit/leasing.

Inntektsutviklingen

Totalkalkylen er et sektorregnskap som viser totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av jordbrukets produksjonsressurser. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over noe tid. Ved behandlingen av jordbruksmeldingen slo næringskomiteen fast at verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen fortsatt skal legges til den beregnede inntekten før skatt. Fra 2014 til 2016 økte jordbrukets gjennomsnittlige vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk (inkl. verdien av jordbruksfradraget) med vel 20 prosent. Fra 2016 er inntektene i jordbruket redusert med 1,8 pst. i 2017 og BFJ budsjetterer med en reduksjon på 2,2 pst. i 2018.

Den svake inntektsutviklingen fra 2016 skyldes i stor grad svikt i markedsinntektene, særlig som følge av økt overproduksjon av svin og sau/lam. I tillegg var både energikostnadene og realrentekostnaden på et lavt nivå i 2016. BFJ har anslått at brutto pristap som følge av overproduksjon av svin, sau/lam og egg utgjør 348 mill. kroner i 2018, som tilsvarer 2,2 prosentpoeng for jordbruket samlet. For melk og kylling kommer manglende markedsmuligheter særlig til uttrykk gjennom reduserte volum.

Figur 6.4 viser inntektsutviklingen i jordbruket og for andre grupper, på indeksform, hvor inntekten i 2014 er satt lik 100. Fjorårets avtale la til grunn en vekst på 23 ½ pst. fra 2014 til 2018, uten korreksjon for dårlig markedstilpasning. Årets tall viser 16 pst. for samme periode. Basert på SSBs økonomiske analyser, og lønnsoppgjørene hittil i år, vil lønnsveksten i samme periode bli på 10 pst. Lønnsveksten har de siste par årene blitt lavere enn det SSB har anslått.

Figur 6.4 Indeksert inntektsutvikling for jordbruket og årslønn for andre grupper.

Kilde: BFJ, DTBU og SSB.

Jordbruksfradraget

Etter Stortingets behandling av jordbruksmeldingen, skal verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen fortsatt inkluderes ved vurdering av inntektsutviklingen i jordbruket. Budsjettmyndens anslag, basert på selvangivelser for 2016, viser at jordbruket sparte 741 mill. kroner i skatt pga. jordbruksfradraget. Det utgjør 1 196 mill. kroner omregnet til verdi før skatt.

Når verdien av jordbruksfradraget inkluderes i beregningen av inntektsutviklingen, blir utviklingen svakere når skatten på alminnelig inntekt reduseres. Verdien av å ha et særskilt fradrag blir, relativt sett, mindre.

Fra 2014 til 2018 er skatten på alminnelig inntekt redusert fra 28 til 23 pst. Som følge av denne reduksjonen sparer jordbruket skatt. Men verdien av å ha jordbruksfradraget blir, relativt sett, vel 150 mill. kroner mindre (fordi skattesatsen blir lavere på den næringsinntekten jordbruket slipper å beskatte som alminnelig inntekt), tilsvarende 245 mill. kroner i 2018, omregnet til verdi før skatt. Dette betyr i praksis at det fremstår i figur 6.4 som at inntektene i jordbruket er redusert tilsvarende, selv om jordbruket, som andre, har fått skattelettelser. Statens forhandlingsutvalg mener dette forholdet må tillegges vekt i tolkningen av inntektsutviklingen

6.3 Rammen

Jordbrukets brutto inntekter består av inntjening fra markedet og overføringer fra staten. Over tid er det bygget opp overkapasitet i husdyrsektoren og markedssituasjonen er krevende. Etter at jordbruket la fram sitt krav har Nortura lagt fram nye markedsprognoser, hvor markedsbalansen er ytterligere forverret. Statens forhandlingsutvalg mener derfor det

må utvises stor forsiktighet i å stimulere produksjonen med økte tilskudd. Det kan forverre inntektssituasjonen ytterligere. Det er derfor nødvendig, av hensyn til produsentene selv, å avveie hensynet til en kortsiktig forbedring av inntektsmulighetene opp mot utviklingen i næringene og mulighetene på lengre sikt.

Statens forhandlingsutvalg har i tabell 6.1 vist anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadsutvikling, samt arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper. For de makroøkonomiske størrelsene er i stor grad SSBs prognoser i Økonomisk utsyn lagt til grunn. Fra 2017 til 2018, er det lagt til grunn en årslønnsvekst for lønsmottagere på 2,8 pst, med grunnlag i lønnsoppgjørene så langt. For 2018 har Statens forhandlingsutvalg benyttet 3,5 pst., som SSB anslo i mars. De tekniske forutsetningene er i all hovedsak de samme som Jordbrukets forhandlingsvalg har benyttet i kravet. Det gir følgende anslag:

- Økning i produksjonsvolumet på 0,3 pst.
- Prisøkning på 1,3 pst. i gjennomsnitt for inntektsposter som ikke er avtaleregulert. Disse utgjør om lag 40 pst. av brutto markedsinntekter.
- Vekst i volumet av ikke-varige driftsmidler med 0,1 pst.
- Prisøkning på jordbrukets ikke-varige driftsmidler på 1,6 pst.
- Kapitalslit og leasing er beregnet av Budsjettnemndas sekretariat med grunnlag i generell prisvekst på 1,6 pst., og renteøkning på 0,4 prosentpoeng.
- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen til en samlet næringsgjeld på 64,4 mrd. kroner.
- 2,0 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av Budsjettnemnda.
- 3,5 pst. lønnsøkning for lønsmottagerne.

Totalt gir disse anslagene en prognosert økning i brutto inntekter som følge av økt produksjon og prisøkning i sektorer uten målpris på om lag 270 mill. kroner. I tillegg viser Statens forhandlingsutvalg til jordbrukets økonomiske ansvar for overproduksjon. Jordbruket har redusert rammekravet med 100 mill. kroner, som kan hentes inn med bedre markedsbalanse. Statens forhandlingsutvalg viser til at Budsjettnemnda har beregnet et brutto pristap på 348 mill. kroner for svin, sau og egg i 2019. En slik prisvekst kan realiseres ved bedre markeds-tilpasning, jf. Stortingets forutsetning for inntektsmålet. Forhandlingsutvalget vil også påpeke at Budsjettnemndas tekniske anslag for tre sektorer underestimerer markedsutfordringen, bl.a. fordi avsetningsproblemer også kommer til uttrykk i redusert volum for melk og kylling.

Prognosert kostnadsvekst er om lag 1410 mill. kroner. Kostnadsveksten er vesentlig høyere enn de siste årene, særlig fordi rentenedgangen er over og rentene prognoseres å øke, samtidig som prisveksten prognoseres å gå ned. Det gir stor økning i kapitalkostnadene i Normalisert regnskap fordi Budsjettnemnda regner kapitalslitet av prisjustert saldo, og næringsgjeld belastes med realrente. I referansebrukene, som er basert på NIBIOs driftsgranskinger, føres avskrivningene etter historisk kostnad og det benyttes nominell rentekostnad. Det gir en ulik utvikling mellom de to beregningssystemene fra år til år. I årets beregninger blir inntektsutslagene av rammen klart bedre i referansebrukene, jf. tabell 6.4.

Etter en helhetsvurdering av disse forholdene, tilbyr Statens forhandlingsutvalg en ramme for oppgjøret på 1.000 mill. kroner, jf. tabell 6.1. Dersom markedstilpasningen bedres, og de øvrige forutsetningene som begge forhandlingsutvalg har lagt til grunn realiseres som angitt i tabell 6.1, kan jordbruket få en inntektsvekst på om lag 20 pst. fra 2014 til 2019. Prognosen

for lønsmottagerne er 13,8 pst. i samme periode. Tilbudet legges fram som grunnlag for videre forhandlinger.

Tabell 6.1 Tekniske anslag og økonomisk ramme. Mill. kroner og pst.

	Grunnlag Mill kr	Volum	Pris	Sum Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	34 220	0,3 %		105
2. Prisøkning på varer uten målpris	12 572		1,3 %	165
3. Bedret markedsbalanse				348
3. Driftskostnader	21 386	0,1 %	1,6 %	365
4. Kapitalslit og leasing	8 844			300
5. Normalisert realrentekostnad	459			748
6. Arbeidsforbruk	14 309	-2,0 %	3,5 %	205
A. Sum ramme				1 000

Finansieringen av rammen går fram av tabell 6.2. Målprisene økes fra 1. juli 2018 med en årsvirkning på 198 mill. kroner. Fra 2017 er det om lag 70 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda. Disse midlene disponeres som en del av rammen. Bevilgningen over kap. 1150 foreslås økt med 670 mill. kroner i 2019. Med prognosene i tabell 6.1 vil verdien av jordbruksfradraget øke med 62 mill. kroner. Den foreslåtte bevilgningsøkningen er om lag 300 mill. kroner høyere enn den Stortinget fastsatte for fordelingsforhandlingene i 2017.

Tabell 6.2 Finansiering av rammen. Mill. kroner

	Mill. kroner
Netto endring i målpriser fra 01.07.18	198
Endret bevilgning på kap. 1150	670
Overførte midler fra 2017	70
Endret verdi av jordbruksfradraget	62
Ramme	1 000

Disponeringer i 2018

På kapittel 1150 er det overført 69,7 mill. kroner fra 2017. Med gjeldende regelverk for 2018, er det prognosert et underforbruk på 154,9 mill. kroner på overførbare poster. Dvs. at 224,6 mill. kroner er disponible for kalenderåret 2018.

I forslaget til fordeling disponeres 18,9 mill. kroner til pristilskudd fra 1. juli (post 73), mens 205,7 mill. kroner tilføres Landbrukets utviklingsfond. Forslag til disponering av midler ut av fondet, framgår av kapittel 7.

6.4 Fordeling på priser og tiltak

6.4.1 Økning i målprisene

Statens forhandlingsutvalget har valgt å legge rammen for målprisøkninger på samme nivå som jordbruket. Foreslåtte endringer i målprisene er vist i tabell 6.3. Målprisene økes innenfor en samlet ramme på 198 mill. kroner.

Tabell 6.3 Målprisendringer fra 1. juli 2017.

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 513,0	5,41	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		0,0
Poteter	198,3	4,69	0,25	49,6
Grønnsaker og frukt	2 965,6		3,0%	89,1
Norsk matkorn	139,0	3,26	0,10	13,9
Sum målprisendringer				198,0

Næringsmiddelindustrien

Statens forhandlingsutvalg legger vekt på at næringsmiddelindustriens konkurransekraft skal opprettholdes. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Økning i internasjonale priser gjør at ordningens formål, iflg. prognosene kan nås med en reduksjon i bevilgningen på 18,7 mill. kroner. Målprisene for matkorn foreslås økt med 10 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet til alt norsk korn økes med 1,6 øre og tilskudd til matkorn økes med 8,4 øre per kg, slik at råvareprisen på matkorn holdes uendret.

6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningene på kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, foreslås økt med 670 mill. kroner, jf. fordelings skjemaet i vedlegg 1. De foreslåtte bevilgningsendringene inkluderer både endringene som foreslås i tilbudet og justeringer som følge av endret behov ved gjeldende satser.

6.4.3 Utslag på referansebrukene

Budsjettmemndas sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i tilbudet for 2019, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnyttning av jordbruksfradraget, som vist i tabell 6.1. Tabell 6.4 viser en meget tydelig prioritering av korn, poteter og frukt. Grønnsaksproduksjon er ikke representert i referansebrukene. Samtidig er det lagt vekt på at produksjonsstimulansen i produksjoner med overproduksjonsproblemer ikke øker. Videre er utviklingen fra regnskapsåret 2016 vist fordi inntekter varierer over tid. I produksjoner med overproduksjon vil bedre markedsbalanse kunne gi klart bedre inntektsutvikling enn vist i tabell 6.4.

Tabell 6.4 Beregnet kvantumsfast helårvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2019, inkl. endret verdi av jordbruksfradraget. Kroner per årsverk

	Årsverk	2016 A	2017 B	2018 C	2019 D	2019-2018 D-C	2019-2017 D-B	2019-2016 D-A
1 Melk og storfeslakt, 29 årskyr. Landet	2,01	382 500	388 800	378 200	400 600	22 400	11 800	18 100
2 Korn, 386 dekar korn. Landet	0,42	272 400	281 200	231 500	287 200	55 700	6 000	14 800
3 Sau, 167 vinterfôra sauer. Landet	1,21	218 300	175 400	167 100	167 500	400	-7 900	-50 800
4 Melkeproduksjon geit, 133 årsgeiter. Landet	1,68	448 300	446 400	449 200	452 000	2 800	5 600	3 700
5 Svin og korn, 47 avlssvin + 378 dekar korn. Landet	1,64	518 900	407 000	350 900	345 800	-5 100	-61 200	-173 100
6 Egg og planteprod., 6596 høner + 266 daa korn. Landet	1,31	420 900	466 900	438 800	453 500	14 700	-13 400	32 600
7 Poteter og korn, 125 daa poteter + 432 daa korn. Landet	1,63	352 900	370 800	350 800	401 100	50 300	30 300	48 200
8 Storfeslakt/ammeku, 32 ammekyr. Landet	1,25	293 200	298 900	294 100	306 100	12 000	7 200	12 900
9 Frukt og bær, 52 dekar frukt og bær. Landet	1,92	352 800	352 600	359 600	400 400	40 800	47 800	47 600
10 Fjorfekjøtt og planteprodukter, 111 313 fjorfeslakt. Landet	0,99	412 000	317 400	233 700	201 400	-32 300	-116 000	-210 600
11 Økologisk melk og storfeslakt, 26 årskyr. Landet	1,99	353 900	360 500	355 500	377 200	21 700	16 700	23 300
12 Melk, de 1/3 minste melkebrukene, 15 årskyr. Landet	1,74	316 800	323 000	324 300	337 000	12 700	14 000	20 200
13 Melk, de 1/3 største melkebrukene, 46 årskyr. Landet	2,36	422 700	429 000	408 400	428 400	20 000	-600	5 700
14 Melk, de 25 største melkebrukene, 65 årskyr. Landet	2,81	484 800	490 300	462 800	483 500	20 700	-6 800	-1 300
15 Melk og storfeslakt, 33 årskyr. Østlandets flatbygder	2,04	406 300	405 500	363 700	369 800	6 100	-35 700	-36 500
16 Melk og storfeslakt, 27 årskyr. Østlandets andre bygder	1,96	380 100	384 800	372 300	397 200	24 900	12 400	17 100
17 Melk og storfeslakt, 36 årskyr. Agder/Rogaland, Jæren	1,85	438 300	448 600	414 400	415 000	600	-33 600	-23 300
18 Melk og storfeslakt, 26 årskyr. Agder/Rogaland a.bygder	1,90	357 500	363 900	354 000	375 500	21 500	11 600	18 000
19 Melk og storfeslakt, 28 årskyr. Vestlandet	2,11	350 500	355 100	344 500	371 500	27 000	16 400	21 000
20 Melk og storfeslakt, 31 årskyr. Trøndelag	2,04	399 300	405 200	379 600	393 700	14 100	-11 500	-5 600
21 Melk og storfeslakt, 25 årskyr. Nord-Norge	2,00	393 900	400 800	391 900	404 600	12 700	3 800	10 700
22 Korn, <400 dekar korn (235 dekar korn). Østlandet	0,32	94 000	101 500	44 400	90 500	46 100	-11 000	-3 500
23 Korn, de 20 største brukene, 851 dekar korn. Østlandet	0,78	478 700	493 200	440 700	509 300	68 600	16 100	30 600
24 Korn og korn/svin, 331 daa korn + 23 avlssvin. Trøndelag	0,95	477 900	386 100	332 800	340 800	8 000	-45 300	-137 100
25 Sau, 137 vinterfôra sauer. Vestlandet	1,13	174 500	143 000	138 600	149 100	10 500	6 100	-25 400
26 Sau, 171 vinterfôra sauer. Nord-Norge	1,19	270 200	228 600	219 600	221 800	2 200	-6 800	-48 400
27 Sau, de 25 største sauebrukene, 291 v.f. sauer. Landet	1,63	272 200	213 300	202 300	199 700	-2 600	-13 600	-72 500

6.5 Andre hovedpunkter

I fordelingen er det særlig lagt vekt på å prioritere inntektsmuligheter i produksjoner med markedsmuligheter, å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen, styrke miljø- og klimaarbeidet, områder med driftsvansker og velferdsordningene i jordbruket. Det er også tatt hensyn til de som nå får størst kostnadsøkning, og som i størst grad henter en vesentlig andel av inntektene fra jordbruket. Fordelingen tar hensyn til at større bruk gjennomgående har yngre brukere både gjennom tilpasninger i tilskuddsatsene og heving av bunnfradraget med 2 000 kroner per foretak.

Planteprodukter

For å bidra til økt produksjon og økt selvforsyningsgrad på områder hvor det er markedsmuligheter, gjøres følgende hovedendringer:

- Målprisen på matkorn økes med 10 øre per kg.
- Økt prisnedskrivning til korn og økt matkorntilskudd gjør at råvareprisen til mel holdes uendret.
- Bevilgningen til arealtilskuddet til korn økes med 112 mill. kroner, ved å øke arealtilskuddet med 40 kroner per dekar i sone 1 til 4.
- Målprisene på fôrkorn økes med 8 øre per kg og prisnedskrivningstilskuddet reduseres slik at råvarer til kraftfôr blir 4,5 øre dyrere per kg.
- Målprisene på grønnsaker økes med 3 pst. og målprisen på poteter økes med 25 øre per kg.
- Bevilgningen til distriktstilskuddene til frukt og grønt økes med 13,5 mill. kroner.
- Arealtilskuddene til frukt, grønt og poteter økes med 34 mill. kroner.

Tilskudd driftsvanske

Statens forhandlingsutvalg foreslår å prioritere tilskudd til arealer med driftsvansker og de områder av landet der utviklingen i arealbruk er dårligst, gjennom å justere og prioritere en rekke ordninger målrettet mot disse områdene med om lag 260 mill. kroner.

Det fire viktigste tiltakene i tilskudd driftsvanske er:

1. Arealtilskudd grovfôr – dele opp sone 5 for grovfôr og prioritere områdene med størst driftsvansker (sone 5B Vestlandet), 105,8 mill. kroner
2. Arealtilskudd grovfôr – redusere arealavgrensingen for grovfôr i sone 5-7 slik at mer areal blir tilskuddsberettiget, 21,3 mill. kroner
3. Tilskudd til bratt areal i Regionale miljøprogram – øke og øremerke tilskudd til bratt areal med 30,1 mill. kroner
4. Distriktstilskuddene økes totalt med 106,8 mill. kroner, hvorav melk økes i sone D til J og distriktstilskudd til kjøtt økes fra sone 2.

I tillegg prioriteres områdene som har hatt svakest utvikling gjennom satsøkninger i en rekke ordninger, herunder arealtilskudd grovfôr i sone 5A, 6 og 7, arealtilskudd frukt og grønt, distriktstilskudd frukt og grønt, generell økning av Regionale miljøprogram og økning i flere ordninger under LUF.

Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen

- Grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen styrkes, som forutsatt i Jeløya-plattformen, gjennom tilpasninger på en rekke områder. Økonomien i korn, poteter og grøntsektoren styrkes vesentlig. Styrkingen gjøres særlig for arealer som er best egnet til slik produksjon.
- Tilskuddene til det grasbaserte husdyrholdet differensieres ytterligere for å målrettes bedre mot områder med produksjonsutfordringer og driftsvansker.
- Tilskuddene til utmarksbeite økes.

Grasbasert husdyrhold

- Målprisen på melk økes med 3 øre per liter.
- Driftstilskuddet økes med 5 000 kroner i sone 5-7, og satsintervallene i husdyrtilskuddet endres for å prioritere 15 til 30-kyrsbrukene.
- Distriktstilskuddene til melk økes med 73,5 mill. kroner i sone D til J.
- Distriktstilskudd til kjøtt økes med 33,3 mill. kroner, fra sone 2.
- Kvalitetstilskuddet til lammeslakt reduseres med 50 kroner per slakt, husdyrtilskuddet reduseres noe og tilskudd til utmarksbeite økes.

Miljø og klima

Miljø- og klimainnsatsen skal styrkes gjennom oppgjøret.

- Bevilgningene til miljø- og klimatiltak øker med 460 mill. kroner, inkl. arealtilskuddene. Miljøtiltakene over Landbrukets utviklingsfond økes med 83 mill. kroner.
- Bevilgningen til regionale miljøprogram økes med 48,2 mill. kroner. I tillegg til økningen for bratt areal, prioriteres 18,1 mill. kroner til tiltak for å redusere utslipp til vann og luft.
- VSP energi og teknologiutvikling økes med 15 mill. kroner.
- SMIL-ordningen styrkes med 20 mill. kroner.
- Dreneringsordningen økes med 10 mill. kroner.
- Investeringsstøtte til organisert beitebruk økes med 5 mill. kroner.
- Bevilgningen til skogbruk økes med 25 mill. kroner, hvorav en økning på 5 mill. kroner til miljøtiltak i skog.
- Tilskuddene til forskning og utvikling økes med 20 mill. kroner, bl.a. for bidra til økt kunnskap om klimavennlig teknologi.
- Det bevilges 20 mill. kroner til Klimasmart landbruk.
- Tilskudd til biogassordningen økes med 1 mill. kroner.
- Støtten til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap økes med 5 mill. kroner.
- Bevilgningen til økologisk landbruk økes med 12,9 mill. kroner.
- Bevilgningen til Norsk landbruksrådgivning økes med 5 mill. kroner.

Kompetanse, rekruttering og velferd

- Bedriftsrettede midler til investering og utvikling økes med 75 mill. kroner.
- Tilskuddet til Voksenagronomen økes med 4 mill. kroner.
- Tilskudd til avløserordningen for ferie og fritid økes med 6 pst, og taket per foretak heves med 4 500 kroner per foretak.
- Tilskuddet til avløsning ved sykdom økes med 7,4 pst., eller 10 mill. kroner.
- Tilskudd til Landbruksvikarordningen økes med 2,9 mill. kroner.

7 Nærmere om viktige politikkområder

7.1 Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Ordningene under LUF omfatter virkemidler innenfor næringsutviklings- og miljøtiltak, herunder bl.a. tilskuddsordninger, utviklingsprogrammer og prosjekter.

7.1.1 Økonomisk oversikt over fondet

Regnskap og prognoser for utviklingen av fondet er basert på Landbruksdirektoratets rapport nr. 10/2018. Per 31. desember 2017 var fondets egenkapital 1 845 mill. kroner. Av dette var 1 659 mill. kroner inntående i Norges Bank, inkl. a konto i Innovasjon Norge. 186 mill. kroner var utestående investeringslån forventet tilbakebetalt innen 2020. Tabell 7.1 viser kapitalsituasjonen i LUF. Fondet har også et ansvar i form av innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd.

Ansvar per 31. desember 2017 er beregnet til 2 540 mill. kroner. En vesentlig del av ansvaret er knyttet til rentestøtteordningen. Mens de fleste andre tilsagn kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, har rentestøtteordningen en planlagt utbetalingsperiode på 15 år. De faktiske utbetalingene fra rentestøtteordningen er avhengig av rentenivået. Ordningen ble avvirket i jordbruksoppjøret i 2015, og dette vil etterhvert bidra til at det langsiktige ansvaret reduseres. Staten vil være forpliktet til å utbetale rentestøtte for tilsagn som allerede er gitt. Ordninger med særskilt stort ansvar i forhold til innvilgningsramme vil bli gjennomgått.

Det foreslås at LUF tilføres 206 mill. kroner i 2018 gjennom omdisponering av midler i 2018 jf. tabell 7.1. Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til fondet for 2019 økes med 152 mill. kroner og settes til 1 276 mill. kroner.

Tabell 7.1 Framføring av kapital situasjonen for LUF for 2017–2019. Mill. kroner.

	Regnskap 2017	Prognose 2018	Prognose 2019
Bevilgning ¹	1 148,1	1 123,6	1 275,5
Kompensasjon for økt CO2-avgift, jordbruk og skogbruk	55,0		
Engangsoverføring, udisponerte midler	94,5	205,7	
Renteinntekter	8,1	5,8	6,8
Andre inntekter	55,9	25,2	25,2
Sum tilførsel	1 361,5	1 360,3	1 307,6
Utbetalinger jf. statusrapport LUF 10/2018	1 338,7	1 454,4	1 454,4
Endring i tilskuddsramme ²			225,0
Sum utbetalinger	1 338,7	1 454,4	1 679,4
Endring i egenkapital	22,8	-94,2	-371,9
Innstående i Norges Bank, inkl. a konto IN	1 658,9	1 624,0	1 303,2
Utestående investeringslån	186,0	126,8	75,7
Sum Egenkapital i LUF	1 844,9	1 750,7	1 378,9
Likviditet			
Tilført årsbevilgning, renteinntekter m.m.	1 361,5	1 360,3	1 307,6
Netto tilførsel av kapital ifm. Investeringslån (avdrag)	64,5	59,2	51,1
Disponibel likviditet	1 426,0	1 419,5	1 358,6
Utbetalinger	1 338,7	1 454,4	1 679,4
Endring i likviditet	87,3	-35,0	-320,8

- 1 I tillegg til bevilgningen for 2019 vil 10 mill. kroner rammeoverføres fra post 77.15 til handlingsplan plantevernmidler. Dette gjøres i forbindelse med Prop.1
- 2 Økningen i tilskuddsramme som er lagt til grunn i 2019 vil trolig ikke komme til utbetaling i sin helhet i 2019

Tabell 7.1 viser kapital situasjonen for LUF 2017–2019. Med engangsoverføring av udisponerte midler på 206 mill. kroner for 2018 svekkes fondets egenkapital og likviditet moderat for 2018, og gir et vesentlig bedre resultat for 2018 enn det Jordbrukets forhandlingsutvalg legger opp til i sitt krav. Prognosen for 2019 viser at fondets egenkapital og likviditet svekkes. Erfaring viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognosene, blant annet som følge av frafall i ansvar og styrking av egenkapitalen gjennom tilførsel av engangsmidler. Kapital situasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må holdes under oppsyn.

7.1.2 Tilskuddsramme for LUF

Tabell 7.2 viser Tilskuddsramme for LUF i 2019, samt endring i tilskuddsramme fra 2018 til 2019. Tilskuddsrammen for fondet for 2019 foreslås satt til totalt 1 724 mill. kroner, inkl. rentestøtteutbetalinger.

En vesentlig del av tilskuddsrammen for LUF for 2019 er avsatt til ordninger som skal stimulere til investering og bedriftsutvikling, næringsutvikling og gründerskap i landbruket. Skogbruk, og ordninger knyttet til klima- og miljøtiltak, utgjør en annen sentral del av tilskuddsrammen til fondet.

Tabell 7.2 Tilskuddsramme for LUF. Mill. kroner.

	2018	2019	Endring 2018- 2019
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	634,5	709,5	75,0
Utrednings- og tilretteleggingsmidler	48,0	48,0	0,0
Områderettet innsats			
<i>Arktisk landbruk</i>	2,0	2,0	0,0
<i>Fjellandbruket</i>	0,0	2,0	2,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket			
<i>Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)</i>	6,0	4,0	-2,0
<i>Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving</i>	14,0	14,0	0,0
<i>Nasjonal modell for voksenagronom¹</i>	11,0	15,0	4,0
<i>Mentorordning</i>	0,0	2,0	2,0
Forskning og utvikling	55,0	75,0	20,0
Matmerk	55,0	63,0	8,0
Utviklingsprogrammet	102,5	111,0	8,5
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologitvilling i landbruket	67,0	82,0	15,0
Skogbruk ²	222,0	247,0	25,0
Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	1,5	2,0	0,5
Dyrevelferdsprogram mink	2,0	0,0	-2,0
Utsiktsrydding	8,0	12,0	4,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95,0	115,0	20,0
Drenering	58,0	68,0	10,0
Investeringsstøtte organisert beitebruk	13,0	18,0	5,0
Handlingsplan for plantevernmidler ³	0,0	0,0	0,0
Klima- og miljøprogram	20,0	20,0	0,0
Klimasmart landbruk	0,0	20,0	20,0
Biogass	2,0	3,0	1,0
Støtte verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap	13,5	18,5	5,0
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	31,0	33,0	2,0
SUM tilskuddsramme	1 461,0	1 684,0	223,0
Rentestøtte - utbetalinger	38,0	40,0	2,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 499,0	1 724,0	225,0

1 Inkluderer 2 mill. kroner til utvikling av digitale løsninger

2 8 mill. kroner av tilskuddsrammen skal øremerkes miljøtiltak i skogbruket

3 Ordningen flyttes fra post 77.15 til LUF i forbindelse med prp.1 (10 mill. kroner)

7.2 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Investeringsvirkemidlene og næringsutviklingsprogrammene i landbruket er viktige virkemidler for å oppnå dette. Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, samt Stortingets behandling av denne, er retningsgivende for videre satsing på

andre landbruksbaserte næringer utenom tradisjonelt jordbruk. Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* og Stortingets behandling av denne, legger også grunnlag for den videre innretningen av virkemidlene knyttet til rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket under LUF. Sentrale mål for virkemidlene er å legge til rette for flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer i landbruket. Risikoavlastende virkemidler er et viktig bidrag til å få en mer konkurransedyktig og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Flere av virkemidlene har blant annet som mål å lette oppstartsutfordringer og bidra til kompetanseutvikling i næringen. Ordningene har derfor betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regionale bygdeutviklingsprogram bestående av regionale næringsprogram, regionale miljøprogram og regionalt skog- og klimaprogram, synliggjør regionale prioriteringer og tilpasninger av virkemiddelbruken. Gjeldende programmer skal revideres innen 1.1.2019. Det er lagt til grunn at de fylkesmannsembetene som er vedtatt sammenslått fra 1.1.2019 samarbeider om utformingen av bygdeutviklingsprogrammene med tilhørende underprogram. Ordningen med regionale partnerskap, der også faglagene i landbruket deltar, videreføres innenfor nye strukturer.

Samordnet innsats for utvikling og bruk av miljø- og klimavennlig teknologi i landbruket

Landbruket må tilpasse seg endrede klimaforhold og bidra til redusert påvirkning på miljø og klima. Teknologi er en sentral driver for utvikling av bærekraftige løsninger innen jordbruksproduksjonen. Nye teknologiske løsninger kan både bidra til økt effektivitet og lønnsomhet, samt en miljø- og klimavennlig drift. Teknologiutvikling, eksempelvis knyttet til presisjonsjordbruk, vil kunne forbedre agronomisk praksis og redusere utslipp til luft og vann. I frukt- og grøntnæringen kan eksempelvis bruk av ny teknologi bidra til vesentlig reduksjon i bruk av kjemikalier, høyere energieffektivitet, større avlinger, redusert arbeidsforbruk og redusert matsvinn. NIBIOs Senter for presisjonsjordbruk på Apelsvoll er et eksempel på en av flere FoU-aktører som bidrar til å gjøre veien kortere fra ny teknologi utvikles til den kommer bonden til gode. Bedrifter som Soilsteam International og No Fence er eksempler på at teknologi utviklet til bruk i landbruket i Norge er i ferd med å bli etterspurt også internasjonalt. Landbrukets etterspørsel etter ny teknologi kan på denne måten også bidra til verdiskaping gjennom utvikling av ny leverandørindustri og en teknologi som potensielt kan bli en interessant eksportartikkel.

Med dette som utgangspunkt legges det i statens tilbud opp til en mer helhetlig og samordnet utviklingspakke for miljø- og klimavennlig teknologi i jordbruket. Formålet er å stimulere til reduserte klimagassutslipp fra sektoren, bidra til mer miljøvennlig drift, og øke verdiskapingen og konkurranskraften gjennom effektiv ressursutnyttelse. Dette gjøres gjennom klarere vektlegging av og forsterket innsats rettet mot disse områdene i eksisterende ordninger. De aktuelle ordningene favner om tiltak fra FoU, via pilotering og investering til rådgivning og praktisk gjennomføring på det enkelte gårdsbruk:

- Forsterket FoU-innsats på området gjennom forskningsmidler og utredningsmidler (se kap. 7.2.5) og gjennom klima- og miljøprogrammet (se kap. 7.3.4)

- Utvidelse av formål og forsterking av Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket, slik at det også omfatter utviklingsprosjekter knyttet til teknologiutvikling i landbruket (se kap. 7.2.8)
- Prioritering av prosjekt med miljø-, klima- og energieffektive løsninger innenfor IBU-ordningen (se kap 7.2.1)
- Rådgiving om presisjonsjordbruk i regi av Norsk Landbruksrådgiving der det legges til rette for at ny teknologi og løsninger raskt kan tas i bruk (se kap. 7.11.4)

Statens forhandlingsutvalg mener det er behov for bedre samordning på området mellom de ulike aktørene som har en sentral rolle i bruken av virkemidlene nevnt over, slik at man sikrer helhetlig og effektiv virkemiddelbruk. Det foreslås derfor at det etableres en koordineringsgruppe bestående av Innovasjon Norge, Norsk Landbruksrådgiving, Landbruksdirektoratet, Forskningsrådet, Landbruks- og matdepartementet, Klima- og miljødepartementet og jordbrukets organisasjoner. Koordineringsgruppa ledes av LMD. Aktuelle tema for drøfting i gruppa kan være synliggjøring av samlet aktivitet på området, koordinering av aktiviteter på tvers av organisasjonene og felles prosjektutlysninger.

I arbeidet skal det spesielt legges vekt på teknologiutvikling som bidrar til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket, økt effektivitet gjennom automatisering og digitalisering, og løsninger som bidrar til effektiv og god ressursutnyttelse, f.eks. knyttet til teknologiutvikling i grøntsektoren, bruk av husdyrgjødsel, redusert matsvinn, energiforsyning og valg av byggemateriale.

7.2.1 Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)

Midlene til investering og bedriftsutvikling i landbruket har et todelt formål; å bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting, og å bidra til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, med særskilt mål om effektivisering av produksjonen. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi, oppnås effektivisering og økt produktivitet i landbruket. Ordningen er også et målrettet virkemiddel for å fremme rekruttering til næringen, både fordi yngre gårdbrukere investerer i større grad enn eldre, og delvis fordi mange eldre som investerer gjør det for å legge til rette for neste generasjon. Næringsutøvere under 35 år er prioritert i deler av regelverket. I 2017 gikk 27 pst. av tilskuddsmidlene til personlige støttemottakere til personer under 35 år. Dette er en markant økning siden 2010/2011, da den lå på 19 pst.

Statens bidrag til investeringer i landbruket er i dag betydelig. I perioden 2014–2018 har avsetningen til IBU-midlene økt med om lag 20 pst. I forbindelse med Stortingets behandling av statsbudsjettet for 2018 ble det avsatt 75 mill. kroner i engangsmidler til investeringsstøtte for landbruket over kapittel 1149 post 75. Næringskomiteens flertall la til grunn at eventuelle investeringsvirkemidler i kommende år bevilges gjennom jordbruksavtalen. I tråd med dette foreslår Statens forhandlingsutvalg at avsetningen over IBU-ordningen økes med 75 mill. kroner for 2019 og settes til 709,5 mill. kroner.

Investering i ny driftsbygning eller vesentlig oppgradering av eksisterende bygningsmasse er et omfattende moderniseringsprosjekt for det enkelte landbruksforetak. Det er viktig at

det i forbindelse med et slikt prosjekt også ses på muligheten for å oppnå gode miljø- og klimaeffekter, og at dette inngår i vurderingen av tildeling av støtte. Hensyn til energiforsyning og valg av byggemateriale er et eksempel på dette. Det vises også til omtale av IBU-ordningen knyttet til behovet for en helhetlig innsats for utvikling av miljø- og klimavennlig teknologi i kapittel 7.2.

Ordningen med risikolån landbruk ble innført i 2006. Risikolån landbruk er pantesikret toppfinansieringslån til landbruksformål, og blir innvilget på den delen av finanseringen som ikke kan tilbys som lavrisikolån. Innlån skjer gjennom Innovasjon Norges generelle innlånsvirksomhet, mens avsetningen til tapsfond skjer fra IBU-midlene. Ordningen er særskilt brukt i utkantområder med lav panteverdi. Det er Innovasjon Norges vurdering at overdekningen på tapsfondet bør være på minst 10 pst. Størrelsen på netto tapsfond er nå nesten 16 pst. større enn risikoen i porteføljen, og ved årsskiftet var samlet tapsfond-avsetning 58 mill. kroner. Det legges opp til at overdekningen på tapsfondet blir bygd ned i 2018. Vurderingen gjøres i forbindelse med at tapsfondsavsetningen innlemmes i balansen til LUF, og opphører som et eget fond, med egen konto under Innovasjon Norge. LMD, Innovasjon Norge og Landbruksdirektoratet fastsetter i samråd størrelsen på tapsfondet. Overdekningen frigjøres til nye IBU-tilskudd.

I jordbrukets krav ble det pekt på behovet for flere og mer fleksible kapitalinstrumenter som kan møte behovet for toppfinansiering, særskilt i distriktskommuner der pantegrunnlaget er lavt. Det bes om at det nedsettes en partssammensatt arbeidsgruppe som skal vurdere modeller og vilkår for mer og bedre samspill mellom offentlig investeringskapital og kapital fra private finansieringsinstitusjoner. Statens forhandlingsutvalg viser til vedlegg 4 i Prop. 141 S (2016–2017) om investeringer i landbruket, der dette spørsmålet ble vurdert. Her ble det bl.a. vist til at de lave tapstallene for landbruket både i offentlige og private låneinstitusjoner tilsier at landbrukskunden bør være en attraktiv lånekunde for private banker i de aller fleste områdene av landet. Risikolåneordningen over IBU-midlene er videre særskilt nyttet i områder av landet der pantegrunnlaget er lavt, og fungerer dermed etter hensikten som et særskilt risikoavlastende virkemiddel i Utkant-Norge.

I jordbruksoppgjøret 2017 ble det spesifisert at man ved søknader som omfatter utbygging av gjødsellager skal prioritere tiltak som bidrar til reduserte utslipp, f.eks. gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10-12 måneders lagringskapasitet. Departementet er kjent med at enkelte fylker har utfordringer knyttet til lagerkapasitet for husdyrgjødsel, noe som kan få negative konsekvenser for miljø og klima. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at det også kan gis tilskudd til bygging av enkeltstående gjødsellager på eid areal. I kap. 7.3.5 foreslås det videre at etablering av tett dekke på eksisterende gjødsellager innlemmes som et tilskuddsberettiget tiltak i SMIL-ordningen.

Forskrift om midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket skal legges til grunn for forvaltningen av midlene. Det foreslås at Innovasjon Norge gis anledning til å fastsette enkelte saksbehandlingsstandarder, for en mer enhetlig saksbehandlingspraksis. Dette gjelder f.eks. å kunne definere omfang/kriterier for "mindre investeringer" ved generasjonsskifte.

Det gis utover dette følgende nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler i 2019:

- Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres i produksjoner med markedspotensial.
- Det skal særskilt prioriteres støtte til frukt- og grøntnæringen, veksthusnæringen samt kornproduksjon. I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres.
- Lønnsomhetsvurdering av det enkelte prosjekt skal ligge til grunn for tildeling av midler.
- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering mellom søknader.
- Det skal tas hensyn til nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og behov for fornyelse av driftsapparatet.
- Innen melkeproduksjon er det spesielt behov for å prioritere fornying av 15-30 kyrstfjøs.
- Innen saueproduksjon skal det prioriteres støtte til økologiske saueprodusenter som må foreta større investeringer på grunn av endrede krav til liggeareal som følge av implementeringen av EUs økologiregelvek fra mars 2017.
- Prosjekter med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres, for eksempel ved bruk av tre som byggemateriale og investering i andre miljø- og klimasmarte løsninger i forbindelse med investering i ny driftsbygning.
- Det kan gis ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner til geitemelkprodusenter som omstiller til annen produksjon og som selger hele kvoten gjennom oppkjøpsordningen for geitemelkkvoter. Dette tilskuddet kommer i tillegg til ev. ordinær IBU-støtte. Lønnsomhetsvurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investeringstilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknader må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsomgangene i fylkene.
- Det kan gis investeringstilskudd til bygging av gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10-12 måneders lagringskapasitet på inntil 20 pst. av kostnadene, begrenset oppad til 20 pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. Øvre grense for tilskudd settes til 100 000 kroner per prosjekt. Det kan ikke gis tilskudd til bygging av gjødsellager på leid areal.
- Det kan gis inntil 100 mill. kroner i risikolån. Tapsavsetningen skjer innenfor rammen av IBU-midlene. Nivået på tapsfondavsetningen skal reduseres.
- Den regionale partnerskapets strategiske føringer er avgrenset til prioritering mellom ulike produksjoner i den enkelte region/fylke. Det er også anledning til å gjøre prioriteringer mellom ulike områder i regionen/fylket. Faglagene skal inngå i det regionale partnerskapet.

7.2.2 Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak

De fylkesvise midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak skal bidra til utvikling og fornying av det tradisjonelle landbruket og å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer gjennom utviklings- og kompetansehevende tiltak, samt mobiliserings-tiltak. Midlene skal støtte opp om innledende faser og arbeid knyttet til landbruksbasert næringsutvikling regionalt, og kan gis til organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan, hovedsakelig innenfor landbruket.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til utrednings- og tilretteleggingstiltak settes til 48 mill. kroner i 2019. Det forutsettes ellers at den strategiske innretningen på bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene er godt samordnet med den strategiske innretningen for de bedriftsrettede virkemidlene regionalt. I forbindelse med at ordningen

fra 2020 skal forvaltes av fylkeskommunene vil det bli utarbeidet forskrift for forvaltningen av midlene. Det overordnede ansvaret for forvaltning av ordningen overføres fra Landbruks- og matdepartementet til Landbruksdirektoratet fra 2019.

7.2.3 Områderettet innsats

I perioden 2012–2014 ble det bevilget 9 mill. kroner over jordbruksavtalen til arktisk landbruk, og i perioden 2014–2016 ble det bevilget 18 mill. kroner over jordbruksavtalen til fjellandbruket, under ordningen områderettet innsats. Erfaringene fra dette arbeidet har vist at spesielle tiltak for utvikling av landbruket i avgrensede områder har positive effekter. Med basis i disse erfaringene foreslår Statens forhandlingsutvalg at det avsettes ytterligere midler over jordbruksavtalen til områderettet innsats.

Fylkesmannen skal ha ansvaret for å forvalte områderettet innsats, hvorav ett fylkesmannsembete i hvert område får et koordinerende ansvar for satsingen opp mot øvrige fylkesmenn, fylkeskommuner, næringsorganisasjonene og ev. andre aktører i det enkelte området. Statens forhandlingsutvalg foreslår å avsette 4 mill. kroner til områderettede tiltak i 2019, med sikte på en 3-årig satsing i følgende områder:

Fjellandbruket

Fjellandbruket omfatter fjellandbruket i Trøndelag, Innlandet, Telemark og Vestfold, samt Viken. Satsingen skal bygge videre på erfaringene fra innsatsen overfor fjellandbruket i perioden 2014–2016, der rekruttering til næringen og utvikling av potensiale for økt verdiskaping knyttet til fjellandbruket ble vektlagt. Det foreslås å avsette 2 mill. kroner til satsingen i 2019.

Arktisk landbruk

Satsingen på Arktisk landbruk omfatter Nordland, Troms og Finnmark. I jordbruksoppgjøret 2017 ble det avsatt 2 mill. kroner til arktisk landbruk for 2018, som skal bygge på erfaringene fra satsingen på arktisk landbruk i perioden 2012–2014. Avsetningen videreføres i 2019.

7.2.4 Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Agronomisk kompetanse og kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for et bærekraftig landbruk, og for å nå målet om økt matproduksjon. Et godt opplærings- og utdanningssystem bidrar til å tilby utøverne i landbruket riktig kompetanse. I tillegg til det formelle utdanningssystemet, er ulike typer rådgivingstjenester, nettverk, kurs og mentorordninger m.m. viktige kilder til kompetanseheving for næringsutøverne i landbruket. Kompetansebehovet i næringen er variert og avhenger bl.a. av type produksjon. En rekke av ordningene over jordbruksavtalen bidrar til å styrke kompetansen i næringen, spesielt ordningen innenfor Landbrukets utviklingsfond. I tillegg til ordningene som omtales nedenfor, omfatter IBU-ordningen, Utviklingsprogrammet og avsetningen til skogbruk, kompetansehevende tiltak for den enkelte næringsutøver. Rådgivingstjenesten i form av Norsk landbruksrådgiving er en sentral aktør for kompetanseheving i landbruket og

bidragsyter til kunnskapsbasert utvikling av produksjonsgrunnlaget på den enkelte gård. Samspillet mellom formell landbruksutdanning, øvrige kompetansehevede tiltak og den landsomfattende rådgivningstjenesten gir den enkelte næringsutøver i landbruket totalt sett et omfattende tilbud knyttet til kunnskaps- og kompetanseheving.

7.2.4.1 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving

Fylkeskommunene forvalter virkemidler til styrking av innsatsen innenfor rekruttering og kompetanseheving i landbruket.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å sette av 14 mill. kroner til rekruttering og kompetanseheving for 2019. Prioriterte områder for ordningen er støtte til etter- og videreutdanning landbruket, og tiltak som retter seg inn mot rekruttering, likestilling og omdømmebygging.

7.2.4.2 Nasjonal modell for voksenagronom

Mange av de som etablerer seg i næringen i dag har en annen utdanning enn landbruksfaglig utdanning. I tillegg til de ordinære utdanningsløpene er det derfor nødvendig med fleksible løsninger for kompetanseheving. En fleksibel landbruksutdanning er også et viktig tiltak for de som ikke har noen tilknytning til landbruket fra før, som ønsker seg inn i næringen. I fjorårets jordbruksoppgjør ble partene enige om å etablere en nasjonal modell for voksenagronom i regi av de fylkeskommunale naturbruksskolene, med et faglig innhold som omfatter programfag landbruk vg2 og vg3. Opplæringen skal være organisert som samlinger i kombinasjon med nettundervisning, og har en aldersgrense for opptak på 25 år. Betegnelsen *Voksenagronomen* er forbeholdt tilbud som er i tråd med modellen mht. forvaltning, organisering og innhold. Partene ble også enige om å sette av midler til utvikling av felles digitale verktøy for nettbasert undervisning for hele landet.

Det er viktig å ha et voksenagronomtilbud av god kvalitet over *hele* landet, og Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at midlene til voksenagronomopplæring etter den nasjonale modellen styrkes med 15 mill. kroner, og at det settes av 13 mill. kroner til etablering og drift av en nasjonal modell for voksenagronomen i regi av de fylkeskommunale naturbruksskolene. I tillegg til dette settes det av 2 mill. kroner til implementering av felles digitale løsninger basert på utvikling og pilotering av slike løsninger i inneværende år. Fylkeskommunenes ansvar for ordningen må sees i sammenheng med deres rolle som skoleiere og regionale utviklingsaktører. Her er de videregående skolene med utdanningsprogram naturbruk viktige for å rekruttere rett kompetanse til landbrukssektoren, og som ressurs for etter- og videreutdanningstilbudene i landbruket.

I jordbrukets krav blir det vist til at gartnerutdanningen ikke omfattes av retningslinjene for Voksenagronomen og tilhørende finansieringsordning. Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til at det er viktig at næringen fortsatt har tilgang på gartnerutdannelse for voksne og mener dette bør innarbeides i den nasjonale modellen for voksenagronom. Det er viktig å legge til rette for rekruttering til gartnerutdanning og bidra til rett kompetanse innenfor grøntsektoren. Statens forhandlingsutvalg er derfor enig i jordbrukets vurdering av at det kan være hensiktsmessig at den nasjonale modellen også kan omfatte tilbud om gartneropplæring for voksne. Innføringen av den nasjonale modellen for voksenagronomen var basert på en relativt omfattende utredning, og det bør derfor gjøres en vurdering av en

tilsvarende modell for gartneropplæringen. Før man kan innarbeide en slik ordning i retningslinjene må det gjøres en vurdering i samarbeid med utdanningsmyndighetene. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det settes ned en hurtigarbeidende gruppe med representanter fra partene og utdanningsmyndighetene med sikte på å innarbeide retningslinjer i den nasjonale modellen for voksenagronomen som også omfatter gartneropplæring tilsvarende Vg3 Gartnerfag. Tidspunkt for en slik innføring vil avhenge av hva som kommer frem i dette arbeidet, men det er et mål at det kan implementeres så raskt som mulig, gjerne allerede fra høsten 2019.

7.2.4.3 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket

Programmet skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket eller innenfor andre næringer i tilknytning til landbruket, gjennom utvikling av nasjonale og regionale kompetansetilbud.

Landbruksdirektoratet vil fra 2019 overta forvaltningen av Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL) fra Matmerk. Faglagene i jordbruket vil fremdeles ha en rolle knyttet til bruken av midlene. Det legges opp til nærmere dialog om dette i løpet av 2018.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til KIL for 2019 settes til 4 mill. kroner. Inntil 1 mill. kroner kan avsettes til kurs for avløsere og landbruksvikarer.

7.2.4.4 Mentorordning i landbruket

I jordbruksoppgjøret 2014 ble det avsatt 4 mill. kroner til en flerårig satsing på rekruttering og gründerskap i landbruket. I Meld. St. 31 (2014- 2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, ble det foreslått at satsingen skulle benyttes til å prøve ut en mentorordning i landbruket. I tråd med føringene fra jordbruksoppgjøret i 2016 har det fra 2017 blitt prøvd ut lavterskel mentorordning i landbruket i regi av Norsk landbruksrådgiving (NLR). Mentorordningen innebærer at en erfaren gårdbruker gjør en formell avtale med en ung kollega om å bistå som diskusjonspartner i driften. Mentorordningen er utviklet i tett dialog mellom Norge Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og NLR. Innovasjon Norge er involvert på regionalt nivå. Prøveordningen vil gå ut 2018 og prøves ut i regionene Trøndelag, Agder, Hedmark/Oppland, samt Sogn og Fjordane. Norsk landbruksrådgiving viser til at ordningen har fått god oppslutning i de aktuelle regionene. For 2018 er det påmeldt 58 par totalt. NLR har gjennomført en egen evaluering av forsøket så langt, og viser til at erfaringene er så gode at ordningen bør utvides og fortsette. Statens forhandlingsutvalg foreslår at ordningen videreføres i sin nåværende form i 2019, og finansieres med 2 mill. kroner. Ordningen er i dag avgrenset til en prioritering av unge bønder under 35 år. Dette endres til prioritering av *nye bønder*. Dette er i tråd med jordbrukets krav. Forsøket skal evalueres til jordbruksoppgjøret 2019.

7.2.5 Forskning og utvikling

For 2019 foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke avsetningen til forskning med 20 mill. kroner til 75 mill. kroner.

Midler til forskning og utvikling over jordbruksavtalen har som formål å støtte utvikling av ny kunnskap og teknologi til landbruks- og matsektoren. Forskning av høy kvalitet og

med relevans for sektorens næringsliv skal bidra til økt matproduksjon, trygg mat og til bærekraft og konkurransevne i sektoren. Styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen skal ved utlysning og tildeling ta hensyn til behovet for kunnskap for reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket og økt lagring av karbon i jord og skog. Videre skal styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen ved utlysning og tildeling bidra til oppfølging av regjeringens strategi for bioøkonomi. Det vises videre til omtale av forskningsmidlene i kap 7.2 og behovet for en helhetlig innsats for utvikling av miljø- og klimavennlig teknologi. Styret prioriterer nærmere innenfor disse områdene.

For å sikre tilstrekkelig kunnskap om miljø, klima og dyrevelferd, må det i større grad vurderes fullfinansiering av forskningsprosjekter innenfor disse områdene. Videre skal deltakelse i det norsk-svenske samarbeidet innen hesteforskning videreføres. Det skal årlig avsettes 3 mill. kroner til et femårig forskningsprosjekt for å styrke kunnskapsgrunnlaget innen skog og klima.

Minst 5 mill. kroner av avsetningen skal disponeres under posten til utredninger.

Utredninger knyttet til teknologiutvikling som kan bidra til redusert klimautslipp og økt konkurransekraft skal prioriteres, jf. kap. 7.2. Statens forhandlingsutvalg foreslår videre at følgende utredninger gjennomføres til jordbruksoppjøret 2019:

- Økonomiske og miljømessige gevinster med presisjonsjordbruk
- Muligheter for økt binding av karbon i jord
- Hvordan tilbudet fra ulike husdyrproduksjoner varierer med endringer i priser og tilskudd, herunder ulik vektning av produksjonsuavhengige og produksjonsnøytrale tilskuddsordninger

7.2.6 Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og å skape preferanse for norskprodusert mat. Det skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere. Stiftelsen har i oppgave å administrere og videreutvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede Betegnelser og Spesialitet, generisk informasjon om økologisk mat, samt drifte databasen lokalmat.no. Stiftelsen skal også bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter og drifte det nasjonale nettstedet for Inn på tunet. Fra 2019 overføres oppgaven med å forvalte KIL-midler fra Matmerk til Landbruksdirektoratet.

Matmerk har igangsatt et omfattende arbeid med oppgradering og utvikling av KSL til et mer brukervennlig og kostnadseffektivt system bygget på ny teknologi. I tilknytning til nyutviklet KSL-system er det behov for et nasjonalt opplæringsprogram for bønder, skoler og rådgivere for å sikre god kunnskap og bruk av systemet. Matmerk har pekt på et stort behov for økt revisjonsfrekvens i KSL, spesielt innenfor risikobaserte produksjoner.

Matmerk har ansvaret for godkjenningsordningen for Inn på Tunet. For 2019 er det planlagt gjennomført om lag 300 ny/regodkjenninger. Videre er det behov for videreutvikling av standarder. Som en oppfølging av Handlingsplanen for Inn på Tunet

skal også veiledende materiell for Inn på tunet innenfor psykisk helse og rusomsorg ferdigstilles i 2019.

Lokalmat.no har etter hvert utviklet seg til å bli en viktig kanal for både kjøpere og selgere av lokalmatprodukter. Det er behov for å videreutvikle og forbedre databasen ytterligere, spesielt med tanke på forenkling og økt nytteverdi for lokalmatprodusentene. Statens forhandlingsutvalg understreker at utviklingen av lokalmat.no må skje med utgangspunkt i råd og føringer fra styringsgruppen som er etablert for arbeidet.

Det er et mål å øke den samlede omsetningen av lokalmat fra alle salgskanaler til 10 mrd. kroner innen 2025. Dagens salgsmålinger omfatter imidlertid salg via dagligvarehandelen. HORECA-markedet er en viktig omsetningskanal for lokalmatprodukter som det er viktig å inkludere i målingene for å få et riktigere inntrykk av utviklingen på området.

Matmerk forvalter flere merkeordninger for norsk mat. Økt verdiskaping i landbruket gjennom mangfoldige, synlige og tilgjengelige norske matspesialiteter og merkebrukere er blant annet vektlagt i regjeringens strategi for landbruks- og reindriftsbasert reiseliv. Det er også startet et arbeid med å utvikle Matnasjonen Norge, der merkeordningene kan spille en viktig rolle.

Statens forhandlingsutvalg foreslår ut fra dette å øke den samlede avsetningen til Matmerk for 2019 med 8 mill. kroner til 63 mill. kroner.

7.2.7 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet - landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal skape vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, herunder jakt- og fisketurisme, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre landbruksbaserte næringer basert på landbruksressurser. Programmet forvaltes av Innovasjon Norge, og er et sentralt virkemiddel for å oppnå målsettingene i landbrukspolitikken, herunder spesielt Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Regjeringens strategi for reiseliv basert på landbruket og reindriftens ressurser *Opplevingar for ein kvar smak* og ambisjonen om 10 mrd. kroner i omsetning av lokalmat og –drikke samlet fra alle markedskanaler innen 2025, gir også føringer for Utviklingsprogrammet. Tiltakene over programmet skal også bidra til å realisere Matnasjonen Norge.

Programmet tilbyr tilpassede kompetansetiltak til bedriftene, finansiering til bedrifter som ønsker å vokse, og støtte til etablering av forpliktende produsentnettverk. Programmet gir også støtte til omdømmetiltak for å bygge stolthet og øke kompetanse i næringen, samt øke kunnskap om de ulike områdene som programmet dekker, både hos forbrukere, i markedet og i samfunnet generelt. Flere regioner er i gang med strategier og handlingsplaner innen mat og reiseliv, som vil gjøre det mulig å bidra til videre utvikling av sterke mat- og reiselivsregioner, i tråd med målene i reiselivsstrategien.

Det er de senere årene gjennomført evalueringer av flere av ordningene i tilknytning til programmet. Bedriftsnettverksordningen er nylig evaluert og kompetansetiltakene skal evalueres i løpet av 2018. Disse evalueringene vil spille inn på fremtidig innretning på

utviklingsprogrammet, sammen med føringene fra Meld. St. 31, evalueringer og reiselivsstrategien. Innovasjon Norge vil, i samarbeid med programmets styringsgruppe, vurdere den samlede innretningen av programmet, både når det gjelder bedriftsnettverk, vekststøtte, kompetanseutviklingstilbudet og omdømmearbeidet. Det er gjort noen endringer i programmets innretning som ble nedfelt i nytt programnotat gjeldende fra 2018.

Økt verdiskaping basert på høstbare viltressurser

I Kongelig resolusjon av 17. januar 2018 og Kongelig resolusjon av 27. april 2018 ble ansvaret for forvaltning av høstbare viltressurser overført fra Klima- og miljødepartementet til Landbruks- og matdepartementet. Norge har lange og sterke tradisjoner for høsting av naturens overskudd bl.a. gjennom jakt og fangst. Rekruttering av nye, kompetente jegere er viktig for grunneieres muligheter for å hente inntekter fra jakt og for jaktas omdømme i samfunnet. Det ligger et betydelig potensial for økt verdiskaping gjennom en bærekraftig og mer aktiv forvaltning av de høstbare viltressursene. Dette kan være tiltak og aktiviteter som omfatter bl.a. etablering og videreutvikling av jaktprodukter med ulik tilretteleggingsgrad, samt foredling og omsetning av viltkjøtt.

For å få til en helhetlig satsing på næringsutvikling basert på høstbare viltressurser foreslås det å nedsette en arbeidsgruppe som skal utarbeide en handlingsplan. Arbeidsgruppen skal bestå av avtalepartene, samt representanter fra skogbruksorganisasjonene og Norges jeger- og fiskeforbund. Innovasjon Norge er sekretariat for gruppa.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at den samlede avsetningen til Utviklingsprogrammet økes med 8,5 mill. kroner til 111 mill. kroner for 2019. Tiltak som bidrar til flere vekstbedrifter og oppfølging av reiselivsstrategien skal prioriteres, herunder spesielt tiltak som er knyttet til forvaltningen av høstbare viltressurser og øvrige utmarksressurser som gir økt potensiale for verdiskaping.

7.2.8 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket gir økt verdiskaping, og bidrar til å nå regjeringens mål i klima- og energipolitikken.

Fra 2017 åpnet Innovasjon Norge for å gi investeringsstøtte til anlegg som kombinerer biovarmeproduksjon med strømproduksjon fra solceller. Det kan også gis støtte til kombinerte el-/varmeanlegg basert på biobrensel, såkalte CHP-anlegg. Det stilles de samme kravene til lønnsomhet som for rene bioenergianlegg. Slike løsninger gir gårdsbruk muligheter for å bli selvforsynt med energi. Bioenergi er fortsatt hovedprioriteringen i satsingen. Et annet utviklingsområde er produksjon av biokull som sideprodukt til bioenergi. Dette kan være særlig interessant som et klimatiltak, gjennom binding og lagring av karbon i jord.

Utviklingen av gårdsbaserte biogassanlegg er også et prioritert område innenfor programmet og den nasjonale klimapolitikken. Denne satsingen koordineres med regjeringens biogasstrategi (som finansieres over Klima- og miljødepartementets budsjett), hvor det legges vekt på etablering av pilotanlegg som behandler husdyrgjødsel i

kombinasjon med annet biologisk avfall. Erfaringene så langt er at dette gir synergieffekter og økt effektivitet i utviklingsarbeidet.

Det vises til omtale av Verdiskapingsprogrammet knyttet til behovet for en helhetlig innsats for utvikling av miljø- og klimavennlig teknologi i kapittel 7.2. Med bakgrunn i dette foreslås det å utvide målområdet for programmet i 2019 til å omfatte utviklings- og utprøvningsprosjekter innen klima, miljø og energi på gårdsnivå. Formålet skal være å teste ut ny produksjonsteknologi og nye løsninger på gårdsnivå som skal bidra til reduserte klimagassutslipp og økt konkurransekraft for næringen. Her vil det bl.a. være viktig å koble leverandørindustri og bonde for utvikling av teknologi og løsninger som ennå ikke er "hyllevare".

Norsk Gartnerforbund (NGF) har gjennom tre energirådgivningsprosjekt finansiert over jordbruksavtalen og delvis over dette programmet oppnådd svært gode resultater. Det er fortsatt stort behov og potensiale for energirådgivning for økt klimavennlig og energieffektiv produksjon av norske mat- og pryddplanter i veksthus. Det er også et betydelig potensial for utvikling av moderne teknologi i veksthus og kjølelager som kan bidra til effektiv og høy produksjon med utvidet sesong og mulighet for større norskandel. Det er viktig at det jobbes mot en grøntproduksjon med lavere klimautslipp, utvidet norsk sesong og mindre matsvinn.

Med bakgrunn i at formålet for programmet utvides til også å omfatte teknologiutvikling i landbruket endrer programmet navn til Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket. Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til programmet økes med 15 mill. kroner til 82 mill. kroner for 2019.

7.2.9 Skogbruk

Meld. St. 6 (2016–2017) *Verdier i vekst*, samt Stortingets behandling av denne, omtaler regjeringens politikk for skog- og trenæringen, og er retningsgivende for videre satsing på skogområdet. Både regjeringen og Stortinget framhever her skogressursene som viktig for sysselsetting og verdiskaping i Norge, og som kilde til fornybar energi og trematerialer som erstatter mer klimabelastende materialer. For å bidra til økt verdiskaping i hele verdikjeden skog, vil regjeringen legge til rette for økt avvirkning innenfor bærekraftige rammer, dersom markedene etterspør dette. Samtidig stimulerer regjeringen til økt etterspørsel gjennom å arbeide for bruk av tre i ulike produkter og gjennom opptrappingsplanen for bruk av biodrivstoff. Regjeringen vil styrke miljøhensynene i skogbruket ved å bruke virkemidlene i naturmangfoldloven, og skogbrukets virkemidler som miljøregistreringer, kunnskapsutvikling og Norsk PEFC Skogstandard, slik at uttaket av biomasse fra skog kan økes samtidig som det biologiske mangfoldet ivaretas. Med bakgrunn i at hogsten har økt de siste årene, øker behovet for planting og ungskogpleie.

Et velfungerende skogsveinett er avgjørende for et lønnsomt skogbruk. Det er fortsatt behov for nybygging av skogsveier og standardheving av gamle veier for å legge til rette for rasjonell og kostnadseffektiv transport. Veinvesteringene bidrar også til å gjøre skogsveinettet mer robust mot klimaendringer og klimarelaterte skader.

Bærekraftig skogbruk krever et godt kunnskapsgrunnlag for å gjøre avveininger mellom økonomi og miljø og sikre god måloppnåelse. Det er viktig at beslutninger gjøres med grunnlag i kunnskap som er basert på dokumenterbar og etterprøvbar informasjon om de naturressursene som skal forvaltes. Viktige kilder er Landsskogtakseringen, Kilden (skogportalen), Askeladden (kulturminner) og Naturbase. Skogeiere har ansvar for å følge opp foryngelse og ivaretagelse av nøkkelbiotoper, samt andre hensyn som friluftsliv og kulturminneverdier. Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer er sentralt i skogbrukets miljøarbeid. Gjennom skogbruksplanen kan skogeierne selv gjøre riktige avveininger mellom bruk og vern i sine prioriteringer. Langsiktig forvaltning av skogressursene krever god kunnskap om skogressurser og miljøverdier for å gjøre riktige avveininger både på kort og lang sikt, og mellom bruk og vern. Utbetalte tilskudd til skogbruksplanlegging varierer fra år til år avhengig av når prosjektene avsluttes, og avsetningen av tilskudd har ligget lavt noen år fordi det har vært overført midler fra tidligere år. Nå ser vi at omfanget av prosjekter øker, ikke minst også på grunn av behovet for miljøregistreringer.

Tilskudd til miljøtiltak i skogbruket skal sikre at miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivarettatt og videreutviklet. For eksempel kan midlene gå til skjøtsel av nøkkelbiotoper og fjerning av fremmede arter. Tiltakene skal gjennomføres i tråd med forskrift om næringsutvikling og miljøtiltak i skogbruket. Kompetansehevende tiltak er sentralt for gjennomføringen av skogpolitikken. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en viktig aktør i denne sammenheng, og retter seg mot både offentlig og privat veiledningsapparat, skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Løpende kompetanseheving er en avgjørende forutsetning for skogeierens muligheter til selv å kunne legge til rette for økt verdiskaping med basis i eiendommens ressurser.

Avsetningen til skogbruk foreslås økt med 25 mill. kroner til 247 mill. kroner for 2019. Av dette skal 8 mill. kroner brukes til miljøtiltak i skogbruket, som er en økning på 5 mill. kroner fra 2018. Fordelingen mellom de ulike virkemidlene vil gjøres etter drøftinger mellom avtalepartene. Skogbrukets næringsorganisasjoner inviteres til å delta.

7.2.10 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift forvaltes av Fylkesmannen i Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære tiltak for gjeting, fôring og beiteundersøkelser. Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen for 2019 økes med 0,5 mill. kroner til 2 mill. kroner. Økningen øremerkes til prosjektet "Fremtidsrettet reindrift og jordbruk i områder med arealkonflikter i Hedmark og Trøndelag" jf. avtale om dette i årets reindrifftsforhandlinger. Total avsetning er på nivå med tilsvarende avsetning over reindrifftsavtalen. Dette forslaget er i tråd med jordbrukets krav. Arbeidet med å gjøre ordningen kjent i aktuelle områder må videreføres.

7.3 Miljø og klima

Miljø- og klimasatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Flere av miljøordningene bidrar også til bedre agronomi.

Over jordbruksavtalen er det innført flere økonomiske virkemidler som skal stimulere til redusert avrenning til vassdrag og kyst, eksempelvis gis det tilskudd for at kornarealer og vassdragsnære arealer ikke jordbearbeides om høsten. Gjennom arbeidet med vannforvaltningsplaner i henhold til EUs rammedirektiv for vann og vannforskriften, har internasjonale mål for vannmiljø i senere tid blitt konkretisert ned til de enkelte vannområder og vannforekomster. De første ordinære vannforvaltningsplanene ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i juli 2016 og tiltak skal være iverksatt innen utgangen av 2018. Gjennom dette arbeidet har det fremkommet behov for forsterket innsats mot jordbruksavrenning, især i utsatte vannområder med mye avrenning fra jordbruket, for å oppnå mål om bedret tilstand i vannområdene.

I arbeidsgrupperapporten *Klimatiltak i jordbruket* jf. kap. 3.4 vises det til at det først og fremst er innen husdyrproduksjonen, gjødselhåndtering, energibruk og ved å ta i bruk ny teknologi man kan redusere klimagassutslippene fra gårdsnivå. Det må arbeides med å videreutvikle eksisterende tiltak og virkemidler, men også forskning, utvikling og rådgiving er viktig for å finne frem til nye effektive tiltak. Arbeidet som er igangsatt i Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket, vil også danne et viktig grunnlag for videre arbeid med tiltaks- og virkemiddelutforming, i tillegg til å gi råd om hvordan man kan forbedre metodikken for jordbruket i utslippsregnskapet.

Klimautfordringene i jordbruket ble grundig behandlet både i rapporten *Landbruk og klimaendringer* som ble levert til jordbruksoppgjøret 2016, og i Meld. St. 11, med Stortinget sin behandling i Innst. 251 S (2016–2017).

Norge har ratifisert Parisavtalen og arbeider nå for å innfri forpliktelsen om å redusere nasjonale klimagassutslipp ved en felles gjennomføring med EU i perioden 2021-2030. Klimaloven trådte i kraft 1.1.2018. Formålet med loven er å fremme gjennomføring av Norges nasjonale mål på klimaområdet som ledd i omstilling til et lavutslippssamfunn i 2050. I Jeløya-plattformen framgår det at regjeringen mener at "Landbruket er en viktig bidragsyter i det grønne skiftet, både gjennom binding av karbon og produksjon av fornybar, biobasert energi og drivstoff. Samtidig er reduserte klimagassutslipp fra landbruket helt nødvendig. Regjeringen vil føre en politikk som gir insentiver til mindre utslipp og nødvendige klimatiltak i landbruket." I Politisk plattform for regjeringen H, FrP og V (Jeløya-plattformen) står det at man skal "Ha sektorvise ambisjoner for kutt i klimagassutslippene i ikke-kvotepiktig sektor". Dette inkluderer også jordbruket.

Flere av virkemidlene over jordbruksavtalen bidrar til reduserte klimagassutslipp. Statens forhandlingsutvalg mener allerede iverksatte virkemidler og tiltak bør videreføres og utvikles, og at utvikling av kunnskapsgrunnlaget må prioriteres høyt. Det er viktig å fremskaffe bedre kunnskap om effekter, kostnader og konsekvenser av eksisterende og eventuelle nye tiltak. Det må også gjennomføres tiltak i jordbruket som vil bli rapportert i

andre sektorer enn jordbruk i det norske utslippsregnskapet, eksempelvis å redusere energiforbruk innen transport og bygg. De ulike forslagene er nærmere omtalt under hver enkelt ordning. I lys av Norges 2030-forpliktelse skal jordbrukspolitikken vris i en mer klimavennlig retning, jf. Meld. St. 11 (2016–2017) og Meld. St. 41 (2016–2017).

7.3.1 Samlet oversikt over miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen

Tabell 7.3 gir en oversikt over de samlede virkemidlene på miljø- og klimaområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene går til de aller fleste jordbruksforetakene, og danner grunnlag for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De øvrige ordningene er innrettet for å møte spesielle miljøutfordringer, i hovedsak med formål om reduserte utslipp til vann og luft. Det avsettes 4 407 mill. kroner til ordninger med klima- og/eller miljøformål i 2019, dette er 460 mill. kroner mer enn det som ble avsatt for 2018 og en økning på om lag 10 pst. Det vises også til kap.7.2 med forslag til en koordinert satsing på klima- og miljøvennlig teknologi i landbruket.

Tabell 7.3 Oversikt over ordninger på jordbruksavtalen med klima- og/eller miljøformål, mill. kroner

Post	Virkemiddel	Bevilgning 2019 mill. kr
Nasjonalt miljøprogram		
Post 74.16	Tilskudd til dyr på beite	914,2
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet	3 370,4
Post 74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	121,9
	Sum nasjonalt miljøprogram	4 406,5
Regionale miljøprogram (RMP)		
Post 74.19	Regionale miljøprogram	483,7
Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)		
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	115,0
Post 50	Drenering av jordbruksjord	68,0
Post 50	Tiltak i beiteområdene	18,0
Post 50	Klima- og miljøprogram	20,0
Post 50	Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvområdene	18,5
Post 50	Utsiktsrydding i kulturlandskapet	12,0
Post 50	Biogass	3,0
Post 50	Verdiskapingsprogr. for fornybar energi i landbruket	82,0
Post 50	Klimasmart Landbruk	20,0
Post 50	Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler ¹⁾	10,0
Post 50	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	33,0
	Sum miljøvirkemidler over LUF	399,5
	Sum miljøvirkemidler over jordbruksavtalen	5 289,7

1) flyttes til LUF i forbindelse med Prop. 1

7.3.2 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å nå nasjonale mål og ivareta internasjonale forpliktelser gjennom å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre jordbrukets

samlede miljøinnsats og legge til rette for forankring av miljøarbeidet både regionalt og lokalt. Tiltakene i programmet bidrar til et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, til at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes, samt til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann. Ordningene som ligger i Nasjonalt miljøprogram forvaltes på ulike nivåer. Ordningene som forvaltes nasjonalt har generelle krav knyttet til seg, og skal bidra til å gi generelle miljøgoder som eksempelvis åpent kulturlandskap. Miljøkravene er innlemmet i Kvalitetssystemer i landbruket (KSL). Ordningene som forvaltes regionalt og lokalt skal ivareta utfordringer som ikke blir fanget opp i like stor grad i de nasjonale tilskuddene.

Nasjonalt miljøprogram for perioden 2019–2022 er under utarbeidelse av Landbruksdirektoratet. Som en oppfølging av Meld. St. 11 (2016–2017) skal klima i større grad vektlegges i Nasjonalt miljøprogram, dette skal også følges opp ved revidering av regionale miljøprogram og kommunale tiltaksstrategier.

Nasjonal tilskuddsordning for bevaringsverdige husdyrraser

Norge har gjennom Konvensjonen for biologisk mangfold forpliktet seg til en bærekraftig forvaltning inkluderer husdyrgenetiske ressurser. Norsk genressurscenter har et overordnet ansvar for genressursarbeidet for de nasjonale husdyrrasene og et særskilt ansvar for å følge opp og støtte rasene som er truet eller kritisk truet. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige, og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i videre avl.

Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for framtidens landbruk, og samtidig gjøre det mulig å benytte rasenes spesielle egenskaper i kommersiell sammenheng.

Det er de husdyrrasene som er definert som bevaringsverdige som har høyest prioritet. Deretter kommer noen få nasjonale husdyrraser som ikke er så fåtallige at de regnes som truet eller kritisk truet, men som inkluderes i bevaringsarbeidet etter en helhetsvurdering av Norsk genressurscenter. Etter en slik helhetsvurdering er gammelnorsk spælsau inkludert i bevaringsarbeidet, til tross for at populasjonsstørrelsen er økende. Grunnet veterinære restriksjoner ved flytting av småfe og den sårbare situasjonen rasen er i, bør rasen omfattes av tilskuddsordningen i 2019 og ev. ny status først vurderes for søknadsomgangen i 2020.

I jordbruksoppgjøret 2015 ble det besluttet å etablere en nasjonal ordning med tilskudd til bevaringsverdige husdyr, som i tillegg til bevaringsverdige storferaser også omfatter småfe og hest. Med en felles nasjonal ordning for bevaringsverdige husdyrraser, er et større antall dyr enn tidligere tilskuddsberettiget.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke satsene for de bevaringsverdige rasene i 2019, med 260 kroner/dyr for bevaringsverdig storfe og 70 kroner/dyr for øvrige dyreslag.

Jordbruket foreslår i sitt krav å differensiere mellom melkeku og ammeku i tilskuddsutmålingen. En slik endring vil medføre at det må gjøres endringer i eStil PT. Statens forhandlingsutvalg foreslår i stedet å øke tilskudd til storfe generelt.

Tabell 7.4 Tilskudd til bevaringsverdige raser, kr per dyr i 2019. Post 74.14.

Dyreslag	Sats, kr per dyr
Storfe (dølafe, sidet trønder- og nordlandsfe, telemarkfe, vestlandsk fjordfe, vestlandsk raudkolle og østlandsk rødkolle)	3 260
Sau (blåset, dala, fuglestadbrogete, gammelnorsk spæl, grå trønder, rygja og steigar)	300
Geit (kystgeit)	600
Hest (nordlandshest/lyngshest, fjordhest, dølahest)	1 100

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fasetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler. For å nå målene er det blant annet viktig med god kunnskap om effekter av dagens bruk, informasjon om riktig bruk av plantevernmidler og utstyr, og kunnskap og informasjon om integrerte metoder som alternativer til kjemiske midler. Kunnskapsutvikling, informasjonstiltak og holdningsskapende arbeid er viktig for å nå målene i handlingsplanen. Referansegruppa har vist til at innsatsen bør styrkes for å komme i mål med viktige tiltak.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen med 1 mill. kroner, til 10 mill. kroner, til oppfølging av handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler for 2019. Økningen skal prioriteres til arbeid med å redusere avdrift ved spredning fra plantevernmidler, jf. jordbruket sitt krav. Kontroll med avdrift er viktig for å redusere negative miljøkonsekvenser for vannmiljøet. Midlene forvaltes av Landbruksdirektoratet. Referansegruppen med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Klima- og miljødepartementet og Mattilsynet gir føringer for hvilke temaer som skal prioriteres det enkelte år. Landbruks- og matdepartementet leder gruppen og Landbruksdirektoratet har sekretariatsansvar.

Flytting av midlene til LUF

Dagens plassering av midlene på post 77.15 (Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak) innebærer at midlene fortrinnsvis bør komme til utbetaling det samme året som de innvilges. Prosjekter som innebærer feltforsøk med analyser og vurderinger vil være vanskelig å avslutte før årsskiftet. For mange prosjekter er det derfor behov for at midlene overføres til neste år. Det påfører både prosjekteiere og forvaltning unødig arbeid med rapportering og oppfølging. Dersom midlene avsettes over LUF vil dette kunne skje på en enklere måte. Dette vil ikke endre måten prosjektmidlene tildeles på, men bidra til en enklere administrasjon. De årlige prosjektmidlene gis til både ettårige prosjekter og prosjekter som er forventet å ha varighet over flere år. Det må gjøres en helhetlig

vurdering av hva som er formålstjenlig i de enkelte tilfellene. Alle flerårige prosjekter må nå tildeles tilskudd og rapportere for ett år om gangen.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at handlingsplanmidlene flyttes fra post 77.15 til LUF fra budsjettåret 2019. Dette blir gjort i forbindelse med Prop 1.

Arbeid med å redusere matsvinn

Mindre matsvinn vil bidra til å redusere klimagassutslipp ved at det reduserer behovet for produksjon av alle typer matvarer. Norge har forpliktet seg til å følge opp FNs bærekraftsmål, herunder mål om at matsvinnet globalt skal halveres innen 2030. Matsvinn i Norge ble redusert med 12 prosent i 2010-15 og ytterligere 4 prosent i 2016. Norge regnes som langt fremme internasjonalt når det gjelder arbeid med å redusere matsvinn.

I 2017 ble det undertegnet en bransjeavtale om reduksjon av matsvinn mellom 5 ministre, herunder landbruks- og matministeren, og en samlet matbransje. Oppfølging av bransjeavtalen er i gang, og omfatter hele verdikjeden for mat, fra primærnæring til forbruker. I avtalen slutter partene seg til FNs bærekraftsmål om å halvere matsvinn innen 2030.

Arbeidsgruppe for statistikk for matsvinn i jordbrukssektoren

En utfordring for arbeidet med reduksjon av matsvinn i jordbrukssektoren er stort behov for bedre statistikkgrunnlag. Dette vil gi mer informasjon om omfanget av matsvinn, årsaker til dette og dermed også hva som kan gjøres for å redusere matsvinnet. Det vil også gi grunnlag for å vurdere om innsatsen for å redusere matsvinnet har hatt effekt og bidratt til å redusere klimagassutslipp. Som en oppfølging av bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn foreslår Statens forhandlingsutvalg at det nedsettes en arbeidsgruppe som skal vurdere hvordan jordbrukssektoren samlet kan følge opp oppgaven med å utvikle statistikk i sin sektor. Arbeidsgruppen skal ledes av Landbruksdirektoratet, og i tillegg bestå av representanter oppnevnt av jordbruksavtalepartene. Avtalepartene utarbeider mandat for arbeidet i etterkant av jordbruksoppgjøret. Bidrag fra relevante aktører som har underskrevet bransjeavtalen vil være viktig i gjennomføringen av prosjektet. Arbeidsgruppen skal levere rapport til jordbruksoppgjøret 2019. Det settes av inntil 0,5 mill. kroner på post 21 til kjøp av tjenester.

7.3.3 Regionale miljøprogram (RMP)

Nasjonalt miljøprogram legger rammene for utforming av de regionale miljøprogrammene. De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Programmene skal fremme særskilte miljømål for jordbruket: Redusere forurensning til vann og luft, ivareta kulturlandskap og kulturminner, tilrettelegge for friluftsliv og ivareta biologisk mangfold. Det er egne 4-årige program i hvert fylke som dekker en rekke miljøområder.

Rullering av regionale miljøprogram

Det arbeides nå med revidering av de regionale miljøprogrammene i fylkene. Programmene skal gjelde fra søknadsomgangen 2019, med utbetaling i 2020. Det skal

etableres en nasjonal forskrift, som vil bli fastsatt i løpet av høsten 2018, og som kommer til erstatning for dagens fylkesvise RMP-forskrifter. Miljøprogrammene utarbeides i samarbeid med det regionale partnerskapet og fastsettes av fylkesmannen etter samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Landbruksdirektoratet skal gjøre en utsjekk av programmene før fastsettelse i fylkene. De nye miljøprogrammene skal utarbeides innenfor de nye fylkesmannsembetene. Dette krever harmonisering av programmene mellom de embetene som skal slås sammen.

I programmet skal miljøutfordringer i fylket beskrives, og på bakgrunn av disse, skal det gjøres prioriteringer av hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler.

Tiltakene i de regionale miljøprogrammene skal gjenspeile miljøutfordringene i det enkelte fylke, med utgangspunkt i den nasjonalt fastsatte tiltaksmenyen (forskriften).

I Meld. St. 11 (2016–2017) og i jordbruksoppgjøret 2017 ble det presisert at tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft må innlemmes i de reviderte miljøprogrammene. Det viktigste tiltaket med klar virkning på reduserte utslipp til luft og vann er miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, eksempelvis med bruk av stripespreder som gjør at gjødsla blir lagt ned på bakken. I 2017 var det kun 9 fylker som hadde innlemmet tiltaket i sitt regionale miljøprogram. De miljøvennlige metodene for gjødselspredning har spesielt stor betydning for utslipp av ammoniakk (og dermed også indirekte lystgassutslipp) og luktproblemer, dette vises det også til i rapporten Klimatiltak i jordbruket. Bedre utnyttelse av husdyrgjødsel ved bruk av miljøvennlige spredemetoder som nedfelling og nedlegging, vil føre til redusert forbruk av mineralgjødsel fordi nitrogenet blir mer tilgjengelig for plantene når det spres på denne måten og ammoniakktapet til luft reduseres. Norges rapporterte utslipp av ammoniakk overstiger forpliktelsene i henhold til Gøteborgprotokollen og det er også av den grunn nødvendig med tiltak for å få ned utslippene. Det forutsettes at tiltaket Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel med bruk av nedlegging eller nedfelling innlemmes i alle de regionale miljøprogrammene.

Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk tilstand. Forvaltningsplaner for alle vannregionene ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i 2016. Tiltak skal være iverksatt fra 2018. Statens forhandlingsutvalg understreker at det er viktig at tiltak som bidrar til oppfølging av vannforvaltningsplanene prioriteres gjennom regionale miljøprogram, der vannmiljøutfordringene tilsier det. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at arealer i erosjonsklasse 1 og 2 kan være berettiget tilskudd for tiltaket Tilskudd til ingen/utsatt jordarbeiding. Dette for å sikre økt gjennomføring av tiltak og en samlet forbedring i vanntilstand.

Som en del av tilskudd driftsvanske, jf. kap. 7.9.2. foreslår Statens forhandlingsutvalg en økning av bevilgningen til RMP tilsvarende 50 pst. av tilskuddet til bratt areal i 2017 for de fylkene som har en slik ordning, og en tilsvarende avsetning til de andre fylkene, bortsett fra til Akershus, Vestfold og Østfold. Dette vil også bidra til ivaretagelse av verdier i kulturlandskapet.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at fylkesmennene tilrettelegger for at endringene nevnt over kan gjennomføres fra inneværende vekstsesong, dvs. for søknadsomgangen 2018 med utbetaling 2019.

Bevilgning til regionale miljøprogram

Statens forhandlingsutvalg foreslår at rammen for regionale miljøprogram økes med 48,2 mill. kroner for 2019, jf. tabell 7.5. Midlene fordeles etter gjeldende fylkesstruktur. Det foreslås også en økning av bevilgningen til RMP for de fylkene som allerede har en slik ordning, tilsvarende 50 pst. av tilskuddet som ble utbetalt for skjøtsel av bratt areal i 2017, jf. kap. 7.9.2. Det foreslås en tilsvarende avsetning til de øvrige fylkene med registrert bratt areal. Det tilsvarer en økning på 30,1 mill. kroner. I tillegg foreslås en vektet økning av bevilgningen til RMP på 18,1 mill. kroner ut fra behov knyttet til vannmiljøtiltak og tiltaket miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Den totale avsetningen til regionale miljøprogram blir da 483,7 mill. kroner.

Tabell 7.5 Fylkesvis fordeling av midler til regionale miljøprogram for søknadsomgangen 2018 med utbetaling 2019. Mill. kroner.

Østfold	44,5	Rogaland	37,5
Akershus/Oslo	53,6	Hordaland	23,5
Hedmark	47,2	Sogn og Fjordane	30,7
Oppland	60,2	Møre og Romsdal	19,8
Buskerud	24,1	Trøndelag	61,4
Vestfold	18,4	Nordland	21,3
Telemark	13,6	Troms	10,1
Aust-Agder	5,4	Finnmark	3,4
Vest-Agder	9,2		
Sum post 74.19			483,7

7.3.4 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Klimasmart landbruk

Prosjektet Klimasmart Landbruk ble etablert i 2017 og har som formål å redusere klimaavtrykket fra norsk landbruk ved å sikre bedre informasjon om og gode verktøy for klimasmart drift på norske gårdsbruk. Klimasmart Landbruk eies og driftes av Landbrukets klimaselskap SA som ble stiftet av Norges Bondelag, Norsk landbruksrådgiving, TINE, Nortura og Felleskjøpet Agri. Etter hvert har flere andre sentrale bedrifter og aktører innen landbruket gått inn i selskapet.

Klimasmart Landbruk skal utvikle et nytt system og verktøy for å beregne klimaavtrykk og registrere klimakutt tilpasset hvert enkelt gårdsbruk, både med hensyn til produksjon og størrelse. Verktøyet skal gi effektiv og målrettet beslutningsstøtte slik at produsenten kan ta gode klimavalg tilpasset det enkelte gårdsbruk. Målet er også at grunnlagsdataene som fanges opp gjennom dette systemet, på sikt skal kunne bidra til bedre beregningsmetoder for rapportering iht. Paris-avtalen.

Arbeidet med datainnsamling for å utvikle en klimakalkulator for landbruket er i gang. I første omgang er utviklingsarbeidet rettet inn mot melkekuproduksjonen og jord/plantedata. Første modul for klimautdanning av rådgivere i landbruket er utarbeidet. Utviklingsperioden fortsetter ut 2019 hvor man vil få på plass klimakalkulatorer og rådgivningstjeneste på alle typer produksjoner i norsk landbruk. Felleskjøpet Fôrutvikling lanserte i 2017 kraftfôr med dokumentert effekt når det gjelder lavere metanutslipp fra storfe. Gjennom Klimasmart landbruk arbeider Felleskjøpet Fôrutvikling med måling og dokumentasjon. Dette arbeidet må gjøres med sikte på at effekten blir godskrevet i klimagassregnskapet.

Bevilgning til Klimasmart Landbruk

Det ble avsatt 20 mill. kroner over statsbudsjettet til prosjektet for 2017 og 2018. Det er i tillegg gitt midler til prosjektet over Klima- og miljøprogrammet i 2018. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 20 mill. kroner til Klimasmart Landbruk på Landbrukets utviklingsfond for 2019. Midlene skal brukes til å utvikle klimakalkulatorer og rådgivningstjeneste for alle typer produksjoner. Utviklingsarbeidet med datainnsamling og klimakalkulator i prosjektet utføres blant annet av Landbrukets dataflyt SA.

Utviklingsperioden for prosjektet går ut 2019. Det forutsettes at Klimasmart Landbruk går over i en driftsfase fra 2020. Statens forhandlingsutvalg foreslår at Klimasmart Landbruk legger frem en plan for overgangen fra utviklingsfase til driftsfase der også planer for fremtidig finansiering går frem. Planen bes oversendt til avtalepartene innen 31.12.2018.

Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap

Hovedformålet med ordningen er å bidra til utsikt, og fremme verdier knyttet til kulturlandskapet, samt å gi klimagevinster ved at rydningsvirket skal brukes til bioenergiformål der dette er mulig. Tiltak som legger til rette for beiting i etterkant av rydding, skal prioriteres. Ordningen er avgrenset til fylkene Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. I 2017 økte oppslutningen om ordningen og fylkene rapporterer om økende interesse. Statens forhandlingsutvalg foreslår en økt bevilgning på 4 mill. kroner og at det settes av 12 mill. kroner i 2019.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket. Midlene kan ses i sammenheng med tiltak i RMP og midler fra miljøforvaltningen til istandsetting av naturtyper og kulturminner, tiltak for pollinerende insekter og fjerning av fremmede skadelige arter. Tiltakene som bidrar til å redusere forurensning under SMIL-ordningen kan også bidra til bedre agronomisk driftspraksis og tilpasning til klimaendringer. SMIL-ordningen forvaltes av kommunene og tilskudd gis som engangsstøtte til investeringer og utbedringer.

Det er et viktig klimatilpasningstiltak å sikre god håndtering av overflatevann og riktig dimensjonering av hydrotekniske anlegg, inkludert fangdammer. I årene med tilskudd til senknings- og lukningsanlegg ble det gitt tilskudd til om lag 40 000 anlegg i de planerte

leirjordsområdene. Disse anleggene begynner å fungere dårlig på grunn av alder og fordi de er underdimensjonert for å møte et endret klima med økt og mer intens nedbør. Gamle rørgater og kummer i forbindelse med tidligere bekkelukkinger slutter i økende grad å fungere. Dette gir potensielt store konsekvenser ved brudd eller lekkasjer, med omfattende erosjon, partikkelforurensning og tap av dyrket jord som resultat.

Det er behov for investeringer knyttet til gjødsellager, både bygging av nye lager for økt kapasitet og forbedring av eksisterende lager, jf. rapporten Klimatiltak i jordbruket. Ved etablering av tett tak/dekke på åpne gjødsellager vil dette bidra til reduserte utslipp, særlig fra lager for svinegjødsel. Statens forhandlingsutvalg foreslår at etablering av tett dekke på eksisterende gjødsellager innlemmes som tilskuddsberettiget tiltak i SMIL-ordningen fra 2019, og at ev. nødvendige forskriftsjusteringer gjøres. Det kan bevilges støtte til investeringer i nye gjødsellager over IBU-ordningen, jf. kap.7.2.1

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke avsetningen til SMIL-ordningen med 20 mill. kroner, slik at den totale avsetningen blir 115 mill. kroner i 2019. Statens forhandlingsutvalg foreslår at hydrotekniske tiltak prioriteres der behovene er store.

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Godt drenert jord er avgjørende for å kunne øke matproduksjonen i årene som kommer. Det er også et viktig ledd i å tilpasse jordbruket til et endret klima med mer nedbør. God dreneringstilstand i jorda motvirker jordpakking, gir lavere risiko for utslipp av lystgass og gir høyere avlingsnivå. Drenering bidrar også til å gjøre arealene bedre rustet til perioder med ekstremvær. Satsøkningen som ble vedtatt i jordbruksoppgjøret 2017, med virkning fra 1.7.2017, medførte en betydelig økt interesse for ordningen. Antall søkere økte med 55 pst. fra 2016 til 2017. Det anslås at ca. 250 000 dekar jordbruksareal er drenert siden ordningen ble innført i 2013.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til ordningen økes med 10 mill. kroner, slik at den totale avsetningen blir 68 mill. kroner i 2019. Blant annet av hensyn til vannmiljøutfordringer skal arealer med korn, grønnsaker og poteter fortsatt prioriteres ved fordeling av midler. Statens forhandlingsutvalg understreker at tilskuddet kun er ment å være et *incitament* for å igangsette drenering, og at hoveddelen av kostnadene må dekkes av tiltakshaver.

Investeringsstøtte til tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)

Ordningen stimulerer til effektivt samarbeid mellom dyreeiere og til realisering av nødvendig infrastruktur for næringsutvikling i husdyrproduksjoner basert på utmarksbeiteressursene. Det kan gis tilskudd til investeringer i fysiske anlegg i beiteområder, elektronisk overvåkingsutstyr og til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke rammen med 5 mill. kroner til 18 mill. kroner for 2019, herunder skal 3 mill. kroner øremerkes til ekstraordinære behov for tiltak for beitenæringen som følger av bekjempelse av skrantesjuka (CWD). Økningen på 5 mill. kroner skal prioriteres til investeringer knyttet til teknologi.

Klima- og miljøprogrammet - bærekraftig jordbruk gjennom god agronomi

Klima- og miljøprogrammet skal gjennom utredninger og informasjonstiltak bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet. Økt kunnskap om utfordringer og tiltak, effektive virkemidler for næringsutøverne, god kunnskapsoverføring fra forskning til praktisk jordbruk og oppdatert rådgiving overfor næringsutøverne innen temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø og kulturlandskap, er sentrale elementer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt implementeres i praktisk jordbruk.

Det foreslås at programmet i 2019 fortsatt skal prioritere prosjekter som bidrar til å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til jordbrukets klimautfordringer, herunder prosjekter som bygger opp under teknologisatsingen, jf. kap. 7.2. Det er stort behov for bedre kunnskap om potensialet for reduserte klimagassutslipp innen ulike produksjonssystemer. Det er videre fortsatt behov for å fremskaffe bedre kunnskap om potensialet for, og virkningene av, lagring av karbon i jordbruksjord og kunnskap om lystgassutslipp fra jord. Det må også påregnes arbeid med å fremskaffe kunnskapsgrunnlag til Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket i 2019. Det er også behov for å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til oppfølging av vannforskriften, bl.a. for å bedre målretting av tiltaksgjennomføringen. I tillegg er det behov for økt kunnskap om utvikling av pollinatorbestander og leveområder, og hva slags tiltak som er mest målrettet for å sikre pollinatorennes levevilkår i et langsiktig perspektiv.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre bevilgningen til Klima- og miljøprogrammet, slik at avsetningen blir 20 mill. kroner i 2019. Avsetningen må sees i sammenheng med økningen på forsknings- og utviklingsmidlene over jordbruksavtalen, der det også avsettes midler til utredninger, jf. kap. 7.2.5.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen er sektorovergripende satsinger som skal ivareta verdifulle jordbrukslandskap i Norge. Aktiv landbruksdrift er nødvendig for å ivareta kulturlandskapsverdiene i begge satsingene.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 32 områder som er et representativt utvalg av verdifulle norske jordbrukslandskap over hele landet. Satsingen går til tiltak for å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Stortinget har bedt om at ordningen vurderes utvidet med sikte på utvidelse av antall områder fram til 2020. Det er viktig med en god og samordnet informasjonskanal for utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Felles nettside for områdene med kobling til områdeverdiene, reiseliv og friluftsliv vil være viktig å få på plass samtidig som antall områder utvides.

Det er til sammen satt av om lag 30 mill. kroner til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket over Klima- og miljødepartementets budsjett og jordbruksavtalen for 2018.

Verdensarvsatsingen skal styrke jordbruket i to verdensarvområder på UNESCOs liste, Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen. Midlene går til å sikre fortsatt drift og skjøtsel i

områdene. Organisering og ansvarsforhold når det gjelder forvaltningen i hvert enkelt verdensarvområde, bestemmes i stor grad lokalt. Verdensarvmidlene over jordbruksavtalen har vist seg å være viktige for grunneierne for å sikre at arealer holdes i hevd og blir beitet.

Det er god måloppnåelse og erfaring med disse helhetlige områdesatsingene. Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke avsetningen til utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene med henholdsvis 3 mill. kroner og 2 mill. kroner i 2019. Den samlede avsetningen vil være 18,5 mill. kroner for 2019.

Biogass

I jordbruksoppkjøret 2012 vedtok Stortinget å innføre et pilotprosjekt hvor det gis tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg. Metangass fra jordbruket utgjør 50 pst. av de nasjonale metangassutslippene og kommer i all hovedsak fra husdyrhold. Behandling av husdyrgjødsel i biogassanlegg reduserer metanutslipp og er et viktig tiltak for å redusere klimagassutslipp fra husdyrgjødsel. Det er ønskelig med økt oppslutning om ordningen i 2018. På bakgrunn av dette mener Statens forhandlingsutvalg at avsetningen bør økes fra 2 mill. kroner til 3 mill. kroner for 2019, og at satsen for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg økes fra 60 til 70 kr per levert tonn husdyrgjødsel.

Det er ønskelig å gjøre noen mindre justeringer i forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg gjeldende fra 2019. For å gjøre forskriften mer brukervennlig, foreslås det at søknadsfristen forskyves én måned og settes til 20. februar året etter at leveringen av husdyrgjødselen har funnet sted. Videre er det behov for enkelte tekniske justeringer. Dette vil bli fulgt opp i arbeidet med jordbruksavtaleteksten.

Evaluerings:

Pilotordningen for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg ble bestemt i jordbruksoppkjøret 2012, samt at denne skulle evalueres i 2017. I jordbruksoppkjøret 2015 ble det bestemt at ordningen skulle evalueres i 2019. Formålet med evalueringen er å undersøke hvorvidt dette er et målrettet tiltak for å oppnå klimagevinst og om det er en forvaltningseffektiv ordning.

Evalueringen skal kartlegge utviklingen i leveranser til biogassanlegg og praktiske erfaringer med slike verdikjeder for husdyrgjødsel fra produsent, via biogassanlegg og resirkulering av biorest. Den skal blant annet se på brukererfaringer der man leverer til hhv. gårdsanlegg og eksterne anlegg, og erfaringer med forvaltningsmessige forhold, som søknadsfrister og -behandling, beregning av tilskudd, krav til dokumentasjon og kontroll av leveranser mv. Den skal også se på om regelverket med vilkår og hvem som står som søker, er hensiktsmessig. Evalueringsperioden er leveranser av husdyrgjødsel i 2013–2017. Evalueringen skal vurdere måloppnåelse for ordningen og komme med anbefalinger til alternativer for videreføring med tanke på måloppnåelse og forvaltningseffektivitet. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å gjennomføre evalueringen. Det foreslås at det settes av inntil 0,5 mill. kroner til kjøp av tjenester på post 21. Evalueringen skal leveres innen 15. februar 2019.

7.4 Økologisk jordbruk

Produsentene av økologisk mat skal ha stabile og forutsigbare rammevilkår for sin produksjon. Beregninger gjort av NIBIO³ viser at lønnsomheten i økologisk produksjon generelt er god, selv om den varierer noe mellom de ulike produksjonene. Økonomien i grovfôrbasert økologisk husdyrhold er på linje med økonomien i konvensjonell drift. Lønnsomheten i økologisk korndyrking er på høyde med konvensjonell korndyrking. I den økologiske produksjonen av poteter, frukt og grønnsaker varierer lønnsomheten. Økologisk produksjon av svin og kylling er svært lav, men de som har markedstilgang og får omsatt produksjonen som økologisk, oppnår et godt økonomisk resultat.

Strategi for økologisk jordbruk skal fremmes for Stortinget våren 2018.

7.4.1 Økologisk produksjon og markedsutvikling

Det har de siste årene vært stor vekst i omsetningen av økologisk mat. Samlet omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen var på 2,63 mrd. kroner i 2017. Dette inkluderer både norske og importerte varer. Til sammenligning er omsetningen av det som er definert som lokalmat på om lag 5 mrd. kroner. Etterspørselen etter økologiske varer må derfor fremdeles anses som begrenset. Dette gir muligheter for produsenter som ønsker å utnytte den positive markedsutviklingen til å legge om til økologisk produksjon. Økologisk produksjon er en kunnskapsintensiv produksjon som krever god kunnskap om agronomi. Norsk Landbruksrådgiving har en viktig rolle i å veilede bønder før, under og etter omlegging til økologisk drift. Norsk Landbruksrådgiving har også fått et særlig ansvar for å arbeide med rekruttering til økologisk produksjon, som de løser i nært samarbeid med andre sentrale aktører.

Bedrede markedsmuligheter er den viktigste stimulansen for at produsenter skal legge om til økologisk drift. Det har vært en særlig stor økning i etterspørselen etter korn, grønnsaker, frukt og bær. Statens forhandlingsutvalg foreslår å styrke avsetningen til økologisk produksjon av disse produksjonene gjennom å øke satsen for korn med 50 kroner per dekar, og grønnsaker, frukt, bær og poteter med 100 kroner per dekar.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å innføre arealtilskudd på 150 kroner/dekar til arealer i første omleggingsår (karens) som kompensasjon for økte utgifter, lavere avlinger og manglende muligheter til å selge råvarene med merpris i markedet.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke satsene for økologisk melkekuproduksjon med 200 kroner/dyr. Se vedlegg 1 for forslag til satser for 2019.

---

³ Knutsen, H., Haukås T., Kårstad S. og A. Milford (2016). *Økonomien i økologisk jordbruk*. NIBIO-rapport. Vol. 2, Nr. 124. Norsk institutt for bioøkonomi 2016.

7.4.2 Utviklingsmidler

Generisk markedsføring og forbrukerrettet informasjonsvirksomhet i regi av Matmerk

Ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat har de siste årene vært lagt til Matmerk. Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen til informasjon og generisk markedsføring med 2 mill. kroner i 2019 for å bidra til å ivareta statens ansvar for generisk markedsføring og forbrukerrettet informasjonsvirksomhet om økologiske produksjonsformer og produkter. Videre arbeid med å organisere generisk markedsføring av økologiske produkter, vil måtte sees i sammenheng med Omsetningsrådets gjennomgang av opplysningsvirksomheten.

Utviklingsmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet

Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk forvaltes av Landbruksdirektoratet. Det har tidligere blitt satt av midler til både foregangsfylkesatsingen og til prosjektmidler som lyses ut. Foregangsfylkesatsingen er et prosjekt som har gått over to prosjektperioder. Statens forhandlingsutvalg mener det er riktig ikke å videreføre foregangsfylkesatsingen i enda en prosjektperiode. Dette er i tråd med evalueringen av foregangsfylkene fra 2017 og anbefalingen fra en arbeidsgruppe som har levert innspill til strategi for økologisk jordbruk. Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke den samlede avsetningen til utviklingsmidler med 2 mill. kr til 33 mill. kroner for 2019.

Det er avgjørende at kunnskap og kompetanse som er bygget opp i foregangsfylkesatsingen blir videreformidlet og bygget videre på, og det er fortsatt behov for å jobbe med problemstillinger som å øke produktiviteten, sikre effektive verdikjeder i ulike økologiske produksjoner og løse konkrete flaskehals. Landbruksdirektoratet får i oppgave å følge opp nødvendig kunnskaps- og kompetanseoverføring fra foregangsfylkeprosjektet, samt formidling og koordinering av fremtidige aktiviteter. Dette omfatter oppfølging av tiltak innen storhusholdning og tiltak for å mobilisere, rekruttere og beholde produsenter av økologisk mat. Det legges opp til at Norsk Landbruksrådgeving (NLR) skal styrke sin oppgave innen økologisk jordbruk til å omfatte utvikling og koordinering av faglige nettverk. Forutsatt Stortingets tilslutning til strategien for økologisk jordbruk, skal det som en oppfølging videre satses på utvikling av fagområdet for jord og jordkultur. NLR får i oppgave å utvikle og koordinere også dette fagområdet. Det legges til grunn at Landbruksdirektoratet og NLR kommer tilbake med en nærmere plan for hvordan dette skal gjøres og at denne legges fram for partene til jordbruks-oppgjøret 2019. Det skal videre utarbeides et jordprogram, der jordstruktur og jordkvalitet er sentrale elementer. Jordprogrammet skal ha verdi både for økologisk og konvensjonell produksjon, og også bidra til bedre miljø og klimatilpasning. Landbruksdirektoratet får i oppgave å utarbeide dette, med en ambisjon om ferdigstillelse til jordbruksoppgjøret 2019.

Det foreslås at NOFIMAs satsing innen produktutvikling av økologisk mat videreføres for 2019, og at det avsettes inntil 0,5 mill. kroner av utviklingsmidlene til en evaluering av satsingen. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å gjennomføre evalueringen som skal

ferdigstilles til jordbruksoppkjøret 2019. Mandatet for evalueringen utarbeides i dialog med avtalepartene.

I påvente av opprettelse av et jordprogram og utviklingen av Norsk Landbruksrådgivnings oppgave på området, skal satsingen på jord og jordkultur videreføres i regi av region Viken (tidl. Fylkesmannen i Buskerud) for 2019. Kunnskaps- og kompetanseoverføring til, og samarbeid med, Norsk Landbruksrådgivning vil være viktig i overgangsperioden.

Videre skal Landbruksdirektoratet, under forutsetning om Stortingets tilslutning til strategien for økologisk jordbruk, følge opp nødvendige oppgaver med opprettelse av et Økologiprogram, som skal være ferdig til jordbruksoppkjøret 2019. Landbruksdirektoratet skal videre arbeide med å forbedre statistikk om norsk produksjon og importerte varer av frukt, bær, grønnsaker og korn. Det vil også være nødvendig at Landbruksdirektoratet bistår i arbeidet med opprettelsen av det foreslåtte dialogforumet. Opprettelsen av dialogforumet skjer med utgangspunkt i behovet for mer samordnet innsats mellom ulike aktører og organisasjoner som jobber med økologisk mat i ulike deler av verdikjeden. Dialogforumet skal opprettes på initiativ av Landbruks- og matministeren og bestå av sentrale aktører innenfor økologisk produksjon, foredling, omsetning og forbruk.

For de øvrige prosjektmidlene foreslår Statens forhandlingsutvalg at pågående prosjekter prioriteres for 2019. Statens forhandlingsutvalg foreslår at videre oppfølging om fordeling av midlene blir gjort i dialog med avtalepartene.

7.4.3 Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak

Etterspørselen etter økologisk mat er økende. Statens forhandlingsutvalg foreslår en styrket satsing på økologisk produksjon, for å stimulere til at en større andel av konsumet av økologiske produkter kommer fra norskproduserte varer.

Samlet avsetning til økologisk jordbruk for 2019 blir på 174,8 mill. kroner. Dette er 11,2 mill. kroner mer enn bevilgningen til økologisk jordbruk i 2018.

Tabell 7.6 Tilskudd for å øke økologisk produksjon og forbruk. Mill. kroner.

	Budsjett 2018	Prognose 2018	Budsjett 2019
Ekstra arealtilskudd	45,6	44,0	48,3
Ekstra husdyrtilskudd	68,0	67,0	68,6
Arealtilskudd, første års karens	-	-	5,0
Prisnedskrivning økologisk korn	17,0	17,9	17,9
Totalt produksjonstilskudd til økologisk produksjon	130,6	128,9	139,8
Markedsføring og informasjonstiltak i Matmerk ¹	2,0	2,0	2,0
Utviklingsmidler ²	31,0	-	33,0
Sum	163,6		174,8

1 Over Matmerk sin bevilgning fra LUF

2 Forvaltes av Landbruksdirektoratet

7.5 Korn, kraftfôr og mel

Stortingets behandling av jordbruksmeldingen i 2017 og produksjons- og markedssituasjonen for de ulike sektorene i norsk jordbruk ligger til grunn for prioriteringen av kornproduksjonen og frukt og grønt i tilbudet. Regjeringen har lagt opp til en tydeliggjøring av kanaliseringspolitikken i de siste års jordbruksoppgjør. Denne utviklingen forsterkes i tilbudet, både når det gjelder kornpris og endringer i arealtilskuddet for korn. Slik tilbud- og etterspørselsforholdene er i jordbrukssektoren, er kornsektoren ett av få områder der det rom for volumvekst, hvis det produseres de kvalitetene som etterspørres av industrien.

Kornarealet økte med 30 000 dekar i 2016, mens det var en nedgang i 2017 med 9 000 dekar. De fire siste årene, 2014, 2015, 2016 og 2017 har gitt gode kornavlinger. Oppdatert prognose per mars 2018 for tilgang av norsk korn i sesongen 2017/2018 er 1 218 000 tonn inkl. erter og oljefrø. Dette er 8 pst. høyere enn gjennomsnittet for perioden 2012–2016. Hveteavlingene i 2017 var gode, men kvaliteten middels slik at en relativt stor andel ble klassifisert som fôrhvete. Det er god anvendelse for fôrhvete som karbohydratråvare i kraftfôret. For å dekke de ernæringsmessige behovene til husdyrene med økte krav til ytelse, bruker industrien nå mindre bygg og havre enn tidligere og mer fôrhvete.

Norske Felleskjøp, som er markedsregulator for kornsektoren, har i en egen utredning "*Rom for bruk av norsk korn*", avgitt 1.12.17, vurdert rommet for norsk mat- og fôrkornproduksjon sammenholdt med behovet for importerte korn- og karbohydratråvarer til norsk matmel- og kraftfôrindustri. Som en grunnleggende forutsetning for vurderingen, er det tatt utgangspunkt i at sammensetningen av kraftfôret skal dekke de ernæringsmessige behovene til husdyrene slik disse produksjonene drives i dag. Rommet for norsk matkorn avgjøres hvert år etter en helhetsvurdering av tilgang og kvalitet på den norske mathveten, der klassefordeling, proteininnhold og variasjon i glutenkvalitet er de viktigste parameterne. I følge Felleskjøpets rapport er det behov for økt tilgang på fôrhvete i det norske kornmarkedet, samtidig som tilgangen på havre reduseres noe.

Statens forhandlingsutvalg er enig i at det er rom for mer hvetedyrking i Norge. Dersom hveten ikke holder matkvalitet og må klassifiseres som fôrhvete, er det gode anvendelsesmuligheter for fôrhveten som karbohydratråvare i kraftfôret. På bakgrunn av markedsmulighetene for økt hvetedyrking i Norge, foreslår Statens forhandlingsutvalg en større prisøkning på hvete enn for de øvrige kornslagene og oljefrø.

7.5.1 Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris

Når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Fôrkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i fôrkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre. Matkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i matkornproduksjonen sett opp mot hensynet til konkurransesituasjonen for bakerbransjen.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at målprisen for hvete og rug, samt for erter til modning, økes med 10 øre per kg. Målprisen for de andre kornslagene unntatt oljevekster foreslås økt med 8 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet til norsk korn foreslås økt med

1,6 øre per kg med virkning fra 1. juli 2018. Råvarekostnaden i produksjonen av kraftfôr økes med 4,5 øre per kg som følge av tilbudet.

Statens forhandlingsutvalg foreslår en økning i matkorntilskuddet på 9 øre per kg tilsvarende forslaget til endring i mathvetepreisen. Samlet vil prisen på korn til matmel etter dette være om lag uendret som følge av tilbudet.

7.5.2 Tilpasninger i arealtilskuddet

For å stimulere til økt kornareal i de beste kornområdene, foreslås en økning i arealtilskuddet for korn i sone 1-4.

7.5.3 Tilskudd til lagring av såkorn

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen videreføres med 3,7 mill. kroner i 2019. Med en sats på 0,60 kroner per kg gir det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.5.4 Heving av basiskravet for matrug

Etterspørselen etter matrug i Norge har vært fallende og norske bakere har i dag behov for ca. 20 000 tonn matrug per år. Basiskravet til kornet er hektolitervekt på 72 kg. I år med større rugavlinger enn behovet, må volumet av rug reguleres ved bruk av omsetningsavgiftsmidler til prisnedskrivning fra matrug til fôrrug. For å bidra til at en større andel av matrugen i år med stor produksjon vil bli avregnet som fôrrug, foreslo Statens forhandlingsutvalg i jordbruksoppgjøret 2017, i tråd med signaler fra markedsregulator, at basiskravet til hektolitervekt skulle økes fra 72 kg til 75 kg, med virkning fra 1.7.17. Hektolitervekten ble ikke endret. Saken skulle vurderes videre fram mot jordbruksoppgjøret 2018.

Statens forhandlingsutvalg fremmer på nytt forslaget om at basiskvaliteten endres i jordbruksavtalen, fra hektolitervekt på 72 kg til 75 kg, i samsvar med utviklingen i fordelingen av hektolitervekt for det kornet som avregnes som matrug. Det foreslås videre at endringen følges opp med en teknisk justering av målprisen med 2 øre for å kompensere for lavere utbetalinger gitt hektolitervekt på 75 kg.

7.5.5 Investeringsstøtte i kornsektoren

Det er markedspotensial for økt hvetedyrking i Norge. For å øke insentivene til hveteproduksjon og redusere risiko, foreslår Statens forhandlingsutvalg at tørke- og lageranlegg for korn prioriteres innenfor IBU-midlene i 2019, jf. kap. 7.2.1. Tørke- og lagerkapasitet på gårdsbruk vil også ha en beredskapsfunksjon for kornforsyningen. Desentralisert beredskapslagring fordelt på flere og mindre anlegg kan gi større grad av sikkerhet enn lagring på noen store sentrale anlegg.

7.6 Frukt, bær, grønnsaker og poteter

Frukt, bær, grønnsaker og poteter er sektorer med stort markedspotensial for økt norsk produksjon. Forbruket av frukt, bær og grønnsaker er stigende, og de siste ti årene har nordmenns forbruk økt med omkring 20 pst. på engrosnivå. Mye av etterspørselsøkningen

skyldes økt forbruk av nye produkter og nye produktvarianter, noe som gir et potensiale for utvikling og nyskaping i sektoren. Økt produksjon av disse energirike matvekstene vil bidra til økt selvforsyningsgrad. Statens forhandlingsutvalg har prioritert grøntsektoren høyt og foreslår å styrke grunnlaget for økt produksjon av frukt og grønt gjennom satsing på forskning, utvikling og rådgivning, samt styrking av produsentøkonomien. Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke målprisene for frukt, bær og grønnsaker innenfor en ramme på 3,0 pst., og en økning i målpris for potet med 25 øre per kilo. For forslag til endringer se vedlegg 1.

Som vist til i kap. 7.2 foreslår Statens forhandlingsutvalg en helhetlig og samordnet innsats for utvikling og bruk av miljø- og klimavennlig teknologi i landbruket. Dette vil være et viktig tiltak også for grøntsektoren. Hovedsatsingen legges til Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket, jf. kap. 7.2.8. Med utgangspunkt i utfordringene innføringen av CO₂-avgift kan medføre for gartnerne, legger Statens forhandlingsutvalg til grunn at prosjekter innenfor gartnerne skal prioriteres.

7.6.1 Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker

For å dekke økte kostnader på grøntområdet knyttet til Omsetningsrådets finansiering av Nyt Norge, foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke avsetningen til kollektiv dekking av omsetningsavgift med 2 mill. kroner.

7.6.2 Tilskudd til sertifisert settepotetavl

Formålet med tilskudd til settepotetavl er å stimulere til økt bruk av settepoteter av høy kvalitet gjennom sertifisert settepotetavl. Landbruks- og matdepartementet ga i 2015 Landbruksdirektoratet i oppdrag å revidere forskriften for ordningen, med sikte på forenkling av en viktig, men forholdsvis liten og komplisert ordning. I høringsrunden har direktoratet mottatt innspill som på flere punkter skiller seg klart fra direktoratets forslag til endringer i ordningen. Statens forhandlingsutvalg foreslår at jordbrukets organisasjoner inviteres til å bidra til utforming av regelverk for et fremtidig tilskudd til settepotet, som ivaretar formålet med ordningen, distriktspolitiske hensyn og forenkling. Landbruksdirektoratet gis i oppgave å lede arbeidet.

Det er lagt til grunn et forbruk over ordningen på 9,5 mill. kroner i 2019, mot 9,0 mill. kroner inneværende år.

7.6.3 Distriktstilskudd i grøntsektoren

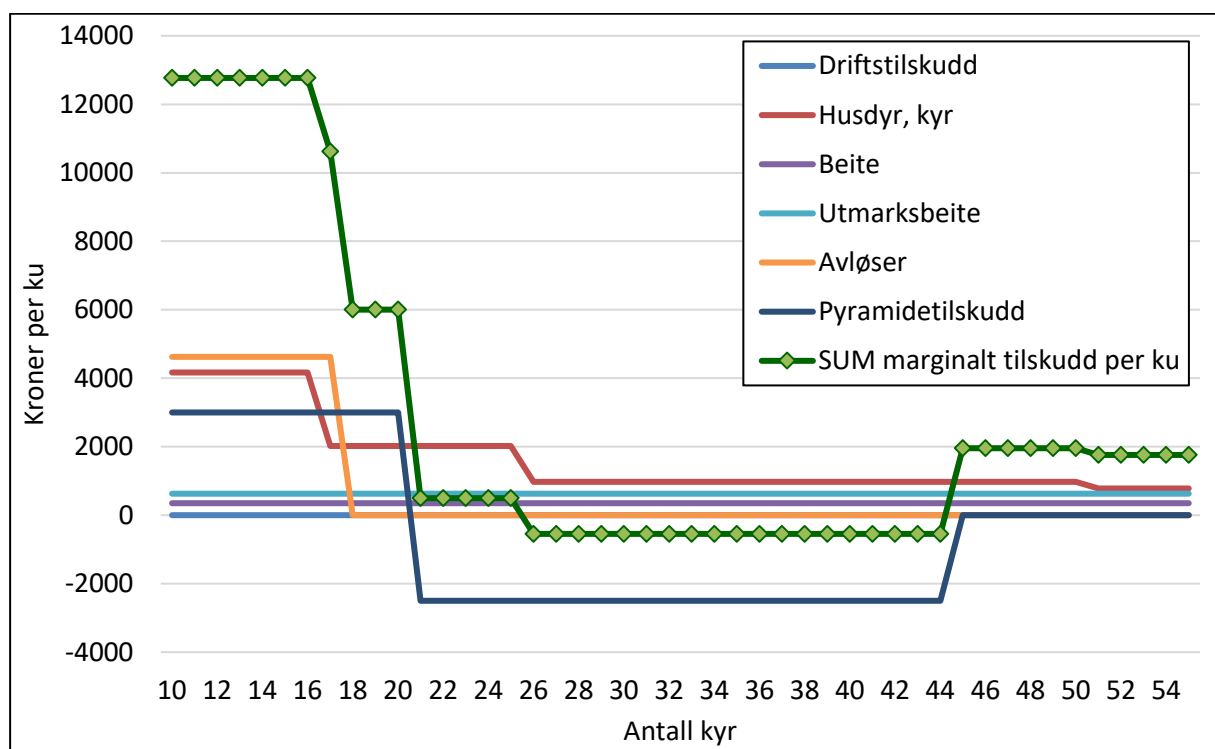
For salat og agurk benyttes det omregningsfaktorer for å regne om fra antall kg til stk. salat, og fra antall stk. eller antall kasser til antall kg agurk. Omregningsfaktorene for slangeagurk framgår av jordbruksavtalen tabell 6.10, mens det er Landbruksdirektoratet som fastsetter omregningsfaktorer for salat jf. jordbruksavtalen pkt. 6.5.2. Det er hensiktsmessig at omregningsfaktorer håndteres likt. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at Landbruksdirektoratet også får hjemmel til å fastsette omregningsfaktorene for slangeagurk i medhold av jordbruksavtalen. Det vil da være lettere å gjøre tilpasninger i omregningsfaktorene ved behov, og ikke kun i forbindelse med revisjon av jordbruksavtalen.

7.7 Melk

Melkeproduksjon er en viktig del av landbruket i hele landet. Lønnsomheten i produksjonen har over flere år vært god, etterspørselen etter melkekvote er stor og det har blitt investert mye i næringen, spesielt som følge av kravet om løsdriftsfjøs fra 2034. Som følge av Stortingets vedtak om fjerning av eksportsubsidiene fra 2021, og fallende etterspørsel på hjemmemarkedet, må produksjonen reduseres i årene som kommer dersom ikke konkurransekraften styrkes.

Stortinget signaliserte i behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) at brukene med 15–30 kyr skal prioriteres. Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å gjøre dette gjennom en ny tilskuddsordning. Statens forhandlingsutvalg viser til at det allerede finnes minst fem tilskuddsordninger som utbetales på bakgrunn av antall kyr foretaket disponerer.

Jordbrukets forslag om et "pyramidetilskudd" har en negativ sats på -2 500 kroner fra 20 til 44 kyr. Det gjør at samlet marginalt tilskudd for ordninger utmålt per ku (økt tilskudd ved å øke besetningen med 1 ku) vil være negativt (-550 kroner per ku) for foretak som disponerer mellom 26 og 44 kyr. Den samlede effekten av "pyramidetilskuddet" er derfor at det oppstår et økonomisk insentiv til å oppgi færre kyr ved søknad om produksjonstilskudd enn foretaket faktisk disponerer. Hovedpoenget er likevel at det allerede finnes tilstrekkelig med ordninger utmålt per ku til å utforme ønsket strukturprofil.

Figur 7.1 Marginalsats for tilskudd til knyttet til melkekyr, hver for seg og samlet, inkl. jordbrukets forslag om et nytt "pyramidetilskudd". Kroner per ku.

Statens forhandlingsutvalg foreslår isteden å prioritere disse brukene gjennom å styrke eksisterende tilskuddsordninger. Denne styrkingen består av en betydelig økning i

husdyrtilskudd for 15-30 kyr, økning i driftstilskudd melkeku i sone 5-7 og i distrikts-tilskudd melk. Disse grepene gjør at økonomien for 15-30-kyrsbruket styrkes vesentlig gjennom statens tilbud. I tillegg forsterkes distriktsprofilen.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å holde tilbake geitemelk- og kumelkkvote som selges til staten i omsetningsrunden 2018 og finansiere dette over omsetningsavgiften.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke målprisen på melk med 3 øre per liter. Tilskuddsordningene endres som vist i vedlegg 1 (fordelingsskjema).

7.7.2 Inndragning av kvote solgt til staten

Formålet med kvoteordningen for melk er å tilpasse melkeproduksjonen til avsetningsmulighetene i markedet innenfor de målsetninger Stortinget har fastsatt, herunder distriktsprofil og variert bruksstruktur.

I Innst. 251 S (2016–2017) under punktet om utfasing av eksportsubsidier for melk, sier et flertall bestående av medlemmer fra Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre at "*det er naturlig at oppkjøp av og senere videresalg finansieres over fondet for omsetningsavgift for melk*".

Grunnet overproduksjon av geitemelk, og reduserte eksportmuligheter for kumelk, foreslår Statens forhandlingsutvalg at all kvote solgt gjennom den statlige ordningen i 2018, både geitemelk- og kumelkkvote, ikke videreselges. Som fastsatt i jordbruksavtalen finansieres inndragningen over omsetningsavgiften for melk.

7.7.3 Produksjon på flere kvoter

Ved Stortingets behandling av jordbruksmeldingen ba Næringskomiteen om at det skulle nedsettes et utvalg som skulle vurdere mulige endringer i kvotereguleringen. Landbruks- og matdepartementet oppnevnte i september 2017 en arbeidsgruppe bestående av representanter fra næringen, organisasjonene og staten. Arbeidsgruppen ble gitt i oppdrag å kartlegge utviklingen i ulike måter å organisere seg på ved produksjon på flere kvoter, beskrive pengestrømmen som godtgjøring for kvote utgjør og om mottakerne av slik godtgjøring fortsatt driver landbruksnæring, samt vurdere endringer i kvoteforskriftens bestemmelse om produksjon på flere kvoter. Arbeidsgruppen leverte sin rapport *Produksjon på flere kvoter* den 1.3.2018.

I realiteten er det ikke mulig å skille mellom ulike måter å organisere bortdisponering⁴ av kvote eller produksjon på flere kvoter. Arbeidsgruppen la derfor til grunn at all bortdisponering og produksjon på flere kvoter skulle håndteres likt. Problemene som arbeidsgruppen skulle søke å minimere eller løse, var å redusere administrativt påførte kostnader for aktive produsenter samt redusere omfanget av kapital som går ut av

---

⁴ Dvs. der eieren av (landbrukseiendommen med) grunnkvote disponerer bort retten til å produsere på grunnkvoten til andre enn sitt eget enkeltpersonforetak, typisk gjennom utleie eller ved å la den inngå i et samdriftsforetak.

melkeproduksjonen. Det ble antatt at det også er ønskelig at produsentene i størst mulig grad eier eget produksjonsgrunnlag, og ikke må basere produksjonen sin på andres kvoter. Arbeidsgruppen la videre til grunn at Næringskomiteen verken har etterspurt mindre kapasitetsutnyttelse i melkeproduksjon eller mindre fleksibilitet i kvoteordningen.

Arbeidsgruppen vurderte endringer i regelverket og effektene av disse. I tillegg kartla og beskrev arbeidsgruppen en rekke forhold knyttet til produksjon på flere kvoter, presenterte utviklingen i godtgjøringen for kvote, vurderte lønnsomheten i melkeproduksjonen, om kapital går ut av landbruksnæringen samt hvilke drivkrefter som kan påvirke ulike beslutninger om kvoteforhold.

Arbeidsgruppen fant at total andel grunnkvote som inngår i produksjon på flere kvoter har vært relativt stabil siden 2009, men at mange melkeprodusenter de siste årene har endret måten å organisere seg på. Et annet funn var at bortdisponering av kvote i stor grad skjer fra landbrukseiendommer med mindre kvote, mens det er de som selv eier mellomstor eller stor disponibel kvote som produserer på flere kvoter. Når det gjaldt priser, viste gruppen til at datagrunnlaget var usikkert. Materialet antydte at prisene har økt de siste årene, men ga ikke grunnlag for å si om prisforholdet mellom privat omsetning og leie hadde endret seg.

Analysene arbeidsgruppen foretok viste at omlag $\frac{1}{3}$ av de som har sluttet med melkeproduksjon, men som fortsatt eier kvote, heller ikke drev annen jordbruksproduksjon. Andelen var den samme uavhengig av om utleier oppga at kvoten leies ut eller f.eks. inngår i en samdrift.

Arbeidsgruppen påpekte at melkeprodusentene årlig har kostnader til driftsmidler i størrelsesorden 12-13 mrd. kroner. Dette er kostnader som er nødvendige for å generere inntekter og skape lønnsomhet i foretaket. Kostnader produsentene har som følge av kvoteordningen for melk må sees i lys av dette.

En rekke forslag til endringer i bestemmelsen om produksjon på flere kvoter ble drøftet, uten at arbeidsgruppen konkluderte eller ga noen anbefaling. Arbeidsgruppen erkjente både at tiltakene ikke ville kunne bidra til å løse problemstillingene fullt ut, og at flere av dem hadde potensielle uønskede effekter i form av for eksempel økte kostnader eller redusert fleksibilitet.

Statens forhandlingsutvalg viser til målsettingen om likebehandling av ulike organisasjonsformer i landbruket. I regelverket for kvoteordningen for melk håndteres all bortdisponering og produksjon på flere kvoter likt. Endringer i kvotereguleringen vil derfor måtte omfatte all bortdisponering eller produksjon på flere kvoter.

Som arbeidsgruppen viser til, vil mulige tiltak på dette området til dels ha vesentlige negative konsekvenser for melkeprodusentene. Tiltakene bidrar heller ikke til å løse de problemene som Næringskomiteen adresserte i forbindelse med behandlingen av jordbruksmeldingen. Å forby produksjon på flere kvoter (ved f.eks. innleie) og bortdisponering (f.eks. utleie) i samme år vil blant annet gjøre det umulig for en samdrift å leie ut kvote, og det vil kunne gi økonomisk tap for produsenter som befinner seg i en oppbyggingsfase. En eventuell innføring av tvunget salg til staten av deler av kvoten ved første

gangs bortdisponering, slik Jordbrukets forhandlingsutvalg tar til orde for, vil redusere fleksibiliteten i kvoteordningen betydelig gjennom å gjøre det mindre attraktivt å bortdisponere kvote, og dermed vanskeligere å etablere produksjon på flere kvoter. Om lag 40 pst. av dagens melkeprodusenter baserer produksjonen sin på flere kvoter. Et skille mellom allerede inngåtte avtaler og fremtidige avtaler vil derfor kunne innebære en markant forskjellsbehandling mellom de som har bortdisponert kvoten før regelendringen trer i kraft, og de som ikke gjør det. En samlet arbeidsgruppe påpekte at et krav om salg av kvote til staten ved bortdisponering vil medføre at den samlede mengden kvote tilgjengelig for bortdisponering blir lavere, og at tiltaket dermed vil kunne medføre enda høyere priser enn hva som er tilfelle i dag. Statens forhandlingsutvalg støtter dette. Statens forhandlingsutvalg vil ikke foreslå endringer i kvoteordningen for melk.

7.7.4 Høring av satser i prisutjevningsordningen

Landbruksdirektoratet har sendt forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev av 23.3.2018. Høringen følger opp de endringer som ble gjort i prisutjevningsordningen for melk 1.7.2016 (harmonisering av grupper i ordningen fram mot 2020, utfasing av eksportstøtten for modnede oster og justeringer i satsene til innfrakt) og 1.7.2017 (endringer i modellen for beregning av spesiell kapitalgodtgjøring).

Satsene i prisutjevningsordningen fastsettes av Landbruksdirektoratet etter ordinære forvaltningsmessige prosedyrer, men avtalepartene i jordbruksoppjøret kan gi føringer.

7.8 Kjøtt og egg

Det har de siste årene vært en sterk vekst i antall ammekyr, som mer enn oppveier nedgangen i antall mordyr i melkeproduksjonen. Dersom den årlige økningen i antall ammekyr fortsetter vil det kunne oppstå overproduksjon om relativt få år.

For sau/lam er det prognosert med et overskudd på 2 100 tonn i 2018. Det er et spesielt vanskelig marked for sauekjøtt. Overproduksjonen har bidratt til en stor reduksjon i engrospris og økning i omsetningsavgiften. For svinekjøtt har markedsregulator prognosert med et overskudd på 4 300 tonn i 2018, og et prisuttak i markedet inneværende år som er vesentlig lavere enn målpris. For konsumegg er det prognosert med tilnærmet markedsbalanse i 2018, basert på uttak av vel 560 tonn gjennom førtidsslakting.

Statens forhandlingsutvalg vil vise til at de foreslåtte økningene av tilskuddssatsene i velferdsordningene vil være viktig for jordbruksforetak med kjøtt- og eggproduksjon.

7.8.1 Tilskudd til storfekjøtt

Tilskudd for storfekjøtt

Både Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund og Nortura viser til at det er stor usikkerhet knyttet til utviklingen i innenlandsk produksjon og etterspørsel av storfekjøtt og at det derfor bør legges opp til en kontrollert vekst i norsk storfekjøttproduksjon. Veksten i

omfanget av norsk storfekjøttproduksjon ligger nå foran de målene som deler av næringa har trukket opp, og markedsregulator Nortura har redusert vekstambisjonen for årlig økning i antall ammekyr fra 7 000 til 2 500 dyr. Det er usikkerhet knyttet til utviklingen i produksjonen av kjøttfe grunnet den lange tiden det tar fra etablering av nye driftsbygninger til de første leveransene av produksjonsdyr skjer. Det er videre usikkerhet knyttet til framtidig antall melkekyr bla. på grunn av redusert etterspørsel etter melk, noe som vil virke inn på tilgangen på storfekjøtt. Samtidig er det endringer i kjøttforbruket, særlig i den yngre delen av befolkningen.

Statens forhandlingsutvalg understreker at det er betydelig usikkerhet knyttet til utviklingen i innenlandsk produksjon og etterspørsel etter storfekjøtt, og at det om få år kan være overskudd av storfekjøtt. På bakgrunn av dette foreslår Statens forhandlingsutvalg ingen økning i satsene for kvalitetstilskudd storfekjøtt, driftstilskudd spesialisert storfekjøttproduksjon og tilskudd husdyr for ammekyr, jf. vedlegg 1.

Kvalitetstilskudd storfekjøtt - Fastsetting av kvalitetskrav og satser

Ved jordbruksoppgjøret i 2017 ble det vedtatt å innføre en innskjerping av kvalitetskravene, som er kriteriene for om slakt av storfe skal kunne gi grunnlag for utbetaling av kvalitetstilskuddet for storfekjøtt. Det ble fastsatt at kvalitetstilskuddet fra 1.1.18 ikke lenger skulle gis for storfeslakt i fettgruppe 4 og høyere.

Tall fra Animalia over leveranser av storfekjøtt i 2017 fordelt på de ulike storferasene, viser for Angus og Hereford at hhv. 26 og 18,5 pst. av slaktene av kvalitet O+ og bedre, ikke gir grunnlag for utbetaling av kvalitetstilskuddet pga. for dårlig fettklassifisering. Dette tilsvarer hhv. 16 og 12 pst. av total leveranse av slakt for de to storferasene.

Statens forhandlingsutvalg mener at innskjerpingen i kvalitetskravet som ble gjort i jordbruksoppgjøret i 2017 i for stor grad gir negative konsekvenser for storfekjøttprodusenter med Angus og Hereford. Disse relativt lette kjøttferasene er egnet til å beite på andre beitearealer enn tyngre raser. Innskjerpingen kan føre til redusert bruk av disse rasene. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at fettklassifiseringen ikke lenger skal være en del av kriteriene for kvalitetstilskuddet for storfekjøtt.

Maksimalt støtteberettiget kvantum for kvalitetstilskudd storfekjøtt

Etter WTO-forpliktelsene for utforming av blå støtte kan det gis tilskudd for inntil 50 500 tonn storfekjøtt over ordningen kvalitetstilskudd for storfeslakt. Prognosert leveranse av storfekjøtt som inngår i ordningen, inklusive alle fettgrupper, er på 51 250 tonn i 2019. Per i dag inngår slaktekategorien Okse i ordningen. Dette er dyr som primært brukes til avlsformål. For å overholde WTO-forpliktelsene foreslår Statens forhandlingsutvalg å fjerne slaktekategori Okse fra tilskuddsgrunnlaget, som vil redusere prognosert tilskuddsberettiget kvantum i 2019 til 48 800 tonn.

Tiroler Grauvieh

I jordbruksavtalen er det i kap. 7.2 fastsatt hvilke storferaser som skal kunne motta tilskudd som kjøttferase. For storfe av kjøttferase og krysningsdyr av minst 50 pst.

kjøttferase kan det ytes driftstilskudd til spesialisert kjøttfeproduksjon og det kan gis husdyrtilskudd for ammekuer selv om det i tillegg drives melkeproduksjon i jordbruksforetaket. Statens forhandlingsutvalg foreslår at Tiroler Grauvieh føres opp i lista over kjøttferaser i avtalens kap. 7.2.

7.8.2 Tilskudd sau/lam

Det har de siste årene vært relativt store overskudd av sau/lam og prisene har blitt betydelig redusert. Med utgangspunkt i prisnivået det siste året med markedsbalanse (2015) har BFJ beregnet samlet pristap for sau/næringen til 222 mill. kroner i 2017 og 210 mill. kroner i 2018. Statens forhandlingsutvalg er enig i vurderingene i jordbrukets krav om at det er en krevende markedssituasjon for både sau og lam, og at overproduksjonsproblemene er særlig store for sau.

Markedsregulator kom i mars måned med prognoser for markedsbalansen for sau/lam i 2018, og anslo et overskudd på 600 tonn. I de reviderte prognosene fra mai måned er det lagt til grunn et overskudd på hele 2 100 tonn i 2018. Statens forhandlingsutvalg mener at den økonomiske stimulansen til produksjon med sau/lam må reduseres for å bidra til en bedre markedsbalanse. Fordi en stor andel av samlet inntektsgrunnlag for denne næringen kommer fra tilskuddsordninger, kan stimulansen reduseres ved å minske overføringene over jordbruksavtalen. Statens forhandlingsutvalg foreslår å redusere satsene for tilskudd husdyr for sau og tilskudd lammeslakt, som vist i vedlegg 1. En reduksjon i satsene for lammeslakttilskuddet kan bidra til at markedssignalene i sektoren virker bedre.

7.8.3 Representantvaren for lam

Ifølge slaktestatistikk fra Animalia har det skjedd en betydelig bedring i kvaliteten på lammeslakt målt med grunnlag i Europ-standarden for klassifisering. I 2000 var gjennomsnittlig oppnådd kvalitetsklasse for lammeslakt klasse O, mens gjennomsnittskvaliteten i årene 2014-2016 har vært R. Representantvaren for lammeslakt i volummodellen omfatter alle klasser av kvalitet O og R unntatt R+. På grunn av kvalitetsutviklingen dekker representantvaren en stadig mindre andel av leveransene av lammeslakt. I perioden 2014-2016 utgjorde klasse R+ i gjennomsnitt nær 29 pst. av samlet leveranse, mens tilsvarende tall for alle klasser av kvalitet U var på over 20 pst. av samlet kvantum.

Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at representantvaren for lammeslakt utvides til også å omfatte klasse R+. Definisjonen av representantvaren for lam blir etter dette "lam, alle klasser O og R, som er av fettgruppe 2-, 2 og 2+". Lammeslakt inngår ikke i målpris-systemet, men i volummodellen, og det er derfor ikke grunnlag for at partene skal vurdere teknisk justering av engrosprisenivået som følge av endringen i representantvaren.

7.9 Tilskudd driftsvanske

Ved behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) uttrykte et flertall i næringskomiteen at *"det bør vurderes å innføre et driftsvansketilskudd for å gi grunnlag for drift på de mest tungdrevne arealene i landet"*. Bakgrunnen var at meldingen blant annet ga et bilde av at

arealavgangen har vært relativt størst i de områder av landet som har mye areal med tunge driftsforhold. Stortinget ga ingen signaler om hvorvidt en ny ordning eventuelt skal erstatte de ordningene som allerede finnes, eller om den skal komme som et tillegg.

Statens forhandlingsutvalg vil peke på at det innenfor jordbruksavtalen allerede er en rekke ordninger som er differensiert med høyere tilskudd i de områder som har relativt sett høyest driftskostnader. Kompensasjon for bratt areal, som er den vesentligste driftsulempen, finnes allerede innenfor regionale miljøprogram i mange fylker.

Statens forhandlingsutvalg mener at vi kan få god måloppnåelse knyttet til å holde jordbruksarealet i drift gjennom å bruke de ordninger vi allerede har. Det foreslås derfor flere tilpasninger i eksisterende ordninger.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å prioritere tilskudd til arealer med driftsvansker og de områder av landet der utviklingen i arealbruk er dårligst, gjennom å justere og prioritere en rekke ordninger målrettet mot disse områdene.

Det viktigste tiltakene i tilskudd driftsvanske i statens tilbud er:

- Arealtilskudd grovfôr – dele opp sone 5 for grovfôr og prioritere områdene med størst driftsvansker (sone 5B)
- Arealtilskudd grovfôr – redusere arealavgrensingen for grovfôr i sone 5-7 slik at mer areal blir tilskuddsberettiget
- Tilskudd til bratt areal i RMP – øke og øremerke tilskudd til bratt areal i RMP
- Økte satser for distriktstilskudd melk og kjøtt i de områder som har hatt størst arealavgang

Tabellen nedenfor viser en samlet oppstilling av statens prioriteringer knyttet til tilskudd driftsvanske.

Tabell 7.7 Tilskudd driftsvanske, økte bevilgninger i statens tilbud. Mill. kroner

Økt tilskudd til RMP bratt areal	30,1
Justert arealavgrensing arealtilskudd grovfôr sone 5-7	21,3
Arealtilskudd grovfôr sone 5B	105,8
Økt sats distriktstilskudd kjøtt sone 2-7	33,3
Økt sats distriktstilskudd melk sone C-J	73,5
Sum tilskudd driftsvanske	264,0

I tillegg prioriterer statens forhandlingsutvalg de områdene som har hatt svakest utvikling gjennom satsøkninger i en rekke ordninger, herunder Driftstilskudd melk i sone 5-7, økt tilskudd AK-grovfôr i sone 5A, 6 og 7, økt tilskudd AK-frukt og grønt, økt distriktstilskudd frukt og grønt, generell økning av RMP og økning i flere ordninger under LUF herunder verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap.

Den samlede virkning av disse tiltakene innebærer et godt svar på Stortingets anmodning om å vurdere driftsvansketilskudd, men uten å innføre nye tilskuddsordninger, ytterligere øke kompleksiteten i tilskuddssystemet og øke kostnadene i forvaltningen. Tiltakene vil heller ikke stimulere til ytterligere kostnadsøkning i produksjonen.

Disse tiltakene vil virke allerede fra kommende avtaleår, og gir derfor en raskere effekt enn jordbrukets krav som krever en ny ordning som tidligst kan gi inntektsvirkning i 2021. Det understrekes at disse forslagene samlet erstatter driftsvansketilskuddet slik det er omtalt i jordbrukets krav, og foreslås ikke gjennomført parallelt med et slikt tilskudd. I kap.7.9.2 gis en nærmere beskrivelse av ordningene som er foreslått justert og prioritert.

7.9.2 Nærmere om ordningene i tilskudd driftsvanske

I dette delkapitlet gis det en nærmere beskrivelse av de viktigste tiltakene i Statens forhandlingsutvalg sitt forslag til tilskudd driftsvanske, som omtalt i kapitlet 7.9.

7.9.2.1 Tilskudd til bratt areal over RMP

I arbeidsgruppas rapport er det vist til en driftsvanskeordning i Østerrike. Der utgjør kompensasjon for merkostnader knyttet til bratt areal om lag 80 pst. av tilskuddet. Det indikerer at vi allerede har en ordning med kompensasjon for den viktigste driftsvanskefaktoren på enkeltbruk.

Statens forhandlingsutvalg mener derfor det er mest effektivt med mål om videre drift av de marginale arealene å øke bevilgningene til bratt areal. Det foreslås derfor en økning av bevilgningen til RMP tilsvarende 50 pst. av tilskuddet til bratt i 2017 for de fylkene som har en slik ordning, og en økt avsetning til de øvrige fylkene, bortsett fra til Akershus, Vestfold og Østfold. Det tilsvarer en økning på 30,1 mill. kroner knyttet til bratt areal.

Tabell 7.8 Foreslått endring i bevilgning til RMP 2019. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Tilskudd til bratt 2017	Endring bratt ¹⁾	Vektet endring
Østfold	41,7			2,8
Akershus	51,7			1,9
Hedmark	42,9		2,0	2,3
Oppland	54,0	10,1	5,0	1,2
Buskerud	22,7	1,6	0,8	0,6
Vestfold	17,4			1,0
Telemark	11,5		2,0	0,1
Aust-Agder	4,3		1,0	0,1
Vest-Agder	6,5		1,0	1,7
Rogaland	32,5	6,5	3,3	1,7
Hordaland	20,3	5,6	2,8	0,4
Sogn og Fjordane	24,1	12,0	6,0	0,6
Møre og Romsdal	17,6	2,7	1,3	0,8
Trøndelag	55,9	2,6	3,3	2,2
Nordland	19,7		1,0	0,6
Troms	9,4	1,0	0,5	0,2
Finnmark	3,3			0,1
Fordelt på regionene	435,5	42,2	30,1	18,1
Landet	435,5			48,2

Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at de fylkene som ikke allerede har en ordning med tilskudd for bratt areal tilrettelegger for at de kan utbetale tilskuddet allerede for inneværende vekstsesong, dvs. for søknadsomgangen 2018, med utbetaling i 2019.

Også økte satser innenfor RMP på ordninger som bidrar til å ivaretar spesielle kulturlandskapsverdier vil etter Statens forhandlingsutvalgs vurdering bidra til å sikre videre drift av marginale arealer.

7.9.2.2 Arealavgrensing i arealtilskudd grovfôr

I dag inneholder jordbruksavtalen bestemmelser om maksimalt areal av innmarksbeite og grovfôr det enkelt foretak kan få tilskudd for koplet til antall dyr foretaket disponerer og dokumentert salg av grovfôr. Formålet er at det ikke er ønskelig å gi tilskudd til for ekstensiv drift. Det er kun for tilskudd til grovfôrarealer det er tallfestet slike krav, mens arealtilskudd til de øvrige arealproduksjoner forvaltes ut fra krav til vanlig jordbruksproduksjon.

Det har i mange år blitt foretatt betydelig avgrensing av tilskudd til innmarksbeiter og grovfôrareal. Årsakene til det kan være mange, men generelt er det en indikasjon på at det i noen områder er et større grasareal enn det dyretallet gir grunnlag for. Disse arealene gir ikke rett på tilskudd i det hele tatt. Dette er etter forhandlingsutvalgets vurdering en sterkt medvirkende årsaken til at grovfôrarealer går ut av produksjon.

I tabell 7.9 viser hvor mye areal som ble avgrenset ved søknadsomgangen i 2016. Av et totalt avgrenset areal på ca. 144 000 dekar, ligger nær 82 000 dekar i sone 5.

Tabell 7.9 Avgrenset areal ved søknad om tilskudd i 2016 (utbetalt i 2017). Dekar

	Sone 1	Sone 2	Sone 3	Sone 4	Sone 5	Sone 6	Sone 7	Sum
Østfold	4 033		95					4 128
Akershus	922		4 893					5 815
Oslo	176		0					176
Hedmark	2 511		3 339		5 246			11 096
Oppland			5 033		7 685			12 718
Buskerud	1 367		1 223		5 025			7 615
Vestfold	2 474		0		0			2 474
Telemark			2 204		3 887			6 091
Aust-Agder			0		3 190			3 190
Vest-Agder			0		3 797			3 797
Rogaland		2 318	2 015		4 517			8 850
Hordaland					13 160			13 160
Sogn og Fjordane					12 312			12 312
Møre og Romsdal					11 727			11 727
Sør-Trøndelag				5 404	6 755			12 159
Nord-Trøndelag				3 599	4 485			8 084
Nordland						12 321		12 321
Troms						4 851	921	5 772
Finnmark							2 830	2 830
Totalsum	11 481	2 318	18 802	9 003	81 786	17 172	3 750	144 315

Det avgrensede grovfôrareal gir verken kulturlandskapstilskudd eller arealtilskudd grovfôr. Statens forhandlingsutvalg mener det er svært sannsynlig at det er de mest marginale arealene hos produsenter som avgrenses i tilskudd, som først vil tas ut av produksjon. Det vil virke lite bærekraftig at staten avgrenser tilskudd til null ut fra ett kriterium, og så beregner ekstra tilskudd til det samme arealet for at det ikke skal tas ut av produksjon. Statens forhandlingsutvalg mener derfor at dersom det skulle innføres et driftsvansketilskudd slik jordbruket foreslår i kravet, måtte avgrensingen i AK-tilskudd grovfôr avvikles.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at alle grensene per dyr og kg grovfôr per dekar i regelverket for avgrensing av areal økes med 25 pst. i sone 5, 6 og 7. Basert på tall fra søknadsomgangen i 2016 vil dette øke det tilskuddsberettigede grovfôr- og innmarks-beitearealet med mer enn 50 000 dekar som vist i tabell 7.10. Dette vil være et effektivt tiltak for å opprettholde jordbruksareal i drift i de deler av landet som Stortinget har pekt på er utsatte områder.

Tabell 7.10 Økt areal med tilskudd, økt i maksareal med 25 pst i sone 5-7. Dekar

	Sone 5	Sone 6	Sone 7	Sum
Østfold				
Akershus				
Oslo				
Hedmark	2 478			2 478
Oppland	3 889			3 889
Buskerud	2 905			2 905
Vestfold				
Telemark	2 328			2 328
Aust-Agder	1 802			1 802
Vest-Agder	1 919			1 919
Rogaland	2 480			2 480
Hordaland	6 617			6 617
Sogn og Fjordane	6 164			6 164
Møre og Romsdal	5 417			5 417
Sør-Trøndelag	3 656			3 656
Nord-Trøndelag	2 136			2 136
Nordland		6 194		6 194
Troms		2 780	684	3 464
Finnmark			1 362	1 362
Totalsum	41 791	8 974	2 046	52 811

Med et større areal som får tilskudd vil bevilgningene over AK-tilskuddet øke. Det er beregnet at dette vil øke tilskuddsutbetalingene med 21 mill. kroner, hvorav 16,3 mill. kroner i sone 5.

Tabell 7.11 Økt utbetaling av AK-tilskudd med 25 pst. økt maksareal sone 5 – 7. Mill. kroner

	Sone 5	Sone 6	Sone 7	Sum
Totalsum	16,3	3,8	0,9	21,3

7.9.2.3 Splitte sone 5 i arealtilskudd grovfôr

Sone 5 i arealtilskudd til grovfôr er svært stor. Totalt utgjør denne sonen 3,3 mill. dekar av totalt vel 5,8 mill. dekar grovfôr. For å gjøre det mulig å bruke AK-tilskuddet mer målrettet mot de områdene som har relativt størst arealavgang og mest krevende driftsforhold, foreslår Statens forhandlingsutvalg å dele sone 5 for tilskudd grovfôr i:

- Sone 5A: Dagens sone 5 bortsett fra områdene som inngår i sone 5B. Arealet er beregnet til 1,75 mill. dekar.
- Sone 5B Vestlandet: Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og Hordaland, samt de deler av Rogaland som har sone 5. Arealet er beregnet til 1,51 mill. dekar.

For å følge opp Stortingets ambisjon om å iverksette tiltak for de mest utsatte arealene i landet foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke satsen per dekar i hele sone 5-7, men der sone 5B prioriteres sterkere enn de andre områdene. Dette forsterker inntektsmulighetene i de områder av landet der det er registrert relativt størst arealavgang de siste årene.

7.9.3 Arbeidsgruppe driftsvansker

En partssammensatt arbeidsgruppe har utredet en mulig innretning av en ny ordning med et driftsvansketilskudd, og leverte sin rapport i februar 2018. Grappa har ikke tatt stilling til om det bør innføres nye ordninger, eller sammenlignet måloppnåelse mot bruk av eksisterende ordninger som i statens forslag. Det er heller ikke vurdert om en eventuell ny ordning skal komme i tillegg til, eller bør erstatte eksisterende ordninger.

Arbeidsgruppen kom til at formålet med et driftsvansketilskudd vil være å hindre areal å gå ut av drift fordi det er knyttet merkostnader til driften ut over det som det allerede er kompensert for.

Det er rimelig å anta at areal med betydelige driftsvansker/høye driftskostnader er mer utsatt for å bli tatt ut av drift enn mer lettdrevet areal, men arbeidsgruppa har funnet få tidligere undersøkelser som belyser en slik sammenheng. I husdyrområdene vil slike forhold også være påvirket av total fôrtilgang. Er det overskudd av grovfôrareal i et område, vil arealet lettere gå ut enn om det er etterspørsel etter gras. Analyser arbeidsgruppen har gjort viser at det er en moderat/svak sammenheng mellom andelen areal på små «teiger»⁵ (mindre enn 10 dekar) og prosentvis nedgang i arealet.

At tallmaterialet ikke viser sterkere sammenheng skyldes også at vi allerede har flere ordninger som gir ekstra tilskudd til drift av bratt areal og geografisk differensierte tilskudd med høyere tilskudd, der mye av arealene har høyere driftskostnader.

⁵ «Teiger» er figurer av hhv. fulldyrka og overflatedyrka i AR5-kart februar 2018

Blant flere mulige typer driftsvansker valgte arbeidsgruppen å vurdere ordninger knyttet til bratt areal, teigstørrelser og form på teiger.

7.9.3.1 Bratt areal

Innenfor regionalt miljøprogram (RMP) har 9 fylker i dag prioritert tilskudd til bratt areal der det er en betydelig driftsulempe. I 2017 ble det utbetalt 42 mill. kroner over RMP som kompensasjon for driftsulempen bratt areal gir.

Arbeidsgruppen har drøftet fordeler og ulemper med en regional og en nasjonal ordning. Den peker på at det er mulig å bruke dagens RMP-system og samordne vilkår og satser for alle fylker gjennom sterke nasjonale føring, men at dette vil bryte med hovedprinsippet i RMP om at det skal være regionale tilpasninger.

7.9.3.2 Teigstørrelse

Arbeidsgruppen har brukt begrepet «teig» om den arealenheten som kan være tellende ved utmåling av et eventuelt driftsvansketilskudd på grunnlag av arealers størrelse eller form.

Det er ulike måter å definere «teig». Arbeidsgruppen anbefaler en aktuell definisjon av «teig» med utgangspunkt i markslagsfigurer i AR5-klassifikasjonssystemet i kombinasjon med andre kilder/skjønnsmessig vurdering. Arbeidsgruppen har skissert ulike alternativer for differensiering av tilskuddssats etter teigstørrelse. Rapporten fra arbeidsgruppen viser at det er betydelige utfordringer knyttet til hvordan et slikt tilskudd kan utformes, at det gjenstår et betydelig utredningsarbeid og at det må utvikles et kostbart fagsystem før en slik tilskuddsordning kan iverksettes.

7.9.3.3 Tilskudd for form på teiger

Det har også tidligere blitt utredet muligheten for tilskudd basert på ugunstig form på teigene, der et forholdstall mellom omkrets og areal (O/A) har blitt brukt som et uttrykk for hvor kompakt et areal er. Arbeidsgruppen kom til at form på teiger ikke vil være hensiktsmessig som grunnlag for utmåling av driftsvansketilskudd, bl.a. fordi det er vist at teigformer med samme forholdstall kan ha svært ulik grad av driftsvanske knyttet til kjøremønster.

7.9.3.4 Vurdering av nytte-/kostnader, måloppnåelse og effektivitet

Arbeidsgruppen vurderte at i et eventuelt tilskudd til driftsvanske ville være mest aktuelt med tilskudd til bratt areal og på grunnlag av teigstørrelser. For bratt areal finnes det allerede en ordning i RMP. Det ble vurdert som teknisk mulig å innføre et tilskudd utmålt på grunnlag av teigstørrelse. Ordningen ble ikke ferdig utredet og det gjenstår mye utviklingsarbeid.

Arbeidsgruppens vurderinger omkring kost/nytte-effekter av et slikt driftsvansketilskudd viser stor usikkerhet knyttet til om det bidrar til økt måloppnåelse. Det er vurdert å gi både bedre og svakere måloppnåelse på ulike områder.

Innføring av en slik ordning vil innebære et betydelig merarbeid i forvaltningen. I utviklings-/prosjektperioden må det settes av betydelige ressurser både til systemutvikling, regelverksutforming, opplæring av forvaltning og informasjon til søkerne. Etter at tilskuddsordningen eventuelt er innført vil det kreve betydelig ressurser til drift av et saksbehandlings-/kartsystemet. Det er vanskelig å anslå hvor store kostnader dette vil

medføre, men etter en foreløpig vurdering av utvikling og oppstart av en kartløsning/-fagsystem for et nasjonalt driftsvansketilskudd estimert til 21-23 mill. kroner, og årlige drifts- og vedlikeholdskostnader til 2,5-3,5 mill. kroner. I prosjektperioden må dette eventuelt innebære redusert ressursinnsats på andre områder.

Det er ikke utredet nærmere om og hvordan et regelverk for tilskudd basert på «teiger» kan utformes og praktiseres for tilskuddssøker og forvaltning. Særlig i en innføringsperiode av et eventuelt driftsvansketilskudd basert på teig, vil det medføre et betydelig merarbeid med kontroll og klagebehandling hos kommuner og fylkesmenn. Det er usikkert om disse ressursene er disponible.

Et driftsvansketilskudd til småteiger basert på en kartløsning for produksjonstilskudd kan aller tidligst være klar og tas i bruk for del 2 av søknadsomgangen i 2020.

Det er alt for store kostnader og usikkerhet knyttet til utvikling og forvaltning av et driftsvansketilskudd utmålt på grunnlag av teigstørrelse, sett opp mot mulig måloppnåelse, til at det er forsvarlig å vedta innføring av en slik ordning. Skal en slik ordning med så store forvaltningskostnader forsvares, må det bevilges betydelige midler over ordningen. Dette må enten gjøres gjennom overføring fra andre ordninger, eller nye bevilgninger. Måloppnåelsen vil være nettoeffekten målt opp mot tilsvarende satsing på andre ordninger. Det har ikke arbeidsgruppen kunnet si noe om.

Det er heller ikke ønskelig å innføre en ordning som kan bidra til drift på de mest kostnadskrevende arealene, og som kan gå på bekostning av produksjonen på andre arealer. Dette vil virke ytterligere kostnadsdrivende for et jordbruk som allerede har svært høye kostnader.

7.10 Velferdsordninger

Gode og funksjonelle velferdsordninger i landbruket er viktig for å bidra til rekruttering og opprettholde et landbruk over hele landet. Tilskudd til avløsning for ferie og fritid bidrar til finansiering av leid arbeidshjelp og på den måten til at husdyrprodusenter kan ta ferie og få ordna fritid. Tilskudd til avløsning ved sykdom, fødsel mv. er viktig for jordbruket gjennom å finansiere arbeidshjelp i jordbruket, spesielt på foretak med husdyrproduksjon, når brukerne pga. sykdom, svangerskap eller andre særlige grunner ikke kan ta del i drifta.

Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor en betydelig økning i velferdsordningene. Tilskudd til avløsning ved sykdom økes med 7,4 pst., tilskudd til avløsning ved ferie og fritid økes med 6 pst. og tilskudd til landbruksvikarvirksomhet økes med 4,5 pst. Dette tilsvarer en økning i disse ordningene tilsvarende om lag 80 mill. kr, jf. også vedlegg 1.

7.10.1 Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at satsene økes med 7,4 pst., som isolert utgjør en bevilgning på 10,2 mill. kroner.

Ved jordbruksoppgjøret i 2017 fikk Landbruksdirektoratet i oppdrag å utrede aktuelle tilknytningskrav mellom den som avløses og foretaket for denne velferdsordningen. Direktoratets forslag framgår av rapport nr. 7/2018. Statens forhandlingsutvalg er enig i direktoratets forslag om at innehaver av jordbruksforetak må ha næringsinntekt fra foretaket, men at det ikke lenger skal stilles krav om næringsinntekt på minst ½ G. I tråd med anbefalingene bør kravet videreføres for innehavers ektefelle. Innehaver av nyetablerte foretak vil normalt først i år tre etter oppstarten, gjennom mottatt skatteoppgjør, kunne dokumentere å ha næringsinntekt fra foretaket. Tilskuddsmyndighet gir regelmessig dispensasjon i slike tilfeller, og Statens forhandlingsutvalg er derfor enig i direktoratets forslag om at det i stedet fastsettes en unntaksregel fra vilkåret til næringsinntekt for denne type saker.

I bl.a. skatteregelverket er det forskjell i reguleringen av ektefeller og samboere. Det åpnes i dette regelverket for at ektefeller, men ikke samboere, kan motta næringsinntekt fra enkeltpersonforetak i tillegg til innehaver. Pga. denne differansen foreslås det i rapport nr. 7/2018 å innføre nye særlige bestemmelser i avløserregelverket for samboere, noe som vil ytterligere vanskeliggjøre et allerede komplisert regelverk. Det kan vises til at samboere allerede i dag, gjennom deltakelse i ansvarlig selskap, oppnår grunnlag for utbetaling av avløsertilskuddet. Statens forhandlingsutvalg støtter derfor ikke anbefalingen om å etablere et nytt særlig regelverk for samboere.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber i kravet om at tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel ikke lenger skal samordnes med andre ytelser, og foreslår at dette dekkes med 130 mill. kroner i økt bevilgning. Landbruksdirektoratet har vurdert samordningsregelen og ut fra dette anslått at bevilgningsbehovet i relativt vesentlig grad kan overstige dette beløpet. Det kan også pekes på at samordningen av tilskuddet med sykepenger, andre trygdeytelser, pensjon og inntekt fra arbeid utenom foretaket, innebærer at heltidsbrukere i de fleste tilfeller får utbetalt tilskuddet uavkortet i karenperioden, mens for de som har arbeid utenom foretaket blir tilskuddet avkortet. Statens forhandlingsutvalg mener derfor avvikling av samordningen ikke vil være en riktig prioritering over Jordbruksavtalen.

Etter jordbruksavtalens kap. 9.2 skal avløsertilskuddet for veksthusprodusenter beregnes ut fra hvor stort oppvarmet veksthusareal produsenten hadde første dag i søknadsperioden. Kravet til oppvarmet areal ble opprinnelig fastsatt fordi bare veksthusprodusenter som drev helårsproduksjon kunne komme inn under ordningen. Statens forhandlingsutvalg foreslår at kravet til oppvarmet veksthusareal fjernes, og at alle veksthusprodusenter som kan dokumentere produksjon i sykmeldingsperioden skal kunne komme inn under ordningen.

7.10.2 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket

Med virkning fra 1.10.17 utgjør sykepengene fra NAV 75 pst. av sykepengegrunnlaget for selvstendig næringsdrivende, før dette tidspunktet var ytelsen på 65 pst. av grunnlaget. Endringen innebærer redusert behov for midler over jordbruksavtalen for å sikre jordbrukere 100 pst. av sykepengegrunnlaget. Ut fra endringen i NAVs regelverk og

utviklingen de siste årene i utbetalingene fra NAV, legger Statens forhandlingsutvalg til grunn et bevilgningsbehov på 50,2 mill. kroner i både 2018 og 2019.

7.10.3 Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet

Tilgang på kompetente landbruksvikarer er viktig for at jordbrukerne skal kunne få tilfredsstillende arbeidshjelp i situasjoner med alvorlig sykdom og skade. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å øke tilskuddssatsen per årsverk landbruksvikarvirksomhet med 4,5 pst, som utgjør 2,9 mill. kroner. Forslaget til satsøkning kommer i tillegg til flere øvrige forslag som skal bidra til forbedring av avløserlagenes rammevilkår for å kunne yte landbruksvikarbistand.

I jordbrukets krav foreslås det at eventuelle gjenværende tilskuddsmidler et år ikke lenger skal kreves betalt tilbake eller motregnet i det påfølgende året. Det foreslås også å fjerne beløpsbegrensningen på 40 000 kroner per årsverk over hvor mye av tilskuddsmidlene som avløserlagene kan bruke på opplæring, rekruttering og administrasjon.

Forslagene kan gi avløserlagene økt fleksibilitet i sin landbruksvikarvirksomhet, gjennom bl.a. å gi større mulighet til i enkelte år å satse på rekruttering og utdanning av sine ansatte. Avløserlagene har også behov for fleksibilitet for å ta høyde for at behovet for landbruksvikarbistand til jordbruket kan variere mye fra år til år. For ytterligere å øke avløserlagenes mulighet til å tilpasse sin virksomhet best mulig foreslår statens forhandlingsutvalg å fjerne forskriftskravet om at den maksimale dagsatsen som foretak skal betale ved bruk av landbruksvikar, ikke skal være større enn den maksimale dagsatsen for refusjon ved avløsning ved sykdom. Statens forhandlingsutvalg mener at avløserlagene, som er eid av produsentene, best er egnet til selv å fastsette maksimal dagsats i sitt avløserlag. Samlet vil forslagene bidra til å sikre at avløserlagene ikke taper penger pga. manglende fleksibilitet i landbruksvikarordningen, og at lagene vil få økt mulighet til å tilpasse seg til ulike driftsvilkår mellom år.

7.10.4 Tidligpensjonsordningen for jordbrukere (TPO)

I Meld. St. 11 (2016–2017) ble det foreslått å avvikle TPO for nye tilskuddsmottakere, bl.a. pga. av at stadig færre jordbrukere kommer inn under ordningen og at midlene som nyttes til TPO gjennom annen ressursbruk kunne ha gitt mer målrettet og sterkere stimulans til generasjonsskifter og rekruttering til næringen. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor ikke å heve satsene for en- og tobrukerpensjon over ordningen.

Ved utformingen av tilskuddsordningen ble det lagt til grunn at det skulle bygges inn avkortingsregler i forhold til avtalefestet pensjon og trygdeytelser fra Folketrygden. I forskriften for ordningen ble det derfor fastsatt at jordbrukere ikke kan motta tidligpensjon for tidsrom hvor de samtidig mottar avtalefestet pensjon eller arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og etterlattepensjon fra NAV.

Mottakere av TPO kan motta sykepenger fra NAV, slik at overnevnte føring fra utarbeidingen av ordningen allerede er fraveket. Det framstår videre som urimelig om mottakere av TPO ikke skal kunne motta ytelser fra NAV som kommer til erstatning for

lønnsutbetalinger. Som eksempel kan det vises til at etter å ha solgt jordbruksforetaket går tidligere jordbrukere ofte inn i lønnet arbeid, og det kan forekomme tilfeller hvor vedkommende blir uføretrygdet. Det bør i slike tilfeller være adgang til fortsatt å kunne motta TPO samtidig som det ytes uføretrygd. Fjerning av forskriftsvilkåret vil også forenkle ordningen både for TPO-mottakerne og forvaltningen. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at forskriften endres slik at mottakere av TPO samtidig kan motta utbetalinger av avtalefestet pensjon samt arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og etterlattepensjon fra NAV. Ifølge Landbruksdirektoratet vil dette medføre et økt bevilgningsbehov på 1 mill. kroner over ordningen.

7.11 Andre politikkområder

7.11.1 Markedsbalansering

Det har lenge ligget til grunn for markedsbalanseringen at pris skal være hovedvirke-middelet for å sikre balanse mellom tilbud og etterspørsel i råvaremarkedet for jordbruksprodukter. I protokoll til jordbruksavtalen i 1995, da landbruk ble en del av WTO-avtalen, gjennomgikk partene nødvendige tilpasninger i markedsbalanserings-systemet. Det heter i pkt. 2.2 i protokollen at:

"Partene legger til grunn at virkemiddelsystemet i landbrukspolitikken bør utformes slik at en unngår permanente overproduksjonsproblemer. Det legges opp til at markedsreguleringen begrenses slik at det fortrinnsvis er et virkemiddel i de viktigste produksjonssektorene for å håndtere temporære overskudd og tilpasning i regionale og sesongmessige svingninger mellom produksjon og forbruk."

Med forbud mot reguleringseksport, øker behovet for å ha kontroll med tilførslene. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at det i hovedsak skal skje gjennom prissettingen. Det kan over tid ikke føres en pris- og tilskuddspolitik som gjør at produksjonsstimulansen blir for stor og produsentene bygger opp overkapasitet. Det gir ineffektiv ressursbruk, og inntektsreduksjon for produsentene. I kravet peker også jordbruket på at produksjonsstimulansen nå er for stor. De krever derfor økt adgang til produksjonsregulering. Omfattende bruk av slik regulering vil hemme produktivitetsutviklingen og opprettholde kostnadskrevende overkapasitet i produksjonen.

Som en oppfølging av Stortingets behandling av jordbruksmeldingen (Meld. St. 11 (2016–2017)) er Omsetningsrådet nå i gang med en gjennomgang av markedsbalanseringsordningene.

Det følger av primærnæringsunntaket til konkurranseloven at primærprodusenter eller deres organisasjoner kan opptre samordnet dersom det er i samsvar med lover/forskrifter eller jordbruksavtale. Om dette skjer i produksjoner med markedsregulator eller ikke har ingen betydning. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at Omsetningsrådet kan sikre tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag for slik samordnet opptreden på de områdene som ligger innenfor rådets myndighet.

Markedssituasjonen for svin

Svinekjøttmarkedet har de siste årene vært preget av overproduksjon. For å møte denne situasjonen krever jordbruket at det åpnes opp for produksjonsregulerende tiltak for slaktegris der purke er utmålingsgrunnlaget for kompensasjon.

Som omtalt ovenfor er pris hovedvirkemidlet for å sikre balanse mellom tilbud og etterspørsel, mens markedsregulering fortrinnsvis er et virkemiddel som kan brukes for å håndtere temporære overskudd. Statens forhandlingsutvalg vil videre vise til at det i dag bare er lov til å ha et gitt antall purker i driftsbygningen til enhver tid, en regulering som bl.a. har vist seg å skape tilpasninger til regelverket i form av engangspurkeproduksjon. Produksjonsformen har økt i omfang. Denne produksjonsformen fører isolert sett til at tilførslene av smågris øker, men kan også sies å ha dyreetiske utfordringer.

På bakgrunn av dette foreslår statens forhandlingsutvalg at partene i forhandlingene drøfter tiltak som kan bidra til å håndtere den aktuelle markedsituasjonen.

7.11.2 Tilskudd til dyreavl med mer (post 77.11)

7.11.2.1 Tilskudd til avlsorganisasjoner

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig fremgang og populasjoner av friske, sunne husdyr tilpasset vårt miljø og klima. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsmålet.

Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøtterlag, Norges Pelsdyrslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR, Norsk Fjørfelag, Landslaget for Telemarksfe og Avslaget for sidet trønderfe og nordlandfe. Støtte til Norges Birøtterlag forutsetter at de også bidrar til driften av reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjørfelag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avls-selskaper. Landbruksdirektoratet fordeler midlene etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 14,3 mill. kroner til avlsorganisasjoner.

7.11.3 Tilskudd til frøavl m.m. (post 77.12)

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker med klimatilpassede sorter. Tilskuddet blir gitt til sertifisert frøavl av godkjente sorter og omfatter pristilskudd, arealtilskudd og overlagringstilskudd. Anslått bevilgningsbehov med gjeldende satser øker med 3 mill. kroner, til 15,0 mill. kroner for 2019. Bevilgningen til tilskudd til frøavl m.m. dekker også tilskudd til beredskapslagring av såkorn. Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen på 3,72 mill. kroner videreføres i 2019 til tilskudd til lagring av såkorn. Med en sats på 0,60 kr per kg gis det tilskudd til ca. 6 300 tonn såkorn.

7.11.3.1 Tilskudd til utvikling av plantemateriale

Formålet med tilskudd til utvikling av plantemateriale er å bidra til å sikre at norsk jord- og hagebruk får tilgang til klimatilpasset, variert og sykdomsfritt materiale og gjøre

materiale mer konkurransedyktig på hjemmemarkedet og eksportmarkedet. Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningene til Graminor innen planteforedling og til frøforedling i regi av Nordisk Ministerråd videreføres, og at avsetningene til oppformering av plantemateriale ved Sagaplant og NMBU økes med henholdsvis 1,0 mill. kroner og 0,5 mill. kroner.

7.11.4 Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom regionale rådgivingsenheter i hele landet. I 2018 består NLR av 10 regioner med en nasjonal overbygning. NLR utvikler og leverer helhetlig, uavhengig og kunnskapsbasert rådgiving, og er et faglig bindeledd mellom landbruksforskningen og landbruket. NLR sin virksomhet er viktig for å videreutvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen.

NLR har kjernekompetanse på agronomi, og gir rådgiving innen planteproduksjon og plantevern, maskin- og byggeteknikk, næringsutvikling, foretaksøkonomi, økologisk landbruk, miljøtiltak, klimatilak og HMS.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å opprettholde aktiviteten i NLR og arbeidet med god agronomi på dagens nivå. Det forutsettes at rådgivingsaktiviteten videreføres innenfor alle rådgivningsområdene NLR har ansvaret for. NLR har videre fått ansvar for å forvalte en mentorordning for landbruket i tett samarbeid med Innovasjon Norge og faglagene regionalt. Prosjektet *Klimasmart landbruk* er nå etablert i et eget selskap der NLR er en sentral aktør. Målet med satsingen er å omstille næringen til en mer klimavennlig produksjon, og på den måten bidra til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til NLR videreføres med 88,5 mill. kroner i 2019. Av den totale bevilgningen skal minst 14 mill. kroner brukes til HMS-rådgiving og HMS-relaterte tiltak, og minst 5,5 mill. kroner skal gå til byggeteknisk rådgiving. NLR gjør et viktig arbeid for produsenter som ønsker å legge om til økologisk produksjon. Forutsatt Stortingets tilslutning til strategien om økologisk jordbruk, foreslås det at NLR får en utvidet rolle innen økologisk produksjon med å utvikle og koordinere faglige nettverk. Det legges opp til å opprette et Jordprogram og det legges opp til at Norsk Landbruksrådgiving på sikt får i oppgave å utvikle og koordinere fagområdet for jord og jordkultur. Med utgangspunkt i markedsmulighetene innen frukt og grønt foreslås det også å styrke rådgivningen på dette området. Statens forhandlingsutvalg foreslår at den økte bevilgningen i tillegg skal brukes til å bygge opp rådgivningskompetansen innen presisjonsjordbruk. NLR skal, innenfor rammen, viderefører sitt arbeid med å søke godkjenning av plantevernmidler til bruk i kulturer som dyrkes i begrenset volum i Norge ("minor use").

7.11.5 Fjerning av minstebeløpsgrenser

For en rekke tilskuddsordninger er det i jordbruksavtalen eller forskrift fastsatt ulike minstebeløpsgrenser for at de respektive tilskuddene skal komme til utbetaling. Med få unntak er disse grensene fastsatt ut fra administrative hensyn, bl.a. fordi kostnadene med å

gjennomføre utbetalingen kan bli for store i forhold til beløpet som skal utbetales. Landbruksdirektoratet har pekt på at med de nye IKT-systemene blir kostnadene knyttet til gjennomføringen av utbetalingene marginale. De budsjettmessige konsekvensene ved å fjerne minstebeløpsgrensene vil være minimale. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å fjerne minstebeløpsgrensene for utbetaling av tilskudd over jordbruksavtalen, med unntak for erstatningsordningene hvor beløpsgrensen er et kriterium for hvilke søkere som kan komme inn under ordningen.

For å oppnå forenkling i forvaltningspraksis og økt forutsigbarhet for brukerne av tilskuddsordningene, foreslår Statens forhandlingsutvalg at det også fastsettes en felles minstegrense for beløp som kan innkreves ved tilbakebetaling av tilskuddsbeløp. Med grunnlag i forslag fra Landbruksdirektoratet foreslås denne beløpsgrensen satt til 500 kroner.

7.11.6 Finansiering av elektroniske fagsystem

Enkle, robuste og brukervennlig elektroniske forvaltningssystemer bidrar til god og effektiv håndtering av ordningene, både for bruker og forvaltning. For å legge til rette for mer forutsigbar planlegging og oppfølging av IKT-prosjekter har det siden jordbruksoppgjøret i 2016 blitt satt av midler over kap. 1150 post 21 til større IKT-/forvaltningssystemer for ordninger over jordbruksavtalen. Det søkes også å finansiere IKT-prosjekter på jordbruksområdet fra andre kilder, som DIFIs medfinansieringsordning og fondet for omsetningsavgift. I 2017 og 2018 har Landbruksdirektoratet fått midler fra DIFIs medfinansieringsordning til IKT-utvikling innenfor AGROS og skogområdet tilsvarende 7 mill. kroner.

For 2019 foreslår statens forhandlingsutvalg å sette av hhv. 3,8 mill. kroner og 15,5 mill. kroner til videre finansiering av AGROS og import/RÅK. Samlet for digitalisering knyttet til skog, erstatninger og overføring av oppgaver til fylkeskommunen settes det av 3,2 mill. kroner, jf. vedlegg 1.

7.11.7 Tilskudd til råvareprisordningen

Bevilgningsbehovet til råvareprisordningen er sterkt påvirket av råvareprisene på norsk produksjon og internasjonale råvarepriser, men også valutakurser kan ha vesentlig betydning.

Bevilgningsbehovet endres derfor dersom målpriser og andre prisforutsetninger endres i oppgjøret. Landbruksdirektoratet leverte den 8. april en prognose for post 70.12 på 219,5 mill. kroner i 2019. Dette er usikre beregninger der forutsetningene kan endres raskt. Direktoratet har den 27. april levert en ny prognose for 2019 som gir et bevilgningsbehov på noe over 230 mill. kroner. De har også pekt på at bevilgningskonsekvensene av prisendringer i jordbrukets krav er noe underestimert.

Statens forhandlingsutvalg har valgt å ta hensyn til dette innspillet, og har lagt inn en økt bevilgning til post 70.12 med 10 mill. kroner. I tillegg er konsekvensene av endringer i målpris og endret pris på varer uten målpris justert noe opp. Detaljene fremgår av tabellen i vedlegg 1.

7.11.8 Pelsdyrnæringen

I Jeløya-plattformen heter det at Regjeringen vil gjennomføre en styrt avvikling av pelsdyrnæringen, og det legges opp til at eksisterende næringsaktører per 15.1.2018 får økonomisk kompensasjon. Videre heter det at "*Det vurderes også om andre tiltak bør iverksettes for å lette omstilling til annen landbruksproduksjon for aktuelle produsenter. Dette tas opp med partene i jordbruksoppgjøret for 2019*". Statens forhandlingsutvalg vil gjennom forhandlingene be om tilbakemeldinger fra jordbruket om dette.

8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

8.1 Budsjettmessige forhold kapittel 1150

8.1.1 Innledning

Jordbruksoppgjøret dreier seg om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2019. Videre utarbeides det prognoser for forbruket i 2018 på de enkelte ordninger med gjeldende satser og regelverk. På bakgrunn av dette fremmes det nye bevilgningsforslag for Stortinget som innebærer endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2018 som tilpasser bevilgningene til det faktiske behov. I den forbindelse legges det til grunn en omdisponering av de overførte bevilgninger fra året før samt tilpasninger til de reviderte prognoser for behov ut fra gjeldende regelverk i inneværende år.

For post 74 på jordbruksavtalen er det betydelig usikkerhet knyttet til forbruksprognosene både i 2018 og 2019, fordi et nytt forvaltningssystem og nye søknadsfrister blant annet har medført søknad om vesentlig færre dyr på beite enn tidligere år. Landbruksdirektoratet har gjennomført en ekstra runde mot kommunene med sikte på å gi foretak som ikke har søkt korrekt en mulighet til å justere søknaden. Det endelige forbruket på post 74 i 2018 er ikke avklart nå. Dersom forbruket blir lavere enn det Landbruksdirektoratet har prognosert, vil det bli mer ledige midler på posten. Det kan innebære overført beløp til 2019.

8.1.2 Overførte beløp fra 2017 og omdisponering av bevilgninger i 2018

Overførte beløp fra 2017 til 2018

På de overførbare postene er det godkjent overført 69,7 mill. kroner fra 2017 til 2018, jf. tabell 8.1.

Tabell 8.1 Overførte beløp fra 2017 til 2018. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
21	Spesielle driftsutgifter	7,304
70	Markedsregulering m.m.	4,828
74	Direkte tilskudd	18,912
77	Utviklingstiltak	2,888
78	Velferdsordninger	35,809
	Sum overførbare bevilgninger	69,741

Prognoser for forbruk i 2018

Forbruksprognoser utarbeides av Landbruksdirektoratet ut fra gjeldende satser for alle poster på kap.1150 og kap.4150. Det gir grunnlag for å tilpasse bevilgningene til behovet. Forbruksprognosene på de overførbare postene med gjeldende satser i 2018 viser et underforbruk på 154,9 mill. kroner, sammenlignet med vedtatt budsjett for 2018, jf. tabell 8.2.

Tabell 8.2 Prognoser for forbruk i 2018. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus prognose
21	Spesielle driftsutgifter	-1,847
70	Markedsregulering m.m.	28,971
74	Direkte tilskudd	80,737
77	Utviklingstiltak	-5,100
78	Velferdsordninger	52,100
	Sum overførte bevilgninger	154,861

Omdisponeringer i 2018

Summen av udisponerte, overførte midler fra 2017 og prognoserte behov i 2018, innebærer at 224,602 mill. kroner kan omprioriteres innenfor rammen av budsjettet for 2018.

I tilbudet foreslås det en økning i kornprisene fra 1. juli 2018. For matkorn er det foreslått en gjennomsnittlig økning på 10 øre/kg, og for fôrkorn ca. 8 øre per kg. For å regulere engrosprisene på råvarer til kraftfôr og matmel er det foreslått økning i prisnedskrivningen av norsk korn på om lag 1,6 øre per kg, og en økt prisnedskrivning av norsk korn i matmel med 8,4 øre per kg. For å unngå markedsforstyrrelser, og bidra til at forutsetningene om råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen oppfylles, må endringene i prisnedskrivningen av norsk korn gjennomføres fra 1. juli 2018. Den samlede effekt av dette innebærer at bevilgningsbehovet på post 73 øker med 18,9 mill. kroner i 2018.

Samlet gir dette grunnlag for å omdisponere 205,7 mill. kroner innenfor budsjettammen i 2017. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at det disponible beløpet omdisponeres til styrking av kapitalen i LUF.

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2018. Mill. kroner.

Kapittel 1150	Budsjett	Omdisp.	Justert	Disp. av	
Post Benevning	2018 ¹⁾	2018	budsjett	overførte	
			2018	midler 2017	
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	17,500	-5,458	12,042	7,305
50	Fondsavsetninger Tilskudd til LUF	1 123,553	205,682	1 329,235	0,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400	
70.12	Tilskudd til råvarepr.sordningen m.v.	255,409	-33,799	221,610	4,828
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000	
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	317,809	-33,799	284,010	4,828
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000		43,000	
73.11	Tilskudd til norsk ull	140,000		140,000	
73.13	Pristilskudd melk	619,800		619,800	
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 474,400		1 474,400	
73.16	Distriktstilskudd egg	3,508		3,508	
73.17	Distriktstilskudd, frukt, bær og gr.sak.	103,800		103,800	
73.18	Frakttilskudd	362,096		362,096	
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning av korn	696,000	13,720	709,720	
73.20	Tilskudd til matkorn	83,600	5,200	88,800	
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 483,204	18,920	3 502,124	0,000
74.11	Driftstilskudd, melk- og spes.kjøttprod.	1 569,200	11,800	1 581,000	
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 279,010	-50,422	2 228,588	18,912
74.16	Beitetilskudd	916,500	-55,500	861,000	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 047,400	0,000	3 047,400	
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	435,537	-2,927	432,610	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	113,600	-2,600	111,000	
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 361,247	-99,648	8 261,598	18,912
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	82,300	-0,400	81,900	
77.12	Tilskudd til planteavl m.m.	15,720	2,112	17,832	2,888
77.13	Tilskudd til rådgivning	88,500	0,000	88,500	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgstiltak	56,360	0,500	56,860	
77.17	Tilskudd til fruktlager	14,000	0,000	14,000	
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	256,880	2,212	259,092	2,888
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 147,000	-62,809	1 084,191	35,809
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom m.v.	153,300	-5,300	148,000	
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	69,300	-19,100	50,200	
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0,000	63,000	
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,200	-0,700	71,500	
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 504,800	-87,909	1 416,891	35,809
SUM KAP. 1150		15 107,993	0,000	15 107,993	69,741

1) Saldert budsjett 2018.

8.1.3 Budsjettmessige endringer fra 2018 til 2019

De budsjettmessige konsekvenser i 2019 av dette jordbruksoppjøret vil bli fremmet for Stortinget i Landbruks- og matdepartementets Prop. 1 S (2017–2018). I tabell 8.4 vises det justerte bevilgningsbehov som følge av endringene som foreslås i dette jordbruksoppjøret. Endringer som skyldes konsekvensjusteringer eller justerte volumprognoser på overslagsbevilgningene er ikke innarbeidet.

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppgjøret og foreløpig budsjett 2019. Mill. kroner.

Post	Budsjett 2018 ¹⁾	Endring 2019	Budsjett 2019
21 Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	17,500	7,533	25,033
50 Tilskudd til landbrukets utviklingsfond	1 123,553	151,930	1 275,483
70.11 Avsetningstiltak	24,400	2,000	26,400
70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	255,409	-18,747	236,662
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000
70 Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	317,809	-16,747	301,062
71 Tilskudd til erstatninger m.m. , <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000	43,000
73. 11 Tilskudd til norsk ull	140,000	0,000	140,000
73.13 Pristilskudd melk	619,800	73,500	693,300
73.15 Pristilskudd kjøtt	1 474,400	-12,140	1 462,260
73.16 Distriktstilskudd egg	3,508	0,000	3,508
73.17 Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	103,800	13,500	117,300
73.18 Frakttilskudd	362,096	0,000	362,096
73.19 Tilskudd til prisnedskrivning korn	696,000	19,600	715,600
73.20 Tilskudd til matkorn	83,600	10,400	94,000
73 Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 483,204	104,860	3 588,064
74.11 Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 569,200	10,800	1 580,000
74.14 Produksjonstilskudd, husdyr	2 279,010	9,756	2 288,766
74.16 Beitetilskudd	916,500	-2,300	914,200
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 047,400	322,952	3 370,352
74.19 Regionale miljøprogram	435,537	48,224	483,761
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	113,600	8,300	121,900
74 Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 361,247	397,732	8 758,979
77.11 Tilskudd til dyreavl med mer	82,300	0,100	82,400
77.12 Tilskudd til frøavl med mer	15,720	3,000	18,720
77.13 Tilskudd til rådgivning	88,500	5,000	93,500
77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	56,360	3,000	59,360
77.17 Tilskudd til fruktlager	14,000	0,000	14,000
77 Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	256,880	11,100	267,980
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 147,000	29,600	1 176,600
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	153,300	-0,100	153,200
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	69,300	-19,100	50,200
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	2,891	65,891
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,200	0,300	72,500
78 Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 504,800	13,591	1 518,391
SUM KAP. 1150	15 107,993	670,000	15 777,992
SUM KAP. 4150	0,000	0,000	0,000

1) Saldert budsjett 2018.

2) Før flytting av poster og bevilgninger, samt volum- og konsekvensjusteringer av overslagsbevilgningene.

Vedlegg 1: Fordeling av statens tilbud

Tabell 8.5 Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd

	Mill. kr
Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	670,0
- Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
= Nettoeffekt av tilskudd	670,0
+ Målpriser fra 1.7	198,0
= Sum målpriser og tilskudd	868,0
+ Omdisponering overførte midler fra 2017	70,0
= Sum til fordeling	938,0
+ Endret inntektsverdi jordbruksfradrag	62,0
= Ramme for oppgjøret	1 000,0

Tabell 8.6 Målpriser fra 01.07

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1513,0	5,41	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		
Poteter	198,3	4,69	0,25	49,6
Grønnsaker og frukt	2965,6		3,0%	89,1
Norsk matkorn	139,0	3,26	0,100	13,9
Sum målprisendringer				198,0

Tabell 8.7 Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	123,9	3,26	0,10	12,4
Rug, matkorn	15,1	2,82	0,10	1,5
Bygg	611,7	2,76	0,08	48,9
Havre	272,5	2,50	0,08	21,8
Fôrhvete og fôrrug	126,0		0,08	10,1
Erter til modning	4,0		0,10	0,4
Såkorn	59,6		0,08	4,9
Oljevekster	11,8	5,69	0,00	0,0
Sum korn og oljevekster	1224,6		0,08	100,0

Tabell 8.8 Tabell 1.4 Anslag endring i kraftfôrpris

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Karbohydrat kraftfôr	1408,0	70,7%	2,69	0,064	90,1
Protein, soya m.m.	446,3	22,4%	4,018	0,096	
Fett	48,4	2,4%		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	87,7	4,4%		0,000	0,0
Sum	1990,4			0,045	90,1

Tabell 8.9 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post	Budsjett 2018 ¹⁾	Endring 2019
21 Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	17,500	7,533
50 Tilskudd til landbrukets utviklingsfond	1 123,553	151,930
70.11 Avsetningstiltak	24,400	2,000
70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	255,409	-18,747
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000
70 Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	317,809	-16,747
71 Tilskudd til erstatninger m.m. , <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000
73. 11 Tilskudd til norsk ull	140,000	0,000
73.13 Pristilskudd melk	619,800	73,500
73.15 Pristilskudd kjøtt	1 474,400	-12,140
73.16 Distriktstilskudd egg	3,508	0,000
73.17 Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	103,800	13,500
73.18 Fraktilskudd	362,096	0,000
73.19 Tilskudd til prisnedskrivning korn	696,000	19,600
73.20 Tilskudd til matkorn	83,600	10,400
73 Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 483,204	104,860
74.11 Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 569,200	10,800
74.14 Produksjonstilskudd, husdyr	2 279,010	9,756
74.16 Beitetilskudd	916,500	-2,300
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 047,400	322,952
74.19 Regionale miljøprogram	435,537	48,224
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	113,600	8,300
74 Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 361,247	397,732
77.11 Tilskudd til dyreavl med mer	82,300	0,100
77.12 Tilskudd til frøavl med mer	15,720	3,000
77.13 Tilskudd til rådgivning	88,500	5,000
77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	56,360	3,000
77.17 Tilskudd til fruktlager	14,000	0,000
77 Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	256,880	11,100
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 147,000	29,600
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	153,300	-0,100
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	69,300	-19,100
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	2,891
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,200	0,300
78 Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 504,800	13,591
SUM KAP. 1150	15 107,993	670,000
SUM KAP. 4150	0,000	0,000

1) Saldert budsjett

Tabell 8.10 Post 21 Spesielle driftsutgifter, mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Evalueringer, utredninger, arbeidsgrupper (LMD)	2,5	2,5	
Estil, PT, Avløsertilskudd	0,0	0,0	
Agros - erstatning av Saturn	7,0	7,2	-3,4
Ny løsning importvern og RÅK	8,0	15,5	
Fagsystem erstatninger ELF og fylkeskommunene		1,2	
Digitalisering av skogforvaltning		1,0	1,0
Justert bevilgningsbehov			9,9
Sum	17,5	27,4	7,5

Tabell 8.11 Post 70.11 Avsetningstiltak, mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Kollektiv dekning omsetningsavgift	24,4	24,4	2,0
Sum	24,4	24,4	2,0

Tabell 8.12 Post 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v., mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Eksportstøtte XR prognose	24,5	26,3	0,0
PNS, prognose	230,9	193,2	10,0
Målprisjustering melk			3,3
Endret målpris potet			3,5
Behov knyttet til produkter uten målpris			0,4
Justert bevilgningsbehov			-35,9
Sum	255,4	219,5	-18,7

Tabell 8.13 Post 70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse, mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Potetsprit	18,0	18,0	0,0
Potetstivelse	20,0	20,0	0,0
Sum	38,0	38,0	0,0

Tabell 8.14 Post 71 Tilskudd til erstatninger, mill. kroner

	Budsjett 2018	Endring
Erstatning ved avlingssvikt i planteprod.	40,0	0,0
Erstatning svikt i honningprod.	3,0	0,0
Sum	43,0	0,0

Tabell 8.15 Post 73.11 Tilskudd til norsk ull

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Ull	3,500	40,00		40,00	0,0

Tabell 8.16 Post 73.13 Pristilskudd, melk

	Mill. l.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitemelk	20,7	3,36		3,36	0,0
Distriktstilskudd melk					
Sone A	192,4	0,00		0,00	0,0
Sone B	320,1	0,12		0,12	0,0
Sone C	225,9	0,31	0,08	0,39	18,1
Sone D	511,5	0,47	0,08	0,55	40,9
Sone E	117,9	0,54	0,08	0,62	9,4
Sone F	48,7	0,67	0,04	0,71	1,9
Sone G	51,5	0,95	0,04	0,99	2,1
Sone H	3,1	1,16	0,04	1,20	0,1
Sone I	13,8	1,74	0,04	1,78	0,6
Sone J	10,6	1,83	0,04	1,87	0,4
Sum distriktstilskudd, melk	1 495,5		0,05		73,5
Sum pristilskudd, melk					73,5

Tabell 8.17 Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt

	Antall 12 mnd	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats kr/slakt	Endring, mill. kr
Kvalitetstilskudd lammeslakt					
Kval. O+ og bedre	955 000	500,00	-50,00	450,00	-47,8
Ikke godkjent klassifisør	1 800	484,00	-50,00	434,00	-0,1
Kjeslakt over 3,5 kg	17 000	300,00		300,00	0,0
Tillegg økologiske slakt	28 000	40,00	0,00	40,00	0,0
Sum	1 001 800				-47,8
			Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg			
Sau	23,2	3,81	0,00	3,81	0,0
Geit	0,3	5,15	0,00	5,15	0,0
Sum	23,5				0,0
Kvalitetstilskudd storfekjøtt					
Kvalitetsklasse O	20,9	2,50		2,50	0,0
Kvalitetsklasse O+ og bedre	27,9	7,50		7,50	0,0
"Okse" ut av ordningen					-12,3
Justering for fettgruppe 4 og høyere					14,7
Sum	48,8				2,4
Distriktstilskudd, kjøtt					
Sone 1	22,6	0,00		0,00	0,0
Sone 2	57,5	4,95	0,40	5,35	23,0
Sone 3	18,8	7,75	0,40	8,15	7,5
Sone 4	7,1	11,70	0,20	11,90	1,4
Sone 5	0,9	12,30	0,20	12,50	0,2
Sone 4	3,2	13,70	0,30	14,00	1,0
Sone 5	0,7	14,20	0,30	14,50	0,2
Sone 4	8,1	5,10		5,10	0,0
Sone 5	0,2	5,40		5,40	0,0
Vestlandet og Agder ¹ Gris	9,8	1,10		1,10	0,0
Sum	128,9				33,3
Sum pristilskudd kjøtt					-12,1

1) Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal + Agderfylkene

Tabell 8.18 Post 73.16 Distriktstilskudd egg

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Vestlandet	5,680	0,25	0,00	0,25	0,0
Nord Norge	2,553	0,75	0,00	0,75	0,0
Sum distriktstilskudd egg					0,0

Tabell 8.19 Post 73.17 Distriktstilskudd, frukt og bær og grønnsaker

		1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer og plommer, kirsebær	Sone 1	1,9	1,87	0,70	2,57	1,4
	Sone 2-4	1,9	2,75	0,80	3,55	1,5
	Sone 5	4,5	6,47	1,00	7,47	4,5
Moreller	Sone 1	0,1	2,84	0,70	3,54	0,0
	Sone 2-4	0,1	3,70	0,80	4,50	0,1
	Sone 5	0,3	7,45	1,00	8,45	0,3
Pressfrukt		6,5	2,57		2,57	0,0
Bær	Sone 1-3	5,3	1,57	0,40	1,97	2,1
	Sone 4-5	3,7	4,76	0,60	5,36	2,2
	Sone 6-7	0,0	5,67	0,60	6,27	0,0
Sum distriktstilskudd frukt og bær		24,3				12,1
Kvantumsgrense						
Tomat	103 400 kg					
Sone 1-3		1,6	1,40	0,20	1,60	0,3
Sone 4-7		3,1	2,76	0,20	2,96	0,6
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1-3		4,2	0,85	0,10	0,95	0,4
Sone 4-7		1,2	1,64	0,10	1,74	0,1
Salat	220 000 stk					
Sone 1-3		5,6	0,55	0,00	0,55	0,0
Sone 4-7		2,2	1,04	0,00	1,04	0,0
Sum tilskudd grønnsaker		17,9				1,4
Potetprod. i Nord Norge		2,7	1,30	0,00	1,30	0,0
SUM		44,9				13,5

Tabell 8.20 Post73.18 Fraktilskudd

	Budsjett 2018 mill. kr	Satsendring mill. kr
Sonefrakt korn	82,0	0,0
Frakt kraftfôr	138,0	0,0
Innfrakt slakt	134,0	0,0
Frakt egg	8,1	0,0
Sum	362,1	0,0

Tabell 8.21 Post 73.19 Prisnedskrivning norsk korn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	1 206,0	0,566	0,016	0,582	19,3
Økologisk korn	11,7	1,528	0,016	1,544	0,2
Oljevekster, lupiner og bønner	9,7	2,018		2,018	0,0
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,3	3,228		3,228	0,0
Fôrerter	3,9	0,948	0,016	0,964	0,1
Økologiske fôrerter	0,2	1,598	0,016	1,614	0,0
Sum	1231,7				19,6
Herav 70 pst utslag i inneværende år	862,2				13,720

Tabell 8.22 Post 73.20 Tilskudd norsk matkorn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	123,4	0,35	0,084	0,43	10,4
Herav 50 pst utslag i inneværende år	61,7				5,200

Tabell 8.23 Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og spesialisert kjøttfeproduksjon

		Antall	Sats kr per bruk/dyr	Sats- endring	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk AK-sone 2	Foretak	586	135 050		135 050	0,0
Kumelk Ak-sone 1-3-4	Foretak	1 537	144 050		144 050	0,0
Kumelk AK-sone 5	Foretak	4 974	156 050	5 000	161 050	24,9
Kumelk AK-sone 6-7	Foretak	824	164 050	5 000	169 050	4,1
Geitemelk landet	Foretak	287	164 050	0	164 050	0,0
Ammekyr s. 1-4, 6-39 kyr	Dyr	25 131	3 282		3 282	0,0
40 og flere kyr	Foretak	314	131 280	0	131 280	0,0
Ammekyr s. 5-7, 6-39 kyr	Dyr	36 602	3 632		3 632	0,0
40 og flere kyr	Foretak	168	145 280	0	145 280	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-18,2
Sum driftstilskudd, melk og ammeku						10,8

Tabell 8.24 Post 74.14 Tilskudd til husdyr

	Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	1	16	117 669	4 168	-4 168	0	-490,4
	17	25	39 049	2 022	-2 022	0	-79,0
	26	50	47 503	976	-976	0	-46,4
	1	14	105 857		4 158	4 158	440,2
	15	30	65 513		3 022	3 022	198,0
	31	50	33 226		961	961	31,9
	51 +		14 216	780	-10	770	-0,1
Sum			218 812				54,2
Ammekyr	1	50	88 118	3 880		3 880	0,0
	51+		3 791	780	-10	770	0,0
Sum			91 908				0,0
Andre storfe			568 085	780	-10	770	-5,7
Melkegeit og melkesau	1	125	28 500	1462		1 462	0,0
	126+		6 228	538		538	0,0
Sum			34 728				0,0
Vinterfôra sau og ammegeiter	1	126	861 668	868	-5	863	-4,3
	127+		149 270	194	-5	189	-0,7
Sum			1 010 938				-5,0
Avlsgris Sør-Norge 2)	1	35	21 141	498		498	0,0
Avlsgris Jæren	1	35	4 748	350		350	0,0
Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 462	776		776	0,0
Sum			27 351				0,0

Slaktegris 2)	1	1400	991 769	14		14	0,0
Slaktegris Jæren	1	1400	198 231	10		10	0,0
		Sum	1 190 000				0,0
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	592 991	10		10	0,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	26 480	24		24	0,0
Verpehøner, landet	1 001	5 000	2 214 062	10		10	0,0
		Sum	2 833 532				0,0
Bifolk	1	+	33 648	473	77	550	2,6
Hjort over 1 år			4 756	287	113	400	0,5
Genbevaring		Storfe	3 765	3000	260	3 260	1,0
		Sau født foregående år eller tidligere	26 168	230	70	300	1,8
		Geit	363	530	70	600	0,0
		Hest	501	1 030	70	1 100	0,0
		Sum	30 797				2,8
Bunnfradrag 35 pst. ¹⁾		35%	40 191	6 000	-2 000	8 000	-28,1
Beløpsavgrensing				560 000		560 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-11,5
Sum produksjonstilskudd, husdyr							9,8

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd

2) Unntatt Jæren

Tabell 8.25 Post 74.16 Tilskudd til dyr på beite

		Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd:	Kyr, storfe, hest	222 000	628	50	678	11,1
	Sau, lam, geit	2 220 000	185	10	195	22,2
Beitetilskudd:	Storfe m.m.	651 000	350		350	0,0
	Småfe m.m.	2 574 000	40		40	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-35,6
Sum beitetilskudd		5 667 000				-2,3

Tabell 8.26 Post 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

	Antall dekar	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal	9 004 991	155		155	0,0
Bunnfradrag, 65 pst ¹⁾	40 191	6 000	-2 000	8 000	-52,2
Arealtilskudd, grovfôr	5 817 377				197,4
Innmarksbeitearealer	1 562 368				0,0
Arealtilskudd, korn	2 955 556				112,3
Arealtilskudd, potet	117 093				11,8
Arealtilskudd, grønnsaker	70 398				10,5
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	44 567				11,9
Redusert avgrensing grovfôrareal 25 pst					21,3
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					10,0
Sum, AK-tilskudd	9 004 991				323,0

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	383 415	0		0	0,0
Sone 2	310 810	0		0	0,0
Sone 3	591 421	85		85	0,0
Sone 4	470 530	105		105	0,0
Sone 5 A	1 748 136	240	35	275	61,2
Sone 5 B Vestlandet	1 511 565	240	70	310	105,8
Sone 6	689 432	270	40	310	27,6
Sone 7	112 068	316	25	341	2,8
Sum grovfôr alle soner	5 817 377				197,4

Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	1 274 912	165	40	205	51,0
Sone 2 og 3	1 115 222	225	40	265	44,6
Sone 4	416 479	260	40	300	16,7
Sone 5 - 7	148 943	247		247	0,0
Sum korn, alle soner	2 955 556		38,0		112,3

Arealtilskudd, øvrige vekster

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1 -5	112 712	80	105	185	11,8
Potet sone 6 -7	4 381	930	0	930	0,0
Sum poteter, alle soner	117 093				11,8
Grønnsaker sone 1 - 5	69 951	550	150	700	10,5
Grønnsaker sone 6 - 7	447	1 550		1550	0,0
Sum grønnsaker, alle soner	70 398				10,5

Frukt sone 1 - 4	8 990	700	250	950	2,2
Frukt sone 5 -7	11 525	1 450	500	1950	5,8
Sum frukt, alle soner	20 515				8,0
Bær sone 1 - 4	16 701	1 000	100	1100	1,7
Bær sone 5 - 7	7 351	1 450	300	1750	2,2
Sum bær, alle soner	24 052				3,9

Tabell 8.27 Post 74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram, mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Tilskudd til bratt 2017	Endring bratt ¹⁾	Endring generell
Østfold	41,7	41,4			2,8
Akershus	51,7	51,4			1,9
Hedmark	42,9	42,6		2,0	2,3
Oppland	54,0	53,6	10,1	5,0	1,2
Buskerud	22,7	22,6	1,6	0,8	0,6
Vestfold	17,4	17,3			1,0
Telemark	11,5	11,4		2,0	0,1
Aust-Agder	4,3	4,3		1,0	0,1
Vest-Agder	6,5	6,5		1,0	1,7
Rogaland	32,5	32,3	6,5	3,3	1,7
Hordaland	20,3	20,2	5,6	2,8	0,4
Sogn og Fjordane	24,1	23,9	12,0	6,0	0,6
Møre og Romsdal	17,6	17,5	2,7	1,3	0,8
Trøndelag	55,9	55,5	2,6	3,3	2,2
Nordland	19,7	19,6		1,0	0,6
Troms	9,4	9,3	1,0	0,5	0,2
Finnmark	3,3	3,3			0,1
Fordelt på regionene	435,5	432,7	42,2	30,1	18,1
Landet	435,5	432,7			48,2

Tabell 8.28 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	72 631	325	50	375	3,6
Grønnsaker, frukt og bær	5 753	1 500	100	1600	0,6
Poteter	1 459	600	100	700	0,1
Grønngjødsling	5 061	500		500	0,0
Innmarksbeite	60 913	25		25	0,0
Økologisk areal 1. års karens	33 000		150	150	5,0
Grovfôr og annet økologisk areal	247 755	25		25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	426 572				9,3
Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 209	3 000	200	3200	1,6
Ammekyr	4 223	2 200		2200	0,0
Andre storfe	17 928	700		700	0,0
Sau over 1 år	44 473	500		500	0,0
Melkegeit	556	250		250	0,0
Ammegeit	372	250		250	0,0
Avlsgris	308	502		502	0,0
Slaktegris	3 313	300		300	0,0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					1,6
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-2,6
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					8,3

Tabell 8.29 Post 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Tilskudd til veterinær reiser	43,5	43,5	0,0
Tilskudd til semin	24,6	24,6	0,0
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,2	14,2	0,1
Sum	82,3	82,3	0,1

Tabell 8.30 Post 77.12 Tilskudd til frøavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Tilskudd til frøavl	12,0	15,0	0,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	3,7	0,0
Justert bevilgningsbehov			3,0
Sum	15,7	18,7	3,0

Tabell 8.31 Post 77.12 Tilskudd til rådgivning, NLR

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Tilskudd til NLR	88,5	88,5	5,0
Sum	88,5	88,5	5,0

Tabell 8.32 Post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Utvikling av plantemateriale - oppformering	13,4	13,4	1,5
Utvikling av plantemateriale - Graminor	25,0	25,0	0,0
Kvalitetstiltak settepotetavl	9,0	9,5	0,0
Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler	9,0	9,0	1,0
Justert bevilgningsbehov			0,5
Sum	56,4	56,9	3,0

Tabell 8.33 Post 77.15 Tilskudd til fruktlager

	Volum siste 3 år, tonn	Sats 2018, kr / kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Sum	7 864,1	1,78	0,00	1,78	0,00

Tabell 8.34 Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring kr /bruk/dyr	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring mill. kr
Tilskudd per foretak	9 011	74 200	4 500	78 700	40,5
Melkekyr	218 436	3557	213	3 771	
Ammekyr	91 908	982	59	1 041	
Andre storfe	286 142	593	36	628	
Melkegeit og melkesau	36 014	820	49	869	
Sau, ammegeit	1 010 935	408	24	432	
Avlsgris	50 019	1173	70	1 243	
Slaktegris	1 485 730	40	2	43	
Verpehøner, -ender, -kalkuner, -gjess	4 448 818	10,3	0,6	10,9	
Hester	25 594	1173	70	1 243	
Avlskaniner	1 049	292	18	309	
Gjess, ender, kalkuner, livkylling	2 938 614	3,59	0,22	3,80	
Slaktekylling	58 628 674	0,44	0,03	0,47	
Økologisk slaktekylling	118 331	1,71	0,1	1,81	
Revetisper	25 742	322	19	342	
Minktisper	138 248	94	6	100	
Hjort	5 955	399	24	423	
Utslag av satsendringer	Prognose mill. kr	Endring pst.	Endring mill. kr	Utslag av tak mill. kr	
	1 110,0	6,00%	66,6	-40,5	26,1
Justert bevilgningsbehov					-37,0
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					29,6

Tabell 8.35 Post 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv

	Antall dager	Sats kr/dag	Endring kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	178 222	1 555	115	
Gjennomsnittsberegning	178 222	777	57	10,2
Justert bevilgningsbehov				-10,3
Sum				-0,1

Tabell 8.36 Post 78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen

	Antall årsverk	Sats kr/å.v.	Endring kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	237	270 200	12 200	2,9
Sum				2,9

Tabell 8.37 Post 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning

	Antall	Sats , kr/pers.	Endring kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	575	100 000		0,0
Tobruker	93	160 000		0,0
Justering endret avkorting mot NAV				1,0
Justert bevilgningsbehov				-0,7
Sum	761			0,3

Tabell 8.38 Kap. 4150 Jordbruksavtalen, inntekter

Post 85, Prisutjevningbeløp kraftfôrråvarer	1000 tonn	Målpris kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Sildemel	0,0		0,00	0,00	0,0
Soyamel	0,0	3,933	0,096	0,00	0,0
Andre fôrstoffer	50,0		0,25	0,00	0,0
Post 85	50,0				0,0
Sum kap. 4150					0,0